

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**BOLŞEVİK İDARESİ DÖNEMİNDE
KAZAKİSTAN'DA RUS HÂKİMİYETİ VE
TÜRKLER (1917–1936)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Laziza NURPEİS

BURSA 2010

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**BOLŞEVİK İDARESİ DÖNEMİNDE
KAZAKİSTAN'DA RUS HÂKİMİYETİ VE
TÜRKLER (1917–1936)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Laziza NURPEİİS

**Danışman
Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ**

BURSA 2010

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı'nda 700742004 numaralı Laziza NURPEİİS'in hazırladığı "*Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan'da Rus Hâkimiyeti Ve Türkler (1917-1936)*" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı 27/ 09 / 2010 günü 10:00 -12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Gökşel İşyar
Uludağ Üniversitesi

27/ 09/ 2010

ÖZET

Yazar	Laziza NURPEİİS
Üniversite	Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	Tarih
Tezin Niteliği	Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	IX + 144
Mezuniyet Tarihi /.... / 2010
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

BOLŞEVİK İDARESİ DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN'DA RUS HÂKİMİYETİ VE TÜRKLER (1917–1936)

Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilali, komünist ideolojiye dayalı yeni bir sistemin ve proleter dünya devleti hedefine yönelik bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu nedenle konu, tarihi bir öneme sahiptir. Sovyet rejiminin kurulmasıyla birlikte, sosyalist ilkeleri gerçekleştirmek için hayatın her alanını kapsayan tedbirlere girişilmiştir. Bolşevik dönem, tüm ülke halkları için büyük bir değişimi getirmekle beraber, bu değişimin yönü, baştaki beklentilerin hüsrarla sonuçlanmasına neden olacaktır. Kazakistan'daki ihtilal, Kazak bağımsızlık hareketinde adeta bir okul işlevi görmüş, idarenin Bolşeviklerin eline geçmesinden itibaren uygulanan totaliter politikalar, milliyetçi eğilimleri harekete geçirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Bolşevik yönetiminin Kazakistan'da uyguladığı asimilasyon faaliyetlerine rağmen, bağımsız kimlik bilincinin yok edilemediği gerçeğini ortaya koymaktır. İncelen kaynaklar ve yapılan tahliller, Türk kültürünün komünist ideoloji karşısında direnç göstererek, mücadele yoluyla daha da güçlendiği sonucunu ortaya koymuştur. Çalışmada, hem Rus hem de Kazak yazarların eserleri dikkate alınmış, bunların karşılaştırılmasıyla bir senteze varılmaya çalışılmıştır. Böylece tarafsız bir değerlendirme ile konunun tüm boyutları aydınlatılmak istenmiştir.

Yıllardır Rus emperyalizmi altında yaşayan Kazak Türkleri, bağımsızlıklarını koruma şartıyla yeni rejimi desteklemişlerdir. Bu şart yerine getirilmeyince, enternasyonal komünist idealler, millet olgusu karşısında yenilmiştir. Uygulanan baskılar, Türk kimliğini asimile etmek bir yana, bu kimliğin daha da vurgulanmasına sebep olmuştur. Böylelikle, Sovyet yönetiminin tarihi emelleri, amaçlananın tam tersi sonuçlar doğurmuştur.

Anahtar Sözcükler

**BOLŞEVİK
İHTİLAL
TÜRKLER**

KAZAKİSTAN

SOVYETLER

**MİLLİ
MÜCADELE**

ABSTRACT

Writer	Laziza NURPEİİS
University	Uludağ Üniversitesi
Department	Tarih
Purpose of Thesis	Yüksek Lisans Tezi
Page Count	IX + 144
Graduation Date /.... / 2010
Supervisor	Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

RUSSIAN HEGEMONY AND THE TURKS IN KAZAKHSTAN DURING THE PERIOD OF THE BOLSHEVIK ADMINISTRATION (1917–1936)

The Bolshevik Revolution, which took place in Russia in 1917, caused the start of a period which had the goal of a new system based on communist ideology and a proletarian world government. For this reason, the topic of this thesis is of great historical importance. With the founding of the Soviet regime, attempts were made to implement measures covering every area of life in order to realize socialist principles. The Bolshevik period, in addition to bringing a huge change to the population of the country, would eventually result in the demise of the high hopes that were held at its beginning. The revolution in Kazakhstan had almost a schooling function in the context of the Kazakh independence movement, and starting with the Bolshevik's taking the reins of the administration of the country, the totalitarian policies that were applied there brought nationalist tendencies into action.

The purpose of this work is to display the reality that the awareness of an independent identity in Kazakhstan was not destroyed in spite of the Bolshevik administration's assimilation activities that it carried out there. The sources that were studied and the analyses that were carried out made it clear that Turkish culture resisted communist ideology and became even stronger through struggle. In this work, both Russian and Kazakh authors' works were taken into account, and by comparing and contrasting them a synthesis of the two was attempted. In this way an endeavor was made to illuminate all the various dimensions of the topic through an objective evaluation.

The Kazakh Turks, who lived for many years under Russian imperialism, supported the new regime under the condition that their independence be protected. When this condition was not fulfilled, the international communist ideals were defeated by national identity. The repressions that were implemented, rather than assimilating away the Turkish identity, actually served to accentuate this identity. Thus the historical aspirations of the Soviet government brought about the exact opposite effect than that which was intended.

Key Words

**Bolshevik
Revolution**

Kazakhstan

Soviets

National Conflict

Turks

ÖN SÖZ

Rus Bolşevik İhtilali, Sovyet emperyalizminin Rusya'daki Türk halkları üzerindeki sonuçlarını doğru okuyabilmek açısından tarihi bir önem taşımaktadır. Günümüz Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde varlığını devam ettiren Türk kimliğinin yapısındaki direnci görmek için, bu kimliğin maruz kaldığı tehditleri bilmek gerekmektedir. Öyle ki, Sovyet ideolojisinin tüm asimilasyon politikalarına rağmen, eskiden birer Rus sömürgesi haline getirilmiş olan Türk toprakları, bugün yeniden bağımsız birer devlet olarak tarihi gelişimini sürdürmektedir. Buradaki çalışmanın amacını da, bu gerçeği ortaya koyma düşüncesiyle ifade etmek mümkündür.

Bu araştırmada, Rus Bolşevik İhtilali ile başlayan değişim sürecinin Kazakistan Türkleri üzerindeki etkileri ve sonuçları ön plana alınarak, 1917'den 1936 yılına kadar meydana gelen olaylar tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde, Bolşevik İhtilali ve Sovyet hükümetinin kuruluşu; ikinci bölümde Kazakistan'da ihtilal dönemi ve Sovyetlerin bölgede uyguladığı politikalar; üçüncü bölümde ise Kazak milli Bağımsızlık mücadelesi ele alınmıştır. Sovyet idaresi altındaki Kazak halkına uygulanan politikaların asimilasyon karakterini tüm açıklığı ve gerekçeleriyle ortaya koyabilmek için komünist ideoloji doğrultusunda yeni bir toplum tipi yaratma faaliyetleri açıklanmaya çalışılmıştır.

İhtilal sürecinde tüm muhalif güçler, rejim karşıtı bir tehlike olarak görülerek Bolşevikler tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Kazak milli mücadelesinin başlamasıyla Sovyet baskısı daha da artmış, binlerce masum insan toplama kamplarına sürülmüş ve idam edilerek cezalandırılmıştır. Sovyet politikaları, en çok kültürel sömürü yoluyla Türkleri sisteme dâhil etmeye çalışmış; dil, eğitim, din gibi sosyal hayatın tüm alanlarına müdahale edilmiştir. Komünist düşünce sisteminin uygulanması yolunda karşılaşılan güçlükler, Orta Asya halklarının milli bilinçlerinin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun farkına varan totaliter Sovyet Hükümeti, tasarladığı büyük toplumsal dönüşüm projesinden kesinlikle taviz vermediği halde, kendi bağımsızlığını sonuna kadar savunan Türk halkını sindirmeyi başaramamıştır. Güçlü bir parti otoritesi ve her türlü denetim mekanizmasının harekete geçtiği Sovyet dönemi boyunca Kazak halkının verdiği mücadele başarıyla sonuçlanmıştır. Bu başarı, Sovyet sisteminin dağılıp sona ermesiyle değil, hedefine sadakatle bağlı Bolşevik liderlerin, Türkleri, komünist idealler uğruna kendi kültürü ve bağımsızlık isteğinden vazgeçirmeyi başaramamış olması gerçeğinde anlamını

bulmaktadır. Buradan ortaya çıkan sonuç, totaliter rejimlerin, tarihte hiçbir zaman kalıcı sonuç elde edemediğidir. Bu tür rejimlerin sebep oldukları maddi ve manevi zararlar, mağdur milletlerin geçmişinde karanlık bir sayfa olarak kalmaya mahkûmdur.

Nitekim baskı, her zaman karşı tepkiyi doğurarak kendi sonunu hazırlamaktan öte bir sonuç vermemektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri içinde yaşayan Türkler de, böylece kendi benliklerini bir kez daha sınama ve güçlendirme imkânı bulmuş, uzun bir Rus hâkimiyet ve sömürü döneminden sonra milli tarihlerini yeniden kurmak onuruna sahip olmuşlardır.

Rus Bolşevik Hâkimiyeti ve Türkler konusunu ele alan bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana katkı sağlayan değerli Hocam Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ'ye arkadaşlarım Nergis İMAMOĞLU ve Teymur EROL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Laziza NURPEİİS

Bursa 2010

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VIII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1917 BOLŞEVİK İHTİLALİ

A. Rusya’da Bolşevizm’in ortaya çıkışı	4
B. Bolşevik İhtilali’nin sebepleri	5
B.1. Ekonomik ve sosyal sebepler.....	5
B.2. Kültürel sebepler.....	7
B.3. Siyasi sebepler.....	8
C. 1917 Şubat (Burjuva Demokratik) ihtilali.....	9
D. Şubat İhtilali’nden Ekim İhtilaline.....	14
E. Vladimir İliç Lenin (1870-1924).....	20
F. Ekim İhtilali.....	21

II. BÖLÜM

KAZAKİSTAN’DA BOLŞEVİK HÂKİMİYETİ

A. Tarihte Kazaklar ve Kazakistan.....	24
B. Kazakistan’ın etnik yapısı	25
C. Kazakların azınlık durumuna düşmesinin nedenleri.....	28
C.1. Kazakistan’a Rus çiftçilerin yerleştirilmesi (kolonileşme).....	28
C.2. Kazak topraklarına devlet tarafından el koyulması (kolhozlaşma).....	29
D. Şubat ve Ekim İhtilalleri sırasında Kazakistan.....	30
D.1. Geçici Hükümet.....	30
D.2. Çift Hükümet yönetimi.....	34
D.3. Sovyet Hükümetinin ilk kararnamesi.....	36
D.4. Kazakistan’da Sovyet Hükümetinin kuruluşu ve özellikleri.....	38
E. Sovyetleştirme politikaları.....	41
F. Stalinizm ve Kazakistan’da tek partili totaliter dönem.....	43
G. Kazakistan’da kültür ve dil asimilasyon.....	45
G.1. Kazaklarda eğitim, din, kültür ve fikir hayatı.....	45
G.2. Sovyetlerin dil politikası.....	47
G.3. Kırgızistan(Kazakistan) merkezi icra komitesinin 22 Kasım 1923 Tarihinde yayımladığı “Devlet ve Yazı işlerini Kazak dilinde yürütmesiyle ilgili Genelge”.....	52
G.4. Ulus Dilini merkezleştirme siyaseti.....	54
G.5. Sovyetlerin Dini alandaki faaliyetleri.....	56
H. İktisadi politikalar.....	57
H.1. Kazakistan’da “Askeri komünizm” politikası.....	58
H.2. “Askeri komünizm” politikasının sonucu.....	60
H.3. Sovyetlerin Yeni İktisat Politikası.....	61
H.4. Kazakistan’da 1920–1922 açlık yılları.....	63
H.5. Kazakistan’da tarım reformu.....	71
H.6. Kazakistan’da sanayileşme dönemi.....	72
I. Sürgün politikası.....	75
İ. Soykırım (Repressiya) politikası.....	76

III. BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

A. Sömürgeciliğe karşı Kazak mücadelesin başlaması.....	80
A.1. Çetisu Merkezindeki isyan hareketi.....	83
A.2. Torgay'daki isyan hareketi.....	84
A.3. İsyân hareketlerinin mağlubiyet sebepleri, özellikleri ve tarihi önemi	87
B. Sovyet döneminde Kazakistan'da Millî Mücadele (Kongreler).....	89
B.1. Kazak kongresi.....	91
B.2. II. Kazak kongresi.....	102
B.3. III. Kazak kongresi.....	103
B.4. Birinci Genel Kazak Kurultayı.....	106
C. Partiler.....	109
C.1. 'Alaş' Partisi.....	109
C.2. 'Üç cüz' partisi.....	113
C.3. 'Şura-i İslam' örgütü.....	113
D. Hokant Özerkliği.....	114
E. 1920–1930 Yıllarında Kazakistan'da siyasi sürgüne uğrayan Kazak kadınlarının kaderi.....	115
F. Kazakistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin kuruluşu.....	120
G. Sovyet yönetim altında Türkler.....	122
SONUÇ	126
KAYNAKLAR	129
DİZİN.....	140

GİRİŞ

1917 yılında Rusya'nın kendi bünyesi içerisinde; siyasi, iktisadî, kültürel ve millî sebeplerden kaynaklanan bir ihtilâl meydana gelmiştir. Çarlık rejiminden sosyalist yönetime geçişle sonuçlanan bu ihtilali, dünya tarihinin akışında çok önemli bir dönemeç olarak adlandırmak mümkündür. Gelişmiş Avrupa devletlerinin uygulamakta olduğu kapitalizmin karşısında yükselen bu yeni sistem, sadece Rusların değil, Rusya içinde yaşayan tüm halkların kaderini değiştiren bir olay olmuştur.

1917 Bolşevik İhtilalinden sonra Sovyet yönetimi, yeni rejimi yerleştirme çabalarına girişerek, tüm ülkede idari, siyasi, sosyal ve ekonomik bir dönüşüm politikası uygulamaya başlamıştır. Bu politikalardan nasibini alacak olan halklar arasında birçok farklı etnik grup bulunmakta ve koşullar oldukça zorlu geçecek bir sürecin başlangıcını haber vermektedir. Komünist ideolojinin enternasyonal karakteri ile çelişen toplumsal yapıda büyük değişiklikler yapmak gerekecektir. Bunun için Ruslar, hemen hemen tüm bölgelerin idari olarak yeniden düzenlenmesi için acil tedbirler almışlardır. Türk asıllı milletler, Rusya içinde oldukça kalabalık bir kitle oluşturmaktadır ve İslam dinine mensup bu topluluklara yönelik politikalar da ayrıca bir yaklaşımı gerekli kılmıştır. Bolşevikler, rejimi kabul ettirebilmek ve destek kazanmak için tüm halklara adil ve barışçı bir düzeni getireceklerini müjdelemişlerdir. Fakat kısa süre içinde sömürgeci niyetler su yüzüne çıkmış ve Bolşevik politikalarının, millî oluşumlara kesinlikle imkân tanımayacağı anlaşılmıştır. Özellikle Stalin döneminde, Türkleri Ruslaştırmak için dil-alfabe, tarih ve dinî yönlerden yaptıkları baskıcı faaliyetlerin yanında, Türk illeri iktisadî yönden de merkeze bağlanmıştır. Stalin'in politikası, "burjuva" karakteri taşıyan ayrılıkçı eğilimleri şiddetle bastırmaya yöneliktir. İhtilalin ilk günlerinde büyük bir itici güç olarak işlev gören halkın topyekûn galeyanı ve enerjisi, daha sonra milliyetçi niteliğe bürünerek rejim için ciddi bir tehlike haline gelmeye başlamıştır. İşte bu tehlike, yönetim güçlerini, her türlü yolu deneyerek sindirme faaliyetlerine sevk edecektir. Rus olmayan halkların işçi sınıfı, komünist ideallere iştirak ediyor gibi görünse de, asıl amaç, daha önce Çarlık yönetimi tarafından gasp edilen bağımsızlıkların geri kazanılmasıdır. Nitekim Bolşevik liderler de bu istekleri yerine getirme sözü vererek işe

başlamışlardır. Yapılan reformlar, kitlelerin birlik- beraberlik bilincini geliştirmeye yönelik olduğu halde, sonuçları itibarıyla tüm yenilikler, milliyetçi bağımsızlık hareketlerini tetikleyerek ülkede birleşik bir sosyalist toplum yaratma hedeflerini başarısızlığa sürüklemiştir. Enternasyonalist emeller, işçi ve burjuva sınıfı, köylü ile toprak sahipleri arasındaki sınıf çatışmasının şiddetli olduğu bölgelerde (Litvanya, Estonya, Beyaz Rusya gibi) nispeten daha başarılı olduysa da, genele bakıldığında sonuç tam bir düş kırıklığıdır.

Bundan sonra gelişen olaylar, bu toplulukların gittikçe artan bilinçlenmesi ile haklarını arama mücadelesine girişmeleriyle sonuçlanacaktır. Rusya sınırları içindeki halkların milli bağımsızlık hareketleri, Rus Bolşevik İhtilali sonrasında kurulan Sovyet yönetimlerin baskı politikalarına karşı başlamıştır. Bu hareketler, komünist ideolojinin tüm şiddetiyle hüküm sürdüğü yıllarda milliyetçi fikirlerin hayatta kalma mücadelesi ve ilerici aydınların sisteme baş kaldırma cesaretinin bir ifadesi olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada ele alınan Kazak Milli Mücadelesi de, Bolşevik Rusya içinde yaşanan büyük rejim karşıtı çatışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Burada belirlenen amaç doğrultusunda, Bolşevik İhtilali'nin ortaya çıkışından başlayarak Kazak milli bağımsızlık hareketlerinin son aşamasına kadar gelişen olaylar, üç bölüm ve alt başlıklar halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde, Rusya'da Bolşevizmin ortaya çıkışı, ihtilal koşulları ve sebepleri ele alınarak, Şubat ve Ekim İhtilalleri üzerinde durulmuştur. Ekim ayından sonra, Lenin'in önderliğinde Sovyet yönetiminin kuruluşu ve genel karakteri açıklanmıştır. İkinci bölümde, Kazakistan'ın kısa bir tarihçesi, etnik yapısı ve kazak halkının genel durumu ele alınmıştır. Ardından, Şubat ve Ekim aylarında ülkenin içinde bulunduğu siyasi koşullar, Sovyet Hükümetinin Kazakistan'da başa geçmesiyle yapılan düzenlemeler anlatılır. Bu bölümde, Sovyetlerin Kazak halkı üzerinde uyguladığı siyasi, iktisadi, kültürel ve dini politikalar ayrıntılarıyla açıklanarak bunların sonuçları ortaya konmuştur. Bölge halkının, milli mücadeleye girişmesine sebep oluşturan tüm uygulamalar böylece tahlil edilerek bir sonraki bölümde ele alınan konuya açıklık getirilmiştir. Üçüncü bölüm, Çarlık sömürge döneminden başlayarak, Kazak bağımsızlık mücadelesinin aşamalarını ve sonucunu

kapsamaktadır. Tüm boyutlarıyla ele alınan bu mücadelede Kazak aydınlarının faaliyetleri, düzenlenen kongre ve kurultaylar, kurulan parti ve örgütler, siyasi suçlu olarak cezalandırılanların eşlerinin toplama kamplarında yaşadıkları anlatılmıştır. Orta Asya'da Bolşevik yönetimi altında bulunan diğer Türk milletlere de bu bölümde yer verilmiştir.

1936 yılında Kazak Özerk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen süreç ve sonrasında devam eden olaylar, Kazakistan'da Sovyet rejimin baskılarına karşı yoğun bir mücadelenin verildiğini göstermektedir. Bu araştırmanın amacı da, komünist ideolojinin tüm baskılarına rağmen bölgedeki Türklerin kültürel kimliğinin yok edilemediğini ortaya koymak olduğundan, Bolşevik rejimin hedefleri, uygulamaları ve sonuçları üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur.

Çalışmada takip edilen yöntem, mümkün olduğu kadar gerçekçi bir yaklaşımla komünist politikaların gerekçeleriyle birlikte vermeye ve bunların Türk halkı üzerindeki yansımalarını aydınlatmaya yöneliktir. Bu nedenle, tüm kaynakların tarafsız bir şekilde incelenmesine dikkat edilmiştir. Hem Rus Sovyet Dönemi hem de Kazak bilim dünyasının eserleri, karşılaştırılarak ele alınmıştır. Bugün, eski Sovyet hâkimiyeti dönemini karalama amaçlı yapılan çalışmalar, konuyu sadece belli bir boyutuyla açıklamaya çalıştığından; bunlar, kapitalist dünya görüşünün yenik bir sistem üzerindeki hâkim konumunu ilan etmesinden öte bir anlam taşımamaktadır. Bu sebeple burada daha çok, Sovyet dönemi ve sonrasında konuyu derinliğine tahlil eden yazarların çalışmaları, kaynak olarak tercih edilmiştir.

I. BÖLÜM

1917 BOLŞEVİK İHTİLALİ

A. Rusya’da Bolşevizm’in Ortaya Çıkışı

Bolşevizm, Marksizm’in Rus yorumunu ifade eden bir kavramdır. Avrupa’da XIX. yy’da ortaya çıkan ve yaygınlık kazanan Marksist ideoloji bir süre sonra Rusya’da da etkili olmaya başlamıştır. 1898 yılında ilk Rus Marksist parti, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) adıyla kurulmuştur. Partinin 1903’te yapılan kongresinde iki ayrı grup ortaya çıkar. Bunlardan biri, klasik Marksist teoriyi savunanlardan oluşur ve azınlıktadır. Bu yüzden Menşevikler (azınlıkta olanlar) adıyla anılır. Bunların karşısında ise Vladimir İliç Lenin ve onun yanındaki taraflardan oluşan sol kanat vardır. Bu grup da çoğunlukta olduğu için adına ‘Bolşevikler’ denir. Bolşevik, çoğunluktan yana anlamına gelen Rusça kelimedir. 1903 yılında düzenlenen Rus Marksist Sosyalist İşçi Partisi’nin İkinci Kongresi’nde Lenin’in taraftarlarıyla Julius Martov’un taraftarları arasında başlayan görüş ayrılığı, 1912 yılında Bolşevik Partisi’nin kurulmasıyla ve daha sonra Bolşeviklerin SSCB’nde iktidarı almasıyla sonuçlanır.¹

Bolşevizm, sıkı bir hiyerarşi içinde profesyonel devrimcilerden oluşan ve demokratik merkezîyetçiliği hedefleyen bir siyasi oluşumdur. Leninist ideallere dayanan parti, kendisini proletarya devriminin koruyucusu olarak görmektedir. Ağustos 1903’te toplanan ikinci kongrede Lenin, parti üyeliğinin profesyonel devrimcilerle sınırlanması gerektiğini söyler. Martov ise bu görüşe karşı çıkar ve üst kademelerde profesyonel devrimciler olsa da, partinin köylülere ve işçi sınıfına açık olması gerektiğini savunur.²

Bolşeviklerin önemli liderlerinden biri olan Troçki, yolun başında Menşeviklere sempati duysa da Menşeviklerin liberalleri desteklemesi sonucu taraf değiştirir ve Bolşeviklere katılır. Nisan 1905’de Bolşevikler, parti kongresinde ayrılığı resmîyete dökmüşlerdir. 1910’da Çar’ın yönetimine karşı acil olarak harekete geçilmesi

¹ Волобуев, *Октябрь: величайшее собрание века или социальная катастрофа?*, Политиздат, Москва, 1991, ss. 65- 85.

² Волобуев, a.g.e. , s. 86.

gerektiğine inanan Troçki, kayın biraderi Kamenev ve bir diğer Bolşevik olan Zinoviev ile beraber Bolşevik-Menşevik birleşmesi için plan hazırlamaya başlar. Ağustos 1910'da Kamenev'in partiden istifasıyla bu girişim, prensip anlaşmasına rağmen başarısızlıkla sonuçlanır.³

15 Aralık 1912'de Bolşevik Partisi Lenin'in başkanlığında kurulur ve devrimden sonraki ilk seçimlerde Menşeviklere karşı %25 şeklinde bir üstünlük sağlamayı başarır.⁴

Bolşeviklere göre, işçi devrimini gerçekleştirmeden önce işçileri ideoloji yoluyla hazırlamak, eğitmek gerekmektedir. Bolşevikler, klasik Marksist teoriden farklı bir işçi sınıfı ideolojisini savunurlar ve bir burjuva devrimine gerek olmadığı görüşündedirler.⁵

Vladimir İliç Lenin, Ekim Devrimi ile Bolşeviklerin 1917'de iktidara gelmesini sağlamıştır. Daha sonra Bolşevizm'in fikirleri de Marksizm-Leninizm adıyla anılmıştır. Bu teoriyi sistemli hale getiren kişi, Lenin'in öğrencisi Yosif Stalin* (1879–1953) olacaktır.⁶

B. Bolşevik İhtilali'nin Sebepleri

B.1. Ekonomik ve Sosyal Sebepler

Bolşevik ihtilalinden önce Çarlık Rusya, Birinci Dünya savaşının getirdiği koşullar nedeniyle ekonomik olarak çöküntüye sürüklenmiştir. Özellikle ulaşım krizi, kentlerdeki açlık sorununu doğurmuştu. Tarımda ise insan gücü eksikliği vardı. Savaş sırasında 13 milyon köylü silah altına alındı. Birçok fabrika kapandı. Halktan askeri

³ Бугай, Николай, *История СССР*, Наука, Москва, 1989, ss. 47- 50.

⁴ Бугай, а.г. е. , s.50.

⁵ Бугай, а.г. е. , s.51.

*Josef Visarionoviç Stalin, 1881'de Gürcistan'ın Gori kasabasında doğdu. Ortaöğrenimi sırasında devrimci eyleme katıldı ve Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik saflarında yer aldı. Uzun yıllar Sibiry'a da sürgünde kaldı. Lenin'in 1917'de Finlandiya'ya gitmesinin ardından partinin yönetimini üstlendi. Ekim Devrimi'nden sonra Lenin'in başkanlığındaki Sovyet hükümetinde Milliyetler Halk Komiseri oldu. Lenin'in ölümünden önce Komünist Partisi genel sekreteri oldu. 1920-1930'larda sağ ve sol ideolojik mücadele adına binlerce insanı sürgünlere gönderdi ve binlerce insanın ölümüne sebep oldu. "Kollektivizasyon" ve "Endüstrileşme" uygulamaları ile 1928-1936 yılları arasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde köklü dönüşümlerin gerçekleştirilmesini sağladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında parti liderliği, hükümet başkanlığı ve sovyet orduları başkomutanlığı görevlerini birarada yürüttü. 5 Mart 1953'te öldü. (Koen, C. Buharin, *Politiçeskaya biografiya, 1888- 1938*, Moskva, 1988, s. 74.)

⁶ Бугай, а.г. е. , s.51.

vergi adı altında 10 çeşit vergi alınmaktaydı. Bu durum, köylüler arasında hoşnutsuzluğun yayılmasıyla daha da tehlikeli boyutlara ulaştı. 1916 yılından itibaren mitingiler, ayaklanmalar başladı. Çarlık rejimine karşı halktan yükselen sesler, açlığın ve çaresizliğin artık son noktaya dayandığını göstermekteydi.⁷

XX. yy'ın başında Rusya, Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin seviyesine erişmeye çalışan, çok geniş sınırlara yayılmış bir imparatorluktu. Emperyalist politikalar ve güçlü bir merkezi otoriteyle yönetilen bu topraklarda, tarihi kapitalist sürecin istenen düzeyde gerçekleşmesi için uygun ekonomik koşullar mevcut değildi. Çarlık Rusya daha çok dış etkenlerin zorlamasıyla kapitalist sürece giren ve bu doğrultuda birtakım acil ve katı reformlara girişen ülkeler grubuna dâhildi. (Doğu Avrupa, İspanya, Japonya gibi).⁸

Kırım Savaşı'nda aldığı yenilgiden sonra Rusya'da yönetim mekanizması, ekonomik modernleşmeye gitme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu da, bir yandan feodal ve kapitalist üretim biçimlerinin iç içe geçmesine, diğer yandan bu ikisinin yan yana olarak gelişmesine yol açmıştı. Serbest pazara geçiş sürecine girmek, kapitalist sistemin temel koşulu olmakla birlikte, bu süreç daha başından itibaren feodalitenin hala yaşayan kalıntılarıyla engellenmektedir. Buna bir de köylü halkın oluşturduğu engel dâhil edilebilir. Serbest rekabet ortamının son derece sınırlı kalması, sermaye birikiminin gerçekleşmesini önlüyordu. En önemlisi de, Batı Avrupa'da olduğu gibi bir tarım devrimi olmadan kapitalist üretime geçilmeye çalışılıyordu. Bu tip bir ekonomik modernleşme modeli yönetimin doğrudan denetimi ele alması ve yabancı sermayenin kullanılmasının sonucuydu. Sonuç olarak, XX. yy'ın başında Rusya, gittikçe büyüyen bürokratik mekanizmasıyla askeri-feodal nitelikte bir imparatorluktu. Üretimde pek çok kez önemli gelişme dönemleri yaşanmış olmasına rağmen, bu gelişmeler geniş kitlelere yansımamıştı. Özellikle köylü halkın geri kalmışlığı, nüfusun

⁷ Akyol, Taha, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye*, C.I, Ötüken, İstanbul, 1976, s.38.

⁸ Волобуев, а. г. е. , s. 87.

çoğunluğunu oluşturan bu kitlenin çarlık rejimine karşı yeni bir düzenin ve adaletli bir yönetimin özlemini çekmesi, devrim koşullarının önemli bir hazırlayıcısı olmuştur.⁹

Rusya, ekonomik alanda en büyük darbeyi Birinci Dünya Savaşı sırasında alır. Rusya'da 1916 yılında alım gücü iki kat düşer, tarım üretimi azalır, açlık baş gösterir. Köylülerin hoşnutsuzluğu devletin başarısız nüfus politikalarıyla daha da artar. 1917'de tarım reformu adına yapılan düzenlemeler de istenen sonucu vermeyecektir. Nüfus artış oranı ile üretimdeki artış arasındaki dengesizlik gittikçe artmaktadır. Şehirlerde görülen kapitalist gelişme, bir devlet kapitalizmi özelliğindedir. İşçi kesimin büyük bir kısmı Petersburg'ta bulunmaktadır. Rusya'nın önemli yönetim merkezlerinde görülen sosyal ortam, genel bir eğilim olarak, her şeye karşı başkaldırmaya hazır hale gelmektedir. Petersburg'ta 400.000 sanayi işçisi bulunmaktadır. Buradaki 14 büyük fabrikada 132.000 işçi kitlesi yoğunluğu vardır. Savaş yıllarında işçilerin bir kısmı orduya alınır, ardından iş gücü sıkıntısı nedeniyle geri gönderilir. Ayrıca, köylerden gelenler, kaçaklar ve suçluların işçi olarak alınmasıyla bu ihtiyaç kapatılmaya çalışılır. Başkent işçilerinin yüzde 16'ı başka milletlerden oluşmaktadır. İşçi sınıfının yaşam seviyesi gittikçe düşmektedir. Diğer bölgelerin işçileri de genel olarak kendini toplumdaki soyutlama eğilimi içindedir. Sosyal bozulmanın ve gerilenin en yoğun olarak yansıdığı bu kitleler devlete karşı cephe almaya başlar. Birinci Dünya savaşı nedeniyle artan sosyal gerilim, nüfus hareketleri ile çatışma ortamına dönüşür.¹⁰

B.2. Kültürel sebepler

Rus Devriminin kültürel sebepleri daha çok aydınlar arasında güçlenen fikir hareketlerine dayanmaktadır. Ülke içinde büyüyen sosyal huzursuzluk, Rus aydınlarının bir çıkış yolu bulmak için kaynaşmalarına sebep olmaktadır. Bir de Fransız ihtilalinden sonra yayılan milliyetçilik fikri, Çarlık rejimine karşı ayaklanmalarla etkisini göstermektedir. Rus aydınları, Çarın baskısı nedeniyle gizli örgütler kurarak çalışmalarını yürütmektedirler. Tüm bu faaliyetler genellikle halktan kopuk ve terörist

⁹ Волобуев, а. г. е. , s. 89.

¹⁰ Семенов, Юрий, *Большевики приходят к власти: Революция 1917 год в Петрограде*, Весь мир, Москва, 2001, ss. 17–20.

hareket niteliğindedir. Entelektüel sınıfın faaliyetleri, savaş ortamının getirdiği olağanüstü koşullarda, artan barış talepleriyle birlikte gittikçe rejim karşıtı bir nitelik kazanmaya başlayacaktır. Bu nedenle, aydınların halk arasında taraftar toplamaları zor olmayacaktır. Aynı toplumsal gerilim ve hoşnutsuzluğu paylaşan kesimler, ortak bir çare arayışında birleşerek seslerini yükseltmeye başlayacaklardır.¹¹

B.3. Siyasi sebepler

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'nın Alman orduları karşısında yenilmesi ve bu dönemde uygulanan iç politikanın başarısızlığı halkın isyanlara kalkışmasına neden olmuştu. Bu isyanlar daha çok, farklı etnik kökene sahip halklar, özellikle de, emperyalist Rus hâkimiyeti altında bulunan Türkler arasında görülmektedir. Türk topluluklar ekonomik ve kültürel olarak sömürülmektedir. Ruslaştırma politikaları yönünde tüm hakları elinden alınan Türkler, aynı zamanda Hıristiyanlaştırma politikası ile karşı karşıya kalmıştır.¹²

Birinci Dünya Savaşıyla yıpranan Çarlık rejimi karşısında güçlü bir muhalefet oluşmuştu. Daha 1905 yılında Çar II. Nikola, halkın seçtiği bir parlamento olan 'Duma'yı kurmuştu. Demokratikleşme adına yeni muhalif partilerin, sendikaların artmasıyla ülkede siyasi durum oldukça değişmişti. Ordunun temsilcileri, Çarın tahttan inmesini ve yönetim yetkisinin tamamen Duma'ya verilmesini teklif ederler. Çar, başta karşı çıksa da bu teklife razı olmak zorunda kalır ve tahttan çekilir. Böylece, Rusya'da monarşinin iktidarı sona ermiş olur. Duma'nın yerine ise, orduyla işbirliği içinde eski Duma üyelerinden oluşan bir Meclis kurulmuştu. Ancak bu üyelerin yeni iktidarı nasıl kuracaklarına dair kesin fikirleri ve planları yoktu.¹³

Rusya'da siyasi yapılanmanın kendine özgü bir şekilde ortaya çıkması, devrim ortamını hazırlayan önemli koşullardan biridir. İlk olarak işçi ve köylü partiler, ardından liberal-burjuva partileri ve en son çatışan unsurların bir araya gelmesiyle kurulan

¹¹ Akyol, a. g. e. , ss. 40- 41.

¹² Gündüz, Ahmet, "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1,2005, s. 2.

¹³ Gündüz, a. g. m., s. 2.

örgütler vardır. 1917 yılında 50 civarında parti ortaya çıkmıştır. Bunlar genelde 'tepeden' kurulmuştur. Entelektüel sınıf, halktan kopuk, ama yönetme muhalif yeni bir siyasi kültür yaratmıştı. Büyük kitle hareketlerinin ortaya çıktığı yıllarda bu durum partiler ve halk arasında bölünmeyi getirecektir. Menşevikler, burjuva sınıfı ile işbirliğini öngörürken, kendi içlerinde görüş ayrılıkları yaşamaktadırlar. Bolşevikler ise birlik halinde kalmayı başarırlar. Ayrıca, şehirlerde ve köylerde siyasi kültür farklılık göstermektedir. Yeni fikirleri kırsal bölgelere ulaştıracak basın- yayın yetersizdir. Toplumda siyasi olarak da kutuplaşma söz konusudur. İşçi sınıfının güçlenmesi, ancak 1917'de fabrikalarda komitelerin kurulmasıyla gerçekleşir. Bu dönemde grev hareketleri çoğalır. Batı Avrupa'daki işçi hareketlerinin aksine, Rusya içinde, burjuva toplum değerlerine karşı toptan bir reddediş görülmektedir. Köylüler de gittikçe kendi içlerinde bağımsız örgütlenme hareketlerine girişmektedirler. Böylece, önceleri sadece entelektüel sınıf arasında dile getirilen ihtilal fikirleri, halk arasında da yayılmaya başlar.¹⁴

C. 1917 Şubat (Burjuva Demokratik) İhtilali

Rusya'da kapitalist dönüşüm sürecinin tamamlanması için, tüm engellerin ve en başta da Çarlığın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Burjuva sınıfına düşen bu görev, ancak 1917 Şubatıyla başlayan devrim sürecinin sonunda proletaryanın iktidarı ele almasıyla çözülecekti. Ancak bu çözüm de geçici nitelikte olup yeni bir devrimin koşullarını hazırlamaktan başka bir işe yaramayacaktı.¹⁵

1917 yılında gerçekleşen Şubat İhtilali, 1905 – 1907 İhtilali ile aynı sebeplere, aynı karaktere ve aynı hedeflere dayanmaktadır. Üstelik çatışan karşıt güçler de aynıdır. 1905–1907 İhtilalinin ardından Rusya'da sınıflar ve partiler arasındaki mücadele devam etmektedir. Bu süreç, iki seçenek arasında şekillenir. İlki, Rusya'da tepeden bir reform sayesinde Meşrutî monarşi rejimini kurmak, diğeri de Çarlığı tamamen ortadan kaldırmak. Liberal burjuvazi, ilk seçeneği uygulamak istemektedir. Bu şekilde isyan hareketlerini bastırmayı düşünür. Liberaller, Çarlığın yönetme yetkisini paylaşmaktan

¹⁴ Бугай, а.г.е., s. 45.

¹⁵ Pipes, Richard, *Russia Under the Bolshevik Regime*, Penguin History, New York, 1993, s. 28.

yanadırlar. İhtilali önlemenin tek yolunun bu olduğuna inananlar, Çarlık rejiminden bekledikleri desteği bulamazlar. Çar, bu yönde bir reform fikrini kabul etmeyince Şubat İhtilali kaçınılmaz olur. Bundan sonra iki yol vardır: Bir burjuva devrimi veya sosyalist devrim. Fakat devrimciler, bu sefer de feodal sistemin kalıntılarını temizleme ve demokratik bir rejim kurma yolunda başarısız olurlar.¹⁶

Ülkede özgür ve demokratik bir burjuva düzenin kurulması, acil sorunların çözülmesi, 1907'den sonra hala gündemdedir. 1905 – 1907 İhtilali temel problemleri halledememiş olsa da, Şubat İhtilali için bir hazırlık aşaması olmuştu. Tüm partiler ve sınıflar için bu, yararlı bir deneyim oldu. Fakat Şubat ayına gelindiğinde artık koşullar değişmişti. Sosyal ve siyasi gerginlik ve çatışma ortamı daha kritik boyutlara ulaşmıştı. Uzun ve yorucu savaş yıllarının getirdiği ekonomik yıkım, toplum düzenini ve halkın ahlaki temellerini tamamen sarsmıştı. Milyonlarca asker, cephedeki mücadeleler sırasında yaşadıkları kanlı deneyimin etkisiyle devrimci propagandalara kolayca kapılabilecek durumdaydı. Barış özlemi, “Savaşa Hayır” pankartlarıyla ifade ediliyordu. Savaş karşıtlığı, aynı zamanda rejim karşıtlığına dönüşmüştü. Böylece monarşi, gittikçe ordunun desteğini yitirdi.¹⁷

1916 yılının sonlarına doğru sosyal, ahlaki ve siyasi kriz tüm şiddetiyle kendini gösteriyordu. Yönetim güçleri, bu durumun sonucundan endişeliydi. Çar'ın kuzeni Knez Mihail Mihayloviç, 1916'nın Kasım ayında Çar'a Londra'dan bir mektup yazarak Rusya'da bir devrim tehlikesi olduğuna dair uyarıda bulunur ve böyle bir şeyin önlenmesi için bir an önce halkın haklı isteklerinin yerine getirilmesi gerektiğini bildirir. Buna rağmen Çar II. Nikola, bu tehlikeyi görmezden gelmeyi tercih eder.¹⁸

Şubat 1917 yılına kadar şartların çoktan oluşmuş olmasına ve her an bir patlamanın beklenmesine rağmen, ihtilal ne örgütlü ne de planlıydı. Olaylar ansızın ve

¹⁶ Бугай, а.г.е. , s.74.

¹⁷ Лифшиц, М. А. , *Нравственное значение Октябрьской революции*, Скеписис, Москва, 1988, s. 230.

¹⁸ Лифшиц, а.г.е. , s. 231.

kendiliğinden patlak verdiğiinde, tüm partiler ve hükümet şaşkınlık içindedir. Hiçbir parti, devrimin liderliğini üstlenmek istemez.¹⁹

1917'ye girildiğinde Rusya, şiddetli bir ekonomik ve siyasal kriz içindedir. Çarlık ve ordusu cephelerde ağır yenilgiler yaşamaktadır. Halk yığınlarını umutsuzluk ve sabırsızlık sarmıştır. Açlık tehlikesi ülkeyi baştanbaşa etkilemiştir ve milyonlarca insan, ayağa kalkmak için bir kıvılcım beklemektedir. Ordu da benzer durumdadır. Kıtlık etkisini göstermiş, huzursuzluk yaygınlaşmıştır. Açlık tehdidi, askeri araç ve gereçlerin yetersizliği orduyu bir çözülüş içine sokmuştur.²⁰

Olaylar, Şubat ayının ikinci yarısında Petersburg'ta başlar. Başkentte, ulaşım yetersizliği yüzünden yiyecek kıtlığı vardır. Uzun ekmek kuyruklarında bekleyen halk isyan etmeye başlar. 13 Şubat 1917 günü, Kanlı Pazar (1905) katliamının yıl dönümüdür. O gün yapılan protesto gösterisine yaklaşık 500 bin işçi katılır. İşçiler, hala sürmekte olan savaşa karşı tavır alarak, “Kahrolsun Savaş!”, “Kahrolsun Polis!”, “Kahrolsun Spekülatörler!” sloganlarını atmaktadırlar.²¹

Bu eylemden birkaç gün sonra Rusya'nın en büyük işletmesi olan ve 1905 Devrimi'nde de önemli rol oynamış Putilov işletmesinin bir bölümünde grev başlar. 21 Şubat'ta grev, Putilov'un geneline yayılır. İşverenin fabrikayı kapatması üzerine 30 bin Putilov işçisi sokakları işgal etmeye başlar.²²

23 Şubat günü Petersburg'ta kadın işçiler “Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü”nü anmak için grev kararı alırlar. Kadın işçiler fabrikalardan çıkarak yürüyüşe geçer. Yürüyüş giderek kitleselleşir. Kadın işçilerin kortejine Putilov işçileri de katılır. Kortejin bir iki yerinde kızıl bayrak açılır. Yürüyüşte, “Ekmek İstiyoruz” sloganına bir slogan daha eklenir: “Kahrolsun Çarlık”. Artık yığınlar ayaktadır. Rus gizli polis raporlarına göre 50 fabrikadan 90 bine yakın işçi greve çıkmıştır. Ertesi gün bu sayı

¹⁹ Лифшиц, а. г. е. , s.231.

²⁰ Лифшиц, а. г. е. , s.232.

²¹ Лифшиц, а. г. е. , s.233.

²² Лифшиц, а. г. е. , s. 232.

ikiye katlanır. Petersburg artık bir grev ve direniş kentine dönüşmüştür. Greve çıkan işçilerin sayısı 158 bine, grev uygulanan fabrikaların sayısı ise 131'e yükselir.²³

25 Şubat'ta ülkede genel grev ilan edilir. İşçiler, aileleri ile birlikte "Ekmek İstiyoruz" sloganını atarlar. Çarlık hükümeti, göstericilerin üzerine askerleri ve atlı birlikleri gönderir. İşçilerin üzerine yollanan askerler, subayların emirlerine aldırış etmeden, eylemcilerle birleşirler. Bu gelişmeler, kitlelerin cesaretini daha da artırır.²⁴

26 Şubat'ta Çar, göstericilere ateş edilmesi emrini verir. Yine de halkın mücadelesinin yükselişi engellenemez. Kitleler hızla radikalize olmaktadır. Günün ilerleyen saatlerinde kızıl bayraklar açılıp, "Yaşasın Devrim, Kahrolsun Çarlık" sesleri yükselir. Askerler, ya tarafsız bir tutum sergiliyor, ya da işçilerin saflarına katılmaktadırlar. Hükümet, bu sefer ayaklanmacıların üzerine polis birliklerini yollar. Baskın müfrezeleri şeklinde örgütlenen polis; evlerin, kiliselerin çatılarına mitralyözler yerleştirerek, ayaklanma halindeki kitleye ateş etmeye başlar. Olaylar birden sokak çatışmalarına dönüşür. Gün boyu süren sıcak çatışmaların sonucunda polis püskürtülür, yakalanan gizli servis ajanları öldürülür, birçok mitralyöze işçiler el koyar. 27 Şubat sabahı kitleler, Nikolayevski Garı Meydanı'nda toplanırlar. Göstericiler, hükümete "bağlı" görülen iki süvari alayı, atlı ve yaya polis birlikleri tarafından sarılır. Polis şefi bir uyarı yaptıktan sonra, saldırı emrini verir. Bunun üzerine şaşkırtıcı bir gelişme olur. Süvari alayı Komutanı "polise saldırın" diye bağırarak, askerleri polisin üzerine sürer. Şaşkıran polis güçleri hızla dağıtılır.²⁵

Asker ve işçilerden oluşan kitleler saraya doğru yürüyüşe geçer. Duma (Meclis), kitleler tarafından sarılır ve kısa zamanda bir komite oluşturulur. Cepheden başkente doğru yola çıkmış olan Çara ve oğluna, tahtan el çektiklerine dair bir belge imzalatılır. Bu gelişme Çarlık iktidarının sonunu işaretlemektedir.²⁶

²³ Семенов, а. g.e, s.174.

²⁴ Семенов, а. g.e, s.174

²⁵ Семенов, а. g.e, s.176.

²⁶ Семенов, а. g.e, s.177.

Şubat Devrimi'yle Çarlık yıkılmış, Çarlığın kalıntıları üzerinde Duma Komitesi oluşturulmuştu. Komite tutucu bir karakter taşıyordu. Duma Komitesi'nin hedefleri anayasal bir monarşiden öteye geçmiyordu. Bu komitenin ardından kurulan Geçici Hükümet son derece önemli sorunlarla karşı karşıya kalır. Hükümet savaş ve tarım sorununa yönelik hiçbir adım atmaz. İktisadi krizi önleyecek bir çözümde getirilemez. İşçilerin ve yoksul köylülerin en temel talepleri bile karşılanamaz.²⁷

Şubat Devrimi, işçi sınıfının gücünü ortaya koyması için iyi bir fırsat olmuştur. Devrim, kendi organlarını yaratarak ilerlemeye devam eder. Petersburg işçileri, merkezi bir yönlendirme olmadan, İşçi Temsilcileri Sovyet'ini kurarlar. Bu gelişme, 1905 Petersburg Sovyet'inin yeniden dirilişini simgelemektedir. Ve tıpkı Petersburg Sovyet'i gibi, fabrika işçileri tarafından kurulan parti dışı bir örgüttür. Bu özelliğine rağmen Bolşevikler, Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler, Sovyetler içinde temsil edilmektedir.²⁸

24 Şubat'ta başlayıp 27 Şubat'a kadar süren Sovyet seçimlerinde 1200 delege belirlenir. Mart ayı ortasında bu sayı 3000'e yükselir. Petersburg Sovyet'i, iktidarı ele geçirebilecek güçte ve otoritede olmasına rağmen böyle bir adım atmaz. Bunun bir nedeni, Rusya'daki sürecin Sosyalist bir devrim için değil, bir burjuva devrimi için olgunlaştığının düşünülmesidir. Diğer bir nedeni ise, siyasi güçlerin kendilerini hükümet kurmaya hazır hissetmemeleridir. Bu yaklaşıma karşın Sovyet, geniş işçi ve asker kitleleri tarafından tanınır. Sovyet'in gücü ve otoritesi kısa zamanda yaygınlaşarak artar.²⁹

Şubat Devrimi, ikili bir iktidar durumu yaratmıştır. Bir tarafta Duma Komitesi, burjuva iktidarını simgelerken, diğer tarafta kitlelerin içinden çıkan Sovyetler, proletarya iktidarını temsil etmektedir. Devrimci bir nitelik taşıyan Sovyet oluşumlar, Petersburg'ın ardından başta Moskova'da, diğer büyük kentlerde ve kırsal alanda hızla

²⁷ Бухарин, Н.И. , *Проблемы теории и практики коммунизма*, Правда, Москва, 1989, s. 65.

²⁸ Верт, Н. , *История советского государства*, Весь Мир, Москва, 1992, s. 72.

²⁹ Сафаров, Г., *Колониальная революция*, Жалын, Алматы, 1996, s. 18.

kurulmaya başlar. 1917'nin Mart ayı sonunda da, Sovyetlerin Genel Rusya Konferansı yapılır.³⁰

D. Şubat İhtilali'nden Ekim İhtilali'ne

1917 Şubat Devrimi, halkın kendiliğinden isyanıydı. İşçiler ve ayaklanan halk hiçbir partinin programına ya da taktiğine bağlı olmaksızın devrimi gerçekleştirmişti. Devrimci partilerin, Devrimin oluşmasında doğrudan rolleri olmadı. Devrim, uzun bir deneyim ve moral hazırlık dönemi sonucu, kitlelerin kendiliğinden eylemleriyle doğmuştu.³¹

1 Mart günü Petersburg Sovyet'iyle Duma Komitesi arasında bir anlaşma imzalanır. Anlaşmayla, geçici hükümetin kurulmasına karar verilir ve Kerenski, hükümeti kurmakla görevlendirilir.³²

1917 Şubat Devrimi'nde kurulan Sovyetlerle, 1905 Sovyetleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. 1905 Sovyetleri doğrudan kitle hareketinin ve grevinin içinden çıkmış, kitle hareketini ve grevini sürdürme zorunluluğundan doğmuştu. Şubat Devrimi'nde kurulan Sovyetler ise, bir kitle hareketinden bağımsız olarak ve ancak devrim başarıya ulaştıktan sonra kurulmuşlardır. 1917 Sovyetleri, 1905'ten farklı olarak, giderek siyasal akımların çatışma alanına dönüşecektir.³³

Şubat Devrimi'nden sonra bütün Rusya'da birbirinden bağımsız ve hiçbir kurumsal hazırlık olmadan günün ihtiyaçlarına göre ortaya çıkan Sovyetler, bütünüyle kendiliğinden gelişmiştir. Basit olanaklarla her yerde ve her zaman çabucak kurulabilen temsili kurumlar olarak konseyler (Sovyetler) düşüncesi, Sovyet'i, siyasal ve toplumsal kargaşa döneminde sınıf güçlerinin birleştirilmesine en uygun bir biçim olarak gören Rus işçi ve askerleri arasında adeta kendi kendine yayılmıştır.³⁴

³⁰ Семенов, а. г. е. , s. 180.

³¹ Фромм, Е. , *Бегство от свободы*, Прогресс, Москва, 1990, s. 15.

³² Иноятов, Х. Ш. , *Против фальсификации истории победы Советской власти в Средней Азии и в Казахстане*, Наука, Ташкент, 1955, s. 46.

³³ Семенов, а. г. е. , s. 181.

³⁴ Бугай, а. г. е. , s. 78.

Sovyetler, işçi sınıfının mücadelesi içinde doğmuştu. Gücünü, bu sınıfın yıkıcı gücünden almaktaydı. Kitlelerin barometresi işlevini görüyordu. Kitlelerin radikalleşmesiyle Sovyetlerin radikalleşmesi arasında bir paralellik görülmekteydi. Sovyetlerin en önemli özelliği, demokratik bir yapıya sahip olmalarıydı. Bu özelliğini de, kitlelerin görüşünü ve kolektif gücünü açığa çıkarmasından alıyordu.³⁵

Şubat Devrimi'nde dikkat çeken bir gelişme, emek ile sermaye arasındaki antagonizmanın ve çatışmanın ürünü olarak ortaya çıkan bir dizi işçi örgütlenmeleriydi. Daha devrim günlerinde (5 Mart) İşçi ve Asker Sovyetlerinin genel greve son verilmesi kararını alması, işçi kitleleri arasında memnuniyetsizlik yaratmıştı. İşçilerin bir kısmı, Sovyet'in aldığı karara uymayı reddeder. Birçok fabrikada 8 saatlik iş günü ve ücret artışı yapılmadan, iş başı yapılmayacağı açıklanır. Bu arada işçiler, onlarca fabrikanın yönetimine el koyarlar. Bütün bu gelişmeler, Fabrika Komiteleri'nin doğuşunu müjdelemektedir.³⁶

Şubat Devrimi'ni gerçekleştiren işçi yığınlarının örgütlenmesi olan Sovyetler, Fabrika Komiteleri ve Fabrika Sovyetleri fiilen yasama ve yürütmeyi eline alır. Fabrikaların tümü işgal edilir. İş yerlerinde Fabrika Komiteleri ve Fabrika Sovyetleri yönetimlere el koyarlar. Fabrika Komitelerine, işçiler tarafından "Devrimin çocukları" adı verilmesi boşuna değildir. Fabrikalarda kurulan işçi milisleri, Sovyetlere ve Sovyetler içinde yer alan siyasal partilere bağlı faaliyet yürütmektedir. Her fabrikanın kendine bağlı bir işçi milisi vardır. Sabotajları engellemek, üretimi sağlamak, karşı devrimci güçlerle savaşmak milislerin temel görevleridir. Bu dönemde Çarlık hükümeti tarafından yasaklanan sendikalar da faaliyete başlamıştır.³⁷

Şubat'tan Ekim Devrimine kadar geçen zamanda ikili bir iktidar dönemi yaşanır. Bu sekiz aylık dönem, bu ikili iktidarla simgelenir. Bu dönemde, devrim ve karşıdevrim arasındaki çatışma giderek hat safhaya ulaşacaktır.³⁸

³⁵ Бугай, а. г. е. , s. 78.

³⁶ Верт, а. г. е. , s. 75.

³⁷ Бугай, а. г. е. , s. 79.

³⁸ Бугай, а. г. е. , s. 80.

Şubat devrimi ile Rusya’da yeni bir burjuva rejimi kurulmuştu. Fakat ülke içinde kargaşa sona ermemiştir. Problemlere çözüm bulunamamıştır. İşçi sınıfı acımasızca sömürülmüştür. Burjuva halk çatışması başlamıştır. Kitleler her tarafta açılan İşçi Sovyetleri etrafında örgütlenmeye başlamışlardır. Gücü eline alan burjuva sınıfı, halkın desteğini kazanma şansını, emperyalist hedeflerini ve savaşı sürdürmesi nedeniyle de kaybetmiştir. Burjuvanın kurduğu geçici hükümet, halkı yatıştırıp susturmaya öncelik vermişti, ama reform konusunda çok da istekli görünmüyordu. Eylül-Ekim ayına kadar süren koşullar, temel sorunların çözümünün reformlarla sağlanamayacağını ortaya koymuştu. Burjuvanın yetersizliği anlaşılmıştı.³⁹

8 Mart 1917’de Petersburg’ta gösteri ve mitingler başlar. 12 Martta işçilerin ve Askerlerin Sovyet’i kurulmuştur. Çarın tahttan ayrılmasıyla kurulan Devrimci Hükümet de sorunlara bir çözüm getirememişti. Nisan’da Petersburg’a gelen Lenin geniş kitlelerin desteğini sağlamayı başarır. 14 Eylül 1917’de, Harbiye Bakanı Kerenski Alman cephesinde başarısız olunca yeni ayaklanmalar başlar. Hükümetin düşmesiyle Kerenski Başbakan olur ve 14 Eylül’de Cumhuriyet ilan edilir. Fakat Hükümetin savaşı sürdürme kararı, halk arasında yine hayal kırıklığı yaratır. İç karışıklıktan yararlanan Bolşevikler, ordunun da ihtilallere karışmasıyla ‘Askeri Devrim Komiteleri’ kurarlar. 7 Kasım 1917’de Hükümet darbesiyle Bolşevikler iktidara gelir.⁴⁰

Şubat Devrimi Ekim Devrimi’nin bir öncülüydü. Sovyetler, Devrimin organları olarak doğarak gelişmişti. Şubat Devrimi, geçici olarak toplumsal ve siyasal güçleri birleştirmişti. Ekim Devrimine doğru güçler arasında çelişkiler hızla artacaktır. İşçi sınıfı, kurduğu Sovyetlerle, devrimin yolunu ve rotasını belirleyecektir. Sovyetlerin, özgürlükçü bir düzenin yaratılması yolunda temel kuruluş olduğu unutulduğunda ise, özgürlük eşitliğe feda edilecekti.⁴¹

Rusya’da Çarlık rejimi, 1917 Şubat’ında, aslında Bolşevikler de dâhil olmak üzere kimsenin beklemediği bir anda yıkılıvermişti. Bolşevik önderlerin çoğu

³⁹ Бугай, а. г. е. , s. 81.

⁴⁰ Семенов, а. г. е. , s. 183.

⁴¹ Семенов, а. г. е. , s. 183.

hapishanelerde, yurt içinde ya da yurtdışında sürgün durumundaydılar. Tutuklamalar, sürgünler ve polis operasyonları nedeniyle güçsüz düşen illegal Bolşevik örgütün yerel komiteleriyle parti merkezi arasındaki iletişim, bu kadar hızla gelişen olaylara aynı hızla karşılık verebilecek bir durumda değildi. Bu nedenle de partinin gerçek devrimci ruhu olan Lenin'in yurtdışından dönüşüne kadar, Bolşevik Parti içerisinde önemli bir kargaşa, kafa karışıklığı yaşanmıştır. Bolşeviklerin Petersburg Komitesi ile Parti Merkezi arasında ve hatta Petersburg'un kimi yerel komiteleri ile il komitesi arasında anlaşmazlıklar baş göstermiştir.⁴²

Rusya'daki Bolşevikler arasında, devrimin ortaya çıkardığı sorunlara ilişkin en önemli ayrım noktaları, geçici hükümete karşı takınılacak tutum ve Menşeviklerle ilişkiler meseleleri üzerinde odaklanmıştı. Örneğin, Petersburg'un en önemli sanayi bölgesi olan Viborg bölgesindeki Bolşevik Parti örgütü, geçici hükümeti tanımayarak 1 Martta, 'Petersburg Sovyet'inin kendisini geçici devrim hükümeti ilan etmesini talep eden bir bildiri yayımlamıştı. Bu yaklaşım, sürgünden dönüşünde Lenin'in açıklayacağı "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganı ile örtüşüyordu. Ancak Menşevikler ve Sosyal-Devrimciler gibi, Bolşeviklerin Petersburg Komitesi de, geçici hükümetin desteklenmesinden yana tutum takınmıştı.⁴³

Son derece hayati sorunlar hakkındaki tartışmalar, Stalin ve Kamenev gibi önderlerin 12 Martta sürgünden dönmeleriyle netleşir. Fakat bu netleşme geçici hükümet lehine gerçekleşmiştir. Stalin ve Kamenev'in, yayın kurulunda yer aldıkları, "Bolşevik" ve "Pravda" gazeteleri, geçici hükümeti destekleme ve üstelik bu desteği 'şartlı destek'ten 'tam desteğe' çevirme çizgisini izler ve Bolşevikler arasında bu görüş hızla yayılır. Dahası Kamenev, savaşı destekleyen yazılar kaleme alır.⁴⁴

Lenin, diğer Bolşeviklerden farklı görüştedir ve uzlaşmacı tutumların karşısında yer alır. Mart ayı içerisinde, henüz İsviçre'de sürgünderken, beş ayrı mektup yazarak görüşlerini dile getirir. 7 Mart tarihli ilk mektubunda, geçici hükümeti, büyük toprak

⁴² Семенов, а. г. е. , s. 184.

⁴³ Лифшиц, а. г. е. , s. 49.

⁴⁴ Лифшиц, а. г. е. , s. 49.

sahiplerinin ve burjuvazinin emperyalist hükümeti olarak değerlendirerek, onların zaten çoktan beridir iktisaden egemen sınıf olduğunu, 1914– 1917 arasında görülmemiş bir çabuklukla tüm yerel iktidar aygıtlarını ve Duma’yı ele geçirdiğini hatırlatır. Ama resmi olmayan, henüz gelişmesinin başlangıcında da olsa, bir işçi hükümeti ortaya çıkmıştır. Bu hükümet, Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyet’idir. Ne var ki Sovyet, geçici hükümeti desteklemektedir. Lenin, geçici hükümete ‘eleştirel destek’ verme gereğini değil, işçilere hükümetin burjuva ve gerici doğasını ısrarla ve sabırla açıklamak gerektiğini savunur. Bu hükümete destek vermeyi, proletarya ülküsüne, barış ve özgürlük ülküsüne ihanet etmek olarak gören lider, işçi hükümetinin, yani Sovyet’in, işlev, önem ve gücünün pekişmesi, yaygınlaşması ve gelişmesini sağlamaktan yanadır. Lenin’e göre tek güvence, silahlanmış işçilerdir. Devrimin ‘birinci evresi’nden ‘ikinci evresi’ne geçiş dönemidir söz konusu olan. İşçiler, kendi zaferleri için hazırlanmalıydılar. Mektupta şu ifadeler yer alır:

“Proletarya, güncel geçiş döneminin özelliklerinden yararlanarak ilkin demokratik cumhuriyetin zaferine ve köylülerin büyük toprak sahipleri üzerindeki tam hâkimiyetine, ardından da savaşta gücü tükenen halklara barış, ekmek ve özgürlük verecek tek şey olan sosyalizme yürüyebilir ve yürüyecektir de.”

Lenin’in mesajı çok açıktır. Bu nedenle, Stalin-Kamenev denetimindeki Pravda gazetesinde bu mektup kısaltılarak yayımlanır.⁴⁵

2. 3. ve 4. mektuplarında Lenin, yönetimle ilgili konuların farklı boyutlarını ele alır. 5. mektupta ise, işçi hükümetinin Sovyet tarzında örgütlenmesi, burjuva devlet aygıtının parçalanması ve yerine silahlı halk milisinin geçirilmesi, büyük toprak mülkiyetine el konması için yoksul köylülüğün desteğinin kazanılması, üretimin kontrolünün ve önemli ürünlerin dağıtımının sağlanması, kırlarda tarım işçileri Sovyetlerinin kurulması gereğinden bahsetmektedir. Devlet iktidarı, işçilerin ve yoksul köylülerin eline geçmeliydi. Bu tedbirler, bütünlükleri ve evrimleri içinde düşünüldüğünde, sosyalizme doğru bir geçişi oluşturacaktı. Ne var ki, ilki hariç bu mektupların hiçbiri Stalin-Kamenev denetimindeki Pravda’da yayımlanmaz. Dahası,

⁴⁵ Лифшиц, а. г. е. , s. 51.

1924'e kadar bu mektuplar basılmamıştır. Lenin'in düşünceleri, partiden gizlenmeye çalışılmıştır. Parti örgütlerinin çoğu, Stalin-Kamenev'in Geçici Hükümeti destekleyen ve Menşeviklerle işbirliğini savunan çizgiden yanaydılar. Mart ayı sonunda Petersburg'da toplanan Bolşeviklerin Rusya Kongresi, Stalin-Kamenev'in başını çektiği yaklaşımı onaylar: Geçici Hükümet desteklenecek ve Menşeviklerle işbirliğinin yolları aranacaktır. Lenin'in çizgisi, bir azınlık durumunda kalmıştı.⁴⁶

Lenin, 3 Nisan 1917 günü Petersburg-Finlandiya garına gelir. Kendisini, ilkin Beloostrova'da (Petersburg'dan önceki istasyon) Şliyapnikov başkanlığında bir grup karşılar. Lenin, "bizim parlamenter bir cumhuriyete, burjuva demokrasisine ihtiyacımız yok" görüşünü her fırsatta dile getirir ve 4 Nisandaki parti toplantısında, ünlü "Nisan Tezleri"ni okur. Bu tezler özetle şunları dile getirir: 1) Savaşın sürdürülmesi politikasına hiçbir ödün verilemez. 2) İktidarı burjuvaziye vermiş olan devrimin birinci aşamasından, iktidarı proletaryaya ve köylülüğün yoksul kesimlerine verecek olan ikinci aşamasına geçilmelidir. 3) Geçici hükümet hiçbir şekilde desteklenmemelidir, 4) Sovyetler, "mümkün olan biricik" devrimci hükümet olabilir. 5) Bir parlamenter cumhuriyet değil, komün tipinde bir devlet; işçiler, ücretliler ve köylü temsilcileri Sovyetlerinin cumhuriyeti kurulmalıdır. 6) Büyük toprak sahiplerinin topraklarına el konması, bütün toprakların ulusallaştırılması, yoksul köylü Sovyetlerinin denetimi gerçekleşmeli. 7) Bankaların tek bir banka halinde devletleştirilmesi gerekir. 8) Derhal sosyalizme girilmeli. 9) Partinin programı ve ismi değiştirilmeli. 10) Yeni bir Enternasyonal kurulmalı.⁴⁷

Bu tezler, bir proleter devrimi ve onun zaferiyle kurulacak komün tipi bir devleti gündeme getirmişti. Bu nedenle de tezler, Bolşevikler arasında şaşkınlık yaratır. Tezler, 7 Nisanda Pravda'da yayımlanırken, yazı kurulu şu notu düşmüştü: "*Lenin'in genel şeması, burjuva demokratik devrimin tamamlandığı ve sosyalist bir devrime geçişi önerdiği için bizce kabul edilemez görünmektedir.*"

⁴⁶ Лифшиц, а. г. е. , s. 52.

⁴⁷ Лифшиц, а. г. е. , s. 52.

8 Nisanda Bolşeviklerin en önemli örgütü olan Petersburg Parti Komitesi, Nisan tezlerini 2'ye karşı 13 oyla reddeder. Lenin için en çetin mücadelelerden biri başlamıştır.⁴⁸ 9 Nisan'da Lenin "İktidar İkiliği Üzerine" adlı bir makale daha yayımlar. Bu makalede, iktidar ikiliği durumunu açıklar ve komün tipi devleti tanıtarak, Sovyetlere dayalı bir devletin gerekliliğini savunur. Ardından, 10 Nisanda "Taktik Üzerine Mektuplar" adlı bir broşür kaleme alır. Bu broşür, Nisan Tezleri'ni teker teker ele alarak açıklıyor, bu tezlere yönelik eleştirileri yanıtlıyordu. Nisan ayı sonunda gerçekleşecek Bolşevik Parti Konferansından hemen önce Lenin'in deyişiyle "platform taslağı olarak" kaleme alınan bu broşür de yayımlanmaz. Lenin, görüşlerini parti çoğunluğuna kabul ettirebilmek için parti üyeleri arasında zorlu bir mücadeleye girer.⁴⁹

Nisan ayı sonunda toplanan 7. Genel Rusya Bolşevik Konferansı, yine tartışmaların sonucunda, Lenin'in Nisan Tezlerinin ilk sekizi onaylanır. Örneğin, savaşı desteklememe tezi, 133 oy hakkına sahip delegeden yalnızca 7'sinin çekimser oyu dışında oybirliği ile kabul edilirken, sosyalist devrime hazırlanılması gerektiğine dair karar, 39 aleyhte, 8 çekimser oya karşılık 71 oyla ancak kabul edilebilmiştir. Dahası, Lenin'in son derece önem verdiği, partinin isminin Komünist Parti olarak değiştirilmesi ve yeni bir Enternasyonal'in inşasına girişilmesi önerisi (9. ve 10. tezler), tek bir lehte oy alarak reddedilmiştir. O tek oy da Lenin'e aittir.⁵⁰

E. Vladimir İliç Lenin (1870 – 1924)

Vladimir İliç Ulyanov, 22 Nisan 1870'te Simbirsk kentinde doğmuştur. Orta halli bir öğretmen ailesinin altı çocuğundan ikincisidir. 1887'de, liseyi bitirerek Kazan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girer ve üç ay sonra, devrimci öğrenci hareketi içinde yer aldığı için üniversiteden atılır. 1891'de St. Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirir. 1895'te ülke dışına çıkıp Marksizmin önemli temsilcileriyle tanıştıktan sonra St. Petersburg'a döner. Burada, "İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği" adlı gizli bir örgüt kurar. Aynı yılın sonunda tutuklanır ve on dört ay

⁴⁸ Верт, а. г. е. , s. 78.

⁴⁹ Верт, а. г. е. , s. 78.

⁵⁰ Семенов, а. г. е. , s. 186.

hücrede kaldıktan sonra Sibirya'ya, Şuşenskoye köyüne sürgüne gönderilir. Sosyal-demokrat gruplarla bağını sürdürerek bir parti program taslağı hazırlar. 1898'de RSDİP(Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) kurulur. 1900'de serbest bırakıldıktan birkaç ay sonra yurtdışına kaçar ve İsviçre'ye yerleşir. Aralık 1900'de yayımlanmaya başlayan İskra gazetesindeki bir makalesinde ilk kez 'Lenin' takma adını kullanır.⁵¹

1905 devriminin yenilgiye uğramasından sonra Lenin, Aralık 1907'de yeniden Avrupa'daki sürgün yaşamına döner. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra, emperyalist savaşın koşullarını devrim için uygun görür. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Petersburg'a döner. Nisan Tezleri'ni ortaya koyarak devrimcilerin tepkisini çeker. Bu nedenle Finlandiya'ya kaçmak zorunda kalır. Burada yazdığı "Devlet ve Devrim" adlı eseriyle proletaryanın, burjuva devlet düzenini yıkıp iktidara gelmesi gerektiğini belirtir.⁵²

1917 Ekim'inde Lenin gizlice Petersburg'a döner ve 7 Kasım 1917'de Bolşevikler iktidarı ele geçirir. 8 Kasım 1917'de Halk Komiserleri Kurulu başkanlığına seçilir. 21 Ocak 1924'te Gorki kentinde ölür.⁵³

F. Ekim İhtilali

Bu devrim hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bazılarına göre, bu olay Rusya için milli bir felakettir ve totaliter bir yönetimin kurulması ile sonuçlanmıştır. Diğer tarafta, Ekim Devrimi'ni, kapitalist sistemin yenildiği ve Rusya'da feodal kalıntıların temizlendiği, insanlık tarihi için büyük bir gelişme olarak değerlendirenler vardır. 1917 Ekiminde iktidarı alan proletarya, devrimi sosyalist bir çizgiye oturttu.⁵⁴

Böylelikle yıllar boyunca Marksistler arasında tartışılan devrimin perspektifleri, temel stratejisi, ortaya çıkaracağı iktidarın biçimi ve sınıfsal temeli ve tüm bunları

⁵¹ Семенов, а. г. е. , s. 102.

⁵² Семенов, а. г. е. , s. 186.

⁵³ Семенов, а. г. е. , s. 186.

⁵⁴ Семенов, а. г. е. , s. 187.

proletaryanın hangi müttefiklerle yapabileceği gibi sorunlar, pratikte bu şekilde kesin olarak çözülmüş olur.⁵⁵

Devrim, Rusya’da o tarihte kullanılan Julyen takvimine göre 25 Ekim 1917 yılında meydana gelmiştir. Daha sonraki takvim değişikliğine rağmen Ekim Devrimi olarak anılmaktadır. Devrim, ilk zamanlarda “Ekim Darbesi” olarak anılır, fakat daha sonra bu ifadenin yaptığı olumsuz çağrışım nedeniyle bu isim kullanılmaz.⁵⁶

Ekim 1917 Devrimi’nin en önemli önkoşulu, Geçici Hükümet’in kararsızlığı ve zayıflığı ile Şubat Devrimi sonrasındaki ikili yönetim olmuştur. Bu dönemde sürgünden dönen pek çok sol- radikal görüşlü liderler de halk arasında geniş propaganda faaliyetlerine girişmişlerdi. Bu durum, ülkede sol siyasetin güçlenmesine neden olmuştu. Bir de durmadan artan ekonomik sıkıntı, birçok fabrikanın kapanması ve artan savaş masrafları, koşulları daha da ağırlaştırmaktadır. Vergilerin tüm ağırlığı çalışan kesim üzerine yığılmıştır. Ülkenin dış borcu ise Ekim ayında 11,2 milyar rublenin üzerindedir. Geçici Hükümet sonuna kadar savaştan çekilmeyeceğini de ilan etmişti. Vaat edilen toprak reformu uygulanmadığından geniş köylü kitleleri isyandaydı. Bu durumda Bolşeviklerin işçi, köylü halkı ve askerlerin desteğini kazanması kolay olmuştu. “Halka Barış”, “Köylüye Toprak”, “İşçiye Fabrika” vaatleriyle yola çıkan Bolşevikler, Sovyetlerin Genel Kongre’sinde de büyük itibar kazandılar ve güç kullanarak Geçici Hükümete karşı darbe hazırlıklarına giriştiler. Fabrikalarda grev ve ayaklanmalar siyasi olarak son derece iyi örgütlenmişlerdi.⁵⁷

24 Ekim (eski takvime göre 6 Kasım) akşamı Kızıl Ordu kuvvetleri Petersburg’ta harekete geçer ve 25 Ekim’de telgraf, bankalar ve istasyonlar işgal edilir. Ardından tüm şehir kontrol altına alınır. Aynı gün Askeri Devrim Komitesi kuruldu, Sovyetlerin İkinci Genel Kongresi’nde tüm ülkede Sovyet yönetiminin kurulduğu ilan edilir. Saat 21.45’te Kışlık Saray ele geçirilir ve Geçici Hükümet üyeleri tutuklanır.⁵⁸

⁵⁵ Рабинович, А. , а. г. е. , s. 64.

⁵⁶ Коржихина, Т. П. , *История российской государственности*, Ин-терпракс, Москва, 1999, s.77.

⁵⁷ Коржихина, а. г. е. , s. 78.

⁵⁸ Коржихина, а. г. е. , s.78.

25 Ekim’de yapılan İkinci Genel Kongre’de Barış Kararnamesi, Toprak Kararnamesi kabul edilir. Bu kararnamelere göre, savaşa son verilir, tüm topraklar, yeraltı ve yerüstü kaynakları devletleştirilir. Kongrede, Genel Merkezi Yürütme Komitesi ve Lenin başkanlığında Sovyet Halk Komiserleri Hükümeti kurulur. Böylece, Sovyet Rusya’nın yüksek devlet organları oluşturulur. 2 Kasım 1917’de Sovyet Hükümeti, “Rus Halklarının Hakları Bildirisi”ni yayımlar. Bu bildiri ile ülkedeki tüm milletlere eşitlik, yönetim hakkı, tüm azınlık ve etnik gruplara serbest gelişme imkânı, tüm kısıtlamaların kaldırılması öngörülüyordu. 20 Kasım’da tüm Müslüman halka kültürel ve milli kurumlarının, gelenek ve dinlerinin dokunulmazlığına dair söz verilir. Sosyal alanda önemli değişiklikler getirilir. Sağlık ve eğitim hizmetleri ücretsiz, iş günü sekiz saat olacaktır. Çalışanlara sosyal güvencenin verilmesi, ayrıcalık belirten unvanların kaldırılması gibi reformlarla, tüm halkın ortak bir Rus Cumhuriyeti vatandaşı kimliği altında birleşmesi hedeflenmektedir. Vicdan özgürlüğü adına, kilisenin devletten ve eğitimin kiliseden ayrılması gerçekleşir. Ayrıca, hayatın tüm alanlarında kadınlara erkeklerle eşitlik hakkı getirilir.⁵⁹

Yeni Sovyet Hükümeti’ni tanımak istemeyen karşı devrimcilerle mücadele için 7 Kasım’da, F. E. Dzerjinski’nin başkanlığında Olağanüstü Genel Komisyon kurulur. Ayrıca, 1918 Ocak ayından itibaren yeni bir Mahkeme, İşçi- Köylü Kızıl Ordusu, İşçi- Köylü Kızıl Donanması oluşturulur. Ocak 1918’de toplanan işçilerin ve askerlerin Üçüncü Genel Sovyet Kongresi ile köylülerin Üçüncü Genel Sovyet Kongresi birleştirilir. Bu ortak kongrede kabul edilen yeni bir bildiri ile Rusya’nın adı “Sovyet Cumhuriyeti” olarak ilan edilir ve bununla birlikte bildiri, Sovyet yönetimini proletarya diktatörlüğünün devlet şekli olarak güçlenmesini öngörür. Aynı zamanda, Rus Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti’nin (RSFSC) temelleri atılır. Tüm milletler, Sovyet Cumhuriyetleri adıyla bir federasyon altında birleşecektir. 1918 İlkbaharında Rusya Cumhuriyetlerinde yönetimlerin şekillenmesi süreci başlar ve bir bir Sovyet Sosyalist Hükümetleri kurulur.⁶⁰

⁵⁹ Берт, а. г. е. , s. 85.

⁶⁰ Семенов, а. г. е. , s. 189.

II. BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA BOLŞEVİK HÂKİMİYETİ

A. Tarihte Kazaklar ve Kazakistan

“Kazak” kelimesi, hür, serbest, bekâr, mert, yiğit anlamına gelmektedir. XV. yy.da göçebe olarak yaşayan Türk kavimlerinin bir araya gelmesiyle oluşan Kazak toplumu, Özbek Han devrinde tarih sahnesine çıkar. Özbek boyları arasında çıkan sürtüşmeler yüzünden bir kısmı doğuya doğru göç ederek yerleşmişlerdir. Hükümdara baş kaldıran, kendi başına buyruk hareket eden bu topluluklara Kazak adı verilmiştir. Daha sonra bunları diğer boylar takip etmiş ve Kazak Türk birliği büyük bir kitle haline gelmiştir. Tüm Kazakların Canı Bek'in oğlu Kasım Han'ın idaresinde birleşmesiyle büyük Kazak birliği oluşmuştur. XVIII. yy.da birlik bozulmuş ve Kazak halkı Ulu Cüz (yüz); Orta Cüz; Küçük Cüz olarak üç parçaya ayrılmıştır. Kendi aralarındaki anlaşmazlıklar ve iç savaşlar, Kazak kavminin birliğini tehdit ettiği gibi, Rus ordusunun Orta Asya'yı işgalini de kolaylaştırmış ve Kazak topluluklarının tek tek Rus hâkimiyetine girmelerine neden olmuştur.⁶¹

Ruslar, XVIII. yy.ın ikinci yarısından itibaren baskı altında tuttıkları Kazak topraklarını 1820–1850 yılları arasında işgale girişirler. 1853'de Akmescit (Kızıl Orda), ertesi yıl Verni (Almatı) ele geçirilmiş ve Kazak toprakları Oral, Turgay, Akmola ve Semey adındaki dört eyalete bölünmüştür. 1867'de yapılan bir idari düzenleme ile bugünkü Kazakistan toprakları Orunbor Genel Valiliği ile Türkistan Genel Valiliği arasında ikiye bölünmüş; 1886'da tüm Kazakistan toprakları, Türkistan bölgesinin idari statüsüne dâhil edilmiştir. Ancak 1891'de yeni bir düzenleme ile Oral, Turgay, Akmola, Semireç ve Semey eyaletleri, Stepnoi Krayı (Bozkır Arazisi) olarak bir araya getirilmiştir. 1,85 milyon km karelik bir alanı kaplayan bu idari yapı 1926'ya kadar varlığını korumuştur.⁶²

⁶¹ Шаяхметов, Н. У. , *Қазақстан Тарихы*, Алматы:Кітап, Алматы, 2002, ss. 22- 29.

⁶² Шаяхметов, а.г.е. , s. 29.

B. Kazakistan'ın Etnik Yapısı

Orta Asya'da etnik yapının yeniden oluşum süreci, bölgenin XVIII. Yüzyıldan itibaren Rus İmparatorluk sınırlarına dâhil edilmesiyle başlamıştır. XVIII.- XX. yüzyıllar arasında, Orta Asya'da çeşitli etnik gruplar ortaya çıkmıştır. Bu topluluklar, kendine özgü kültürel yapılarıyla Rusya ve Orta Asya tarihi için önemli bir sosyo-ekonomik role sahip olmuşlardır. Slavların içinde Rus, Ukraynalı, Belarus ve Polonyalılar bulunurken, Türkleri temsil edenler olarak Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek, Tatar, Uygur, Kalmık, Başkırtlar vardır.⁶³

Orta Asya'nın demografik yapılanmasında ilk aşama, Rus işgalleri öncesinde görülen Kazak- askeri kolonileşme sürecidir. XX. yüzyılın başında, Orta Asya'da dört Kazak ordusu bulunmaktadır: Ural, Sibir, Orunbor ve Semir ordusu. Bunların toplam sayısı 900 bin'in üzerindedir. Kazaklar, ihtilal öncesi Rusya'nın önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Bir yandan, askeri özellikte olan bu gruplar, diğer taraftan, kendi yaşam tarzı, dil ve kültüre sahiptir. Son derece gelişmiş bir etnik kimlik bilinci taşıyan Kazaklar, aynı zamanda kendi içinde farklı unsurları da barındırmaktadır. Slavların yanı sıra, Kazak askeri sınıfın içinde Tatar, Türkmen, Başkırt, Kamlık ve Karakalpaklar da mevcuttur.⁶⁴

Askeri yerleşimlerden başka, Orta Asya'ya yapılan köylü göçleri de bölgenin demografik yapısının oluşumuna etki eden faktörlerden biridir. Çarlık Rusya'nın, ülkenin merkezi ve batı bölgelerinden nüfusu kırsal kesimlere göç ettirme politikası, XIX. Yüzyılın 70'li yıllarında başlayarak yüzyılın sonunda kitlesel bir karakter kazanmıştır. İlk yıllarda yapılan düzensiz göçlerden sonra, birtakım kanunlarla bu hareketlerin kontrol altına alınması sağlanmıştır. Yerleşim için belirlenen bölgeler, Tomsk, Tobol vilayetleri, Semey, Akmola ve Semir bölgeleri. Daha sonra bunlara Oral ve Turgay bölgeleri de dâhil edilir.⁶⁵

⁶³ Ковальский, С. П. , *Освоение целинных земель в Казахстане*, Наука, Алматы, 1986, s. 76.

⁶⁴ Ковальский, а. г. е. , s. 77.

⁶⁵ Ковальский, а. г. е. , s. 77.

XX. Yüzyılın başlarında köylü göçlerinin boyutları ülke çapında genişlemiştir. 1870- 1914 yılları arasında bugünkü Kazakistan topraklarına 1, 5 milyon kişi göç etmiştir. Buraya yerleşenler, birbirinden çok farklı etnik gruplardır. Rus, Ukraynalı, Tatar, Alman, Polonyalı, Estonyalı vs. etnik çeşitlilik, hükümet tarafından özellikle istenen bir şey olmasına rağmen, genellikle yerleşime müsait boş arazilerin bulunması ve yerel halka uyum imkânı, göçmenlerin belli yerleri seçiminde belirleyici olmuştur.⁶⁶

Kitlesel göçlerle birlikte Kazakistan'da Slav nüfusunun artması etnik yapının hızla değişmesine yol açmıştır. 1917 yılı istatistiklerine göre, Rusların ve Ukraynalıların bölgedeki sayısı bu dönemde 1745 binden fazla, bölge nüfusu içinde oran olarak ise % 29,4'tür.⁶⁷

Bozkır bölgesi şehirlerinde yaşayan nüfusun durumuna bakıldığında, burada da büyük bir demografik hareketlilik gözlemlenmektedir. Her milletten, din adamı, tüccar, öğretmen, doktor ve farklı mesleklerde çalışanların sayısı, göçlerle birlikte artmaya başlamıştır. Şehir halkı, çoğunluk olarak Rus, Kazak ve Tatarlardan oluşmaktadır. Bunlar arasında en fazla pay Ruslarındır.⁶⁸

Orta Asya demografik yapısının değişmesinde bir başka etken, farklı etnik grupların bilinçli olarak karıştırılmasıdır. Örneğin, Doğu Türkistan'da Uygurlar ile Dunganların karıştırılması, iki aşamada gerçekleşmiştir. Semir bölgesine göç ettirilen 9572 Uygur ve 1147 Dungan ailesi ile buranın nüfusu iki kat artmıştır. Genellikle çiftçilikle uğraşan bu aileler, yeni yerleşim yerlerinin otaya çıkmasını ve kısa zamanda büyümesini sağlamışlardır.⁶⁹

Siyasi sürgünler, Kazakistan'ın etnik yapısının yeniden şekillenmesinde etkili olan bir başka önemli faktör olarak ortaya çıkmaktadır. 1863 Polonyalı Ayaklanması, sosyal demokratların faaliyetleri, diğer milliyetçi hareketler nedeniyle, Semeye bölgesine 122, Semir'e 100, Petropavl'e 69, Yukarı Ural'a 51 kişi sürgün edilmiştir.

⁶⁶ Шаяхметов, а. г. е. , s. 31.

⁶⁷ Ковальский, а. г. е. , s. 78.

⁶⁸ Ковальский, а. г. е. , s. 78.

⁶⁹ Ковальский, а. г. е. , s. 79.

Böylece, bölgenin etnik yapısı, entelektüel kesimi temsil eden bu kişilerle tamamlanmıştır. Bu tabloya bir de, bölgede tutulan esir askerleri dâhil etmek mümkündür. Henüz Birinci Dünya Savaşının başında, Ağustos 1914'te savaş esirleri Batı Sibiryaya ve kuzeydoğu Kazakistan'a gönderilmeye başlanır. Bunlar arasında Avusturya- Macaristan, Romanya, İtalya vatandaşları, Türkler, Almanlar bulunmaktadır. Özellikle Slav asıllı esirler çoğunluktadır: Sırp, Bulgar, Polonyalı, Çek, Slovaklar. Savaş esirlerinin tutulduğu belli merkezler; Omsk, Petropavl, Pavlodar, Akmola, Semey gibi şehirlerdir.⁷⁰

Orta Asya'nın etnik yapısının değişiminde bir sonraki süreç, Sovyet döneminde yaşanmıştır. 1924- 1925 döneminde Orta Asya'da gerçekleştirilen coğrafi- idari yeniden yapılanma sonucunda, Sovyet Merkezi Yönelimi'ne bağlı otonom Cumhuriyetler kurulmuştu. Etnik gruplar, farklı bölgeler arasında parçalanıp dağıtılmıştı. Örneğin, Tacik, Özbek ve Kırgızlar, Özbekistan'da, Özbeklerin bir kısmı ise Kırgızistan'da bırakılmıştır. Bundan sonra, sanayileşme dönemi boyunca, Orta Asya'ya Sovyet Rusya'nın diğer bölgelerinden yoğun göçler yaşanmıştır. Rus, Ukraynalı, Belarus göçmenlerin, yeni sanayi kuruluşlarında çalışmak üzere gelip buralara yerleşmesiyle bölgenin etnik yapısı da hızla değişmeye devam etmiştir. 1930- 1940 yılları arasında Kazakistan'a 500 bin kişinin çalışmak için göç ettiği tespit edilmiştir.⁷¹

İsteğe bağlı göçlerin yanı sıra, 1920- 1930 yılları arasında Kazakistan'a kolektifleştirme siyaseti nedeniyle zorla göç ettirilenleri de dikkate almak gerekmektedir. Bu siyaset sonucunda Orta Asya nüfusu hızla artmaya başladığı gibi, etnik yapı daha da karmaşık hale gelecektir. Kazakistan topraklarına, Rusya'nın batı bölgelerinden on binlerce köylü nüfus yerleştirilmiştir. Aynı dönemde, toplu tutuklama ve cezalandırma faaliyetleri sırasında Kazakistan'ın her yerinde toplama kampları

⁷⁰ Малышева, М. П. , *Национально- территориальное размежевание Сибири и Казахстана (1919- 1922 гг.)*, Семей, Семипалатинск, 1999, s. 55.

⁷¹ Нурмахамедов, С. В. , *Очерки истории социалистического строительства в Казахстане*, Алматы, 1966, s. 73; *История индустриализации Казахской ССР*, Наука, Алматы, 1967, s. 86;

kurulmuş, her milletten aydınlar cezalarını çekmek üzere buralarda esir olarak tutulmuştur.⁷²

C. Kazakların Azınlık Durumuna Düşmesi'nin Nedenleri

Kazakistan'ın Asya kıtasının orta kısmında yer alması nedeniyle iklimi, genellikle çok kurak ve şiddetli karasal bir özellik taşımaktadır. Hayvan beslemek için uygun olan bu geniş saha ve otlaklar yüzünden çıkan iç ve dış kavgalar, Kazak Türklerinin iktisadi ve sosyal hayatlarını daima derin bir şekilde etkilemiştir. Rusların Kazak bozkırlarını işgal etmeye başlamaları ve buralara çok sayıda Rus köylüsünü yerleştirmeleri, Kazak Türklerinin iktisadi ve sosyal hayatını altüst etmiş ve Kazak Türkleri kendi topraklarında azınlık durumuna düşmüşlerdir.⁷³

Sovyet döneminde kolhozlaştırmanın (halkın topraklarına el koyma) sebep olduğu göç ve ölüm, Kazakistan'ın diğer milletler için sürgün yeri olarak kullanması, bölgenin demografik yapısını etkileyen önemli gelişmelerdir. Ayrıca Sovyetlerin, Semey bölgesinde kurduğu üstte yapılan nükleer denemeler, insan sağlığını tehdit eden etkilerin çok geniş bir alana yayılmasına sebep olmuştur.⁷⁴

C.1. Kazakistan'a Rus çiftçilerin yerleştirilmesi (kolonileşme)

Ruslar Kazakistan'ı işgal ettikten sonra bu topraklara tamamen sahip olabilmek için her yolu denemişlerdir. 1869'daki ayaklanmayı bastıran Rus askerleri 71.000 aileye ait yüz binlerce hayvanı öldürerek Kazakları açlığa mahkûm etmişlerdir. 1889'da çıkarılan toprak kanunu ile Rus köylülere istedikleri bölgelerde yerleşme ve toprak sahibi olma hakkı verilmiş, 1891'de bu kanuna yeni bir madde eklenerek, Rus yetkililerin istediği gibi topraklarını işlemeyen Kazakların topraklarına el konulması yasallaştırılmıştır. Bu ve benzeri kanunlar ve keyfi uygulamalar sonucu yaklaşık 20 yılda 1,5 milyon Rus köylüsü Kazakistan'ın geniş bozkırlarına yerleştirilmiştir.

⁷² Базанова, а. г. е. , s. 43.

⁷³ Yiğit, Ali, "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Elazığ, 2001, ss. 1- 5.

⁷⁴ Татимов, М. Б., *Развитие народонаселения и демографическая политика*, Алматы:Кітап, Алматы, 1978, ss. 412- 421.

Rusya'da yapılan ilk tam sayım olan 1897 sayımı sonuçlarına göre, bugünkü Kazakistan'ın büyük bir kısmını (1.850.000 km²) oluşturan Stepnoi Kray (Bozkır Arazisi)'in 2.465.000 olan nüfusunun % 20'sini (493.000) ve Çarlık döneminin son sayımı olan 1911 sayımında 3.835.000 olan Bozkır Arazisi nüfusunun % 40'ını (1.544.000) Ruslar oluşturuyordu. Bu iki sayım arasında Rus nüfusun yıllık artış hızı % 15 olmuştur. Buna karşılık 1897'de 1.973.000 olan Kazak nüfus, 1911'de 2.291.000'e yükselmiştir ki bu yıllık % 1'lik bir nüfus artışı demektir. Bu durum Rus nüfusun artışıdaki göçmenlerin payını net bir şekilde göstermektedir.⁷⁵

XX. yüzyılın başında Kazaklar arasında milliyetçilik hareketleri gelişmeye başlamış, 1916'da Kazakların Rus ordusuna alınmasına karşı başlatılan ayaklanma bastırılmış ve Rus ordusunun katliamından kurtulan 300.000 kadar Kazak Çin'e sığınmak zorunda kalmıştır. 1917 Bolşevik ihtilalinde Kazaklar Ruslardan tam özerklik istemişler ve aynı yıl Alaş Orda olarak bilinen milliyetçi Kazak hükümeti kurulmuştur. Bu kez 1919–20 yıllarında Kızıl Ordu Kazakistan'ı işgal etmiş, fakat o yıllarda yaşanan ağır kış şartları nedeniyle büyük bir hayvan zayıtı veren Kazaklar, Ruslarla mücadele etmek bir yana canlarının derdine düşmüşlerdir. Bu ekonomik kriz ve olaylar sırasında değişik kaynaklarda 700 bin ila 1 milyon arasında Kazak nüfusun öldüğü kaydedilmektedir.⁷⁶

C.2. Kazak topraklarına devlet tarafından el koyulması (kolhozlaştırma)

Kazak Türklerinin azınlığa düşmelerinin en büyük sebeplerinden biri de, 1926–1941 yılları arasında kolhozlaşmanın sebep olduğu göç ve ölüm ile Rusların buraya Rus göçmeni yerleştirmeleridir. Özellikle ikinci beş yıllık plan devresinde (1928–1932) uygulanan katı kolhozlaşma (collectivization) politikası sayesinde Kazak halkın % 70'i kolhozlara yerleştirilmiş, halkın elindeki mallar alınıp, topraklar devletleştirilmiştir. Göçebeler zorla yerleşik hayata geçirilmiş ve şehirlerde yaşamaya zorlanmışlardır.

⁷⁵ Кунаев, Д. О. , *О моем времени*, АлматыКітап, Алматы, 1992, s.149.

⁷⁶ Жұмабаев, М. , *Шығармалар*, Атамұра, Сілт 2–3, Алматы, 1996, ss. 2- 3.

Karşı koyanlar milliyetçilikle ve rejim düşmanı olmakla suçlanarak idam edilmişlerdir.⁷⁷

İkinci beş yıllık planın hedefi; tarımın kolektifleştirilmesi, göçebeliğin ortadan kaldırılması ve bir şehir proletaryası yaratmaktır. Bu amaca ulaşılmış ve Sovyetler Birliğinde 1,5 milyon kişi tarımdan uzaklaştırılarak sanayi işçisi haline getirilmiştir. Yerleşik bölgelerde zengin olanların toprakları alınıp, topraksızlara dağıtılmıştır. Ancak bozkırda otlakların ve sürülerin dağıtılması kolay olmamıştır. Nitekim Ruslar toprakları dağıtma yoluna değil, göçebeleri, hayvanları ile birlikte ortadan kaldırma yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde 2 milyon Kazak öldürülmüştür. 1926'da 3.628.000'i Kazakistan'da olmak üzere tüm Sovyetler Birliğinde 3.968.000 Kazak nüfus görülürken, bu değer 1939 sayımında 3.099.000'e düştüğü görülmektedir. Bu dönemde yalnız insanlar değil, onların hayvanları da katledilmiştir. 1928'den 1934'e kadar geçen 6 yıl içinde sığırların % 73'ü, koyunların % 87'si ve atların % 83'ü telef olmuştur.⁷⁸

D. Şubat ve Ekim İhtilalleri Sırasında Kazakistan

Rusya'da Romanov Hanedanı; Rus Sosyal Demokratlar, Anayasal Demokratlar (Kadetler) ve Sosyal Devrimcilerin başlattığı ihtilalle sona erince, ülkede yaşayan tüm milletler büyük umutlara kapılmışlardır. Devrimin zafer haberi Kazakistan'da çabuk yayılmış ve Kazak halkı için bu olay, yepyeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Merkezdeki siyasi düzenlemelerin değişmesi, sömürgeci siyasetin sona ereceğine dair beklentileri artırmıştır. Kazakistan halkı, Rusya'da Geçici Hükümet'in iktidara gelmesini sevinçle karşılamıştı. En önemli mesele, 1916'da başlayan kanlı devrimin durdurulmasıydı.⁷⁹

D.1. Geçici Hükümet

⁷⁷ Зима, В. Ф. , *Послевоенное общество: голод и преступность/отечественная история*, Наука, Москва 1995, s.46.

⁷⁸ Шойынбаев, И. , *Добровольное вхождение казахских земель в состав России*. Атамұра, Алматы, 1982, s. 36; Olcott, M.B. "The Collectivization Drive in Kazakhstan", *The Russian Review*, Stanford, 1981, s. 99.

⁷⁹ Элагин, А. С. , *Казачество и казачьи войска в Казахстане*, Дауір, Алматы, 1993, ss. 95- 98.

Rusya’da, 27 Şubat 1917’de başlayan devrim, Çarlık monarşisinin yıkılmasıyla sonuçlandıktan sonra, Kerenski yönetiminde ‘Geçici Hükümet’ işbaşına gelir. Yeni kurulan hükümet, öncelikle imparatorluğun sınır eyaletlerinde kendi yönetim birimlerini kurma çalışmalarını başlatır. Bu çerçevede içinde, Kazakistan’daki idari organlarda da bazı yüzeysel değişiklikler yapma yoluna gidilir. Hatta bu amaçla, öteden beri Kadetlerle işbirliği yapan Kazak ileri gelenleri, yeni yönetim organlarının başına getirilir. Alihan Bökeyhan, Torgay vilayetine; Muhammedcan Tınışbayoğlu, Cetisu (Yedisu) vilayetine; Mustafa Şokayoğlu*, Türkistan’a ‘Geçici Hükümet’in’ komiserleri olarak atanır.⁸⁰

Kazak halkını, siyasal haklardan yoksun bırakan Çarlık Rusyası’nın eski yasaları, Geçici Hükümet zamanında da yürürlükte kalmıştı. Eski rejime bağlı askerler ve memurlar hem görevlerinin başında bulunuyor hem de ayrıcalıklarını koruyorlardı. Bunun yanı sıra, Kazakların en verimli topraklarını mujiklere (Rus köylerine) dağıtmakla görevli ‘Göçmen bürosu’ da aktif bir biçimde faaliyetlerini sürdürüyordu.⁸¹

Kazakistan halkı, eski hükümetin bürokratlarını, askerlerini, valilerini, yerli muhtarları iktidardan uzaklaştırmak istemektedir. Bütün Rusya topraklarındaki gibi Kazakistan’da da yerli Geçici Hükümet’in komiteleri kurulmaya başlamıştı. Büyükşehirler ve ilçelere geçici hükümetin komiserleri gönderilmişti. 1917 yılının Mayıs ayından itibaren Geçici Hükümet’in komiteleri kasabalar ve köylerde de kurulmaya başlar. Hükümetin komiserleri olarak, Torgay bölgesine Alihan Bokeyhanov, Cetisu bölgesine Muhamedjan Tinişbaev, Türkistan bölgesine Mustafa Şokay tayin edilir. Fakat Kazakistan’daki Geçici Hükümet organları Çarlık mutlakiyet siyasetini devam ettirirler ve milli sorunları demokratik yollarla çözmeye çalışmazlar.

* Mustafa Şokay, “Türk Birliği” idealini savunan Kazak liderlerindendir. 7 Ocak 1890’da Akmesçit’te doğmuş, 27Aralık 1941’de Berlin’de ölmüştür. Mustafa Şokay, Taşkent’te çıkan “Uluğ Türkistan” gazetesinin en güçlü yazarlarından biridir. 1917 yılında “Alaş-Orda”nın liderleri arasında yer alan Şokay, Millî Türkistan Devleti’nin de hükümet üyesidir. 1919’da Tiflis’te çıkan “Hür Dağlılar” adlı haftalık gazetede Türkistan davasını dile getiren yazılar yazdı. Anadolu’daki Kuvay-i Milliye hareketini destekleyen yazılar yazdı. Sonraki yıllarda, İstanbul’da çıkan “Yeni Türkistan”, Berlin’de çıkan “Yaş Türkistan” adlı dergilerde Türklük davasını savunmuştur. (Koen, a. g. e. , s. 89.)

⁸⁰ M.B. Olcott, *The Kazakhs*, Stanford, 1987, s.131; Двоскин, Б. У., *Экономико-географическое районирование Казахстана*, Алматы:Кітап, Алматы, 1986, s. 87.

⁸¹ *Қазақстан тарихы (Үлліклар)*, Атамұра, Алматы, 1994, s. 297.

Tarım konusunda da doğru hareket edilmez. Kazak özerkliği hakkındaki mesele ise gündeme bile alınmamıştır.⁸²

Görüldüğü üzere; Geçici Hükümet Kazakların ulusal, siyasal ve toplumsal sorunlarıyla ilgili olarak devrik Çarlık rejiminin eski siyasetini uygulamakta kararlıdır. Emperyalist yönetim anlayışı devam etmektedir. Yönetim, Kazakistan'a dışarıdan yapılan göç, yasal olmayan yollarla gasp edilen Kazak topraklarının iadesi gibi sorunları çözmeye niyetinin olmadığını açık olarak ortaya koymuştu. Üstelik imparatorluğun diğer ezilen halkları gibi Kazaklara da self-determinasyon hakkı tanıma ya da ulusal otonomi verme gibi konuları değil gündeme getirmek, dikkate bile almamıştı. 1917 yılının yaz aylarına doğru, Kazak ulusal demokrat önderlerinin artık geçici hükümete pek güveni kalmamıştı. Bu yüzden, Alihan Bökeyhan geçici hükümet bünyesinde etkin bir konumda olan Kadet partisinden istifa etmişti. Bunun gerekçelerini daha sonra "Kazak" gazetesine yazdığı bir "açık mektup"la kamuoyuna duyurmuştu. Buna göre; toprak, otonomi ve din gibi Kazaklar için yaşamsal önemi olan üç konuda Kadet partisiyle Alihan Bökeyhan, bundan sonra Kazak otonomisinin kuruluşunu sağlayacak ulusal bir parti kurmaya karar verir. Onun önderliğindeki Kazak aydınları, ulusal düzeyde bir Genel Kazak Kurultayı'nın toplanması çalışmalarını başlatırlar.⁸³

Şubat Devrimi'nden sonra tüm Kazakistan'da öğrenciler ve köy öğretmenlerinden oluşan örgütler ve gruplar çoğalmaya başlamıştı. Ombı şehrinde "Demokrasi Öğrenci Gençlerin Sovyeti", Akmola şehrinde "Jas Kazak" (Genç Kazak), Spask fabrikalarında "Jas Yürek"(Genç Yürek), Petropavlsk şehrinde "Talap" örgütleri kuruldu. Saken Seyfullin başkanlığındaki "Jas Kazak" ve Turar Rıskulov başkanlığındaki "Kazak Jastarı"(Kazak Gençleri) Devrim Birliği, Sovyetleri desteklediler. Gençlerin kurduğu bu örgütler, başlangıçta kendi amaçları doğrultusunda hareket ederken daha sonra sosyal ve siyasi olaylara karışmaya başladılar.⁸⁴

⁸² Элагин, а. г. е. , s. 101.

⁸³ Элагин, а. г. е. , s. 103; Покровский, С. Н. , *Разгром интервентов контрреволюции в Казахстане 1918- 1920 года*, АлмаАта, Алматы, 1967, ss. 89- 100.

⁸⁴ Элагин, а. г. е. , s. 103.

1917 yılının İlkbaharı ve yazında Geçici Hükümet'e karşı ayaklanmalar çoğalır. Ülke yönetimindeki değişikliklerin Kazak halkına neler sağlayacağına izah etme görevini, "Kazak" gazetesi etrafında toplanan Kazak aydınları üstlenmiştir. 1917'de çıkan 212.-245. sayılarında güncel konuların yanı sıra bu husustaki yazılar yer almıştır. A.Bökeyhanov, M.Şokay ve M.Dulatoğlu'nun gazetenin 225.sayısında yayımladığı 'Alaş Oğluna' adlı yazıda görüşlerini belirterek Geçici Hükümeti desteklediklerini göstermişlerdir:

"Özgürlük günü doğdu. Asırlardır tüm halkları zorluk ve kölelik sisteminde tutan eski hükümet yıkıldı... Neticede Rusya halkları din, ırk, dil, ayırımına bakmaksızın özgürlüğünü elde ettiler. Biz artık Rusya vatandaşı olarak eşit haklara sahip olacağız. Bize bu eşitliği sağlayan iyi niyetli Rus halkı, işçileri ve askerleridir. Bu özgürlüğü kan dökerek elde ettiler... Bu iyiliği nasıl ödeyeceğiz? Yeni hükümete elden gelen yardımı esirgememeliyiz. Birleşerek yeni hükümetin güçlenmesine katkıda bulunalım..."⁸⁵

Aydınlar başta olmak üzere Kazak halkı bu siyasi değişikliğin öncelikle Alaş hareketinin elde etmek için çabaladığı siyasi özgürlüğü getireceğine, toprak meselesi ile gündemdeki diğer hususların çözümleyeceğine inanmışlardır.

Geçici Hükümet, Kazakistan dâhil olmak üzere Rus idaresindeki diğer ülkelerde yeni düzeni yerleştirmek için Mart ayının ortalarına doğru idare organları olan Sivil Komiteleri kurmaya başlamıştır. Ancak geçici hükümeti yetkililerinin kurdukları yerel sivil komiteler bu bölgelere daha önce yerleşmiş olan Rus halkının elinde olup, bir nevi eski sömürgeci idare sisteminin bir uzantısı olmuştur.⁸⁶

Kazak aydınları, her ne kadar yeni hükümete destek vermiş olsalar da, komitelerin Kazak halkının milli menfaatlerini koruyacağı, arz ve taleplerini yerine getirebileceği konusunda endişelidirler. Bu arada, Geçici Hükümet, Türkistan genel valisi Kuropatkin'in Cetisu (Yedisu) vilayetinin güney kısmında, 2,5 milyon dekar araziye yerli Kazakların elinden zorla alarak; onları çöl ve çorak topraklara sürme planını da onaylamıştı.⁸⁷

⁸⁵ "Қазақ" Газеті , Sayı 225, 1917.

⁸⁶ Olcott, a.g.e, s.132.

⁸⁷ Элагин, а. г. е. , s. 107.

Hükümet, 1916 ayaklanma sırasında Çin yönetimindeki Doğu Türkistan'a kaçan Kazak-Kırgızların ülkelerine dönüşüne izin vermedi. Slav göçmenleri (Ruslar ve Ukrayna köylüleri), topraklarına el koydukları bu mültecilerin geri dönmesine karşı çıktılar. Geçici Hükümet'in Yedisu'daki komiseri Şkapskiy, Slav göçmenlerinden yana tavır koyarak bölgenin 'Kazaklardan temizlenmesinin gerekliliğini' açıkladı. Sonuç olarak, Yedisu bölgesinde Slavlar ve Türkler arasında çok şiddetli çarpışmalar meydana geldi.⁸⁸

Geçici Hükümet dönemini kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: 1) Savaşın sona ermesi için çaba gösterilir. 2. Mutlakiyet tamamıyla yok edilir. 3) Geri hizmetlere alınanlar memleketlerine geri gönderilir. 4) 1916 yılında isyanlara katılanlara af kararı çıkarılır ve tazminat sözü verilir. 5) Savaş sona ermez. Tarım meselesi çözülmez. Mutlakiyet zamanında Kazaklardan zorla ellerinden alınan yerler geri verilmez. Kazakistan'da sömürgeleştirme siyaseti devam etmiş; çalışma hayatında Çarlık iktidar döneminin kalıntıları yok edilememiştir.⁸⁹

D.2. Çift Hükümet Yönetimi

Kazakistan'da Çift Meclis, Geçici Hükümet organları ile İşçi, Asker ve Köylü Şurası'ndan oluşmaktadır. Ülkenin sosyal-ekonomik, siyasi koşulları, çok milletli yapısı ve Rus Kazaklarının yerleşmesi, karmaşık bir siyasi yapılanmayı ortaya çıkarmıştı. Bu yapıyı oluşturan unsurlar, şu şekilde sıralanabilir: Sosyal-demokratlar, ESER* 'ler, Kadetler; Fabrika işçileri komitesi; Yerli komiteler; 'Alaş' Partisi ve 'Alaşorda' Özerk Hükümeti; Türkistan bölgesinin Geçici Müslüman Hükümeti (Hokan'ın özerkliği)⁹⁰

⁸⁸ Pipes, Richard, *Russia Under the Bolshevik Regime*, Penguin History, New York, 1993, S. 148.

⁸⁹ Элагин, а. г. е. , s. 108.

* ESER'ler, Rusya'da Sosyalist- Devrimci Parti üyeleridir. Parti, demokrasinin sol kanadını temsil edenler tarafından, 1901sonu- 1902'nin başında kurulmuştur. Partinin ilk kongresi, 1905 yılında, Finlandiya'da toplanmış ve programı açıklanmıştır. ESER'ler, yüksek devlet memurlarına karşı bireysel terörü savunurlar. Pek çok Rus devlet adamı, ESER terörüne kurban gitmiştir. Parti programında demokratik sosyalizmi savunan bu kişiler, Marksist fikirlere, sınıf çatışmasına ve proletarya diktatörlüğüne karşı çıkarlar. 1917 yılında yapılan son Kongrede ESER'ler Bolşevik Devrim'i reddetmişlerdir. (Koen, a. g. e. , s. 120)

⁹⁰ Жексенбаева, Г. , "Орыс-Қазақ және Отарлау Саясаты", *Қазақ Тарихы*, Cilt 1, Атамұра, Алматы, 1996, ss. 53-56.

Bütün Rusya topraklarında olduğu gibi Kazakistan'da da Geçici Hükümet'le beraber işçi, asker ve köylülerin şurası kurulur. Ülkenin sosyal-ekonomik ve siyasi durumuna göre Kazakistan'daki Çift Hükümetin kendilerine ait özellikleri vardı. Burada Meclisle beraber genel toplantılarda seçilecek fabrika komiteleri kurulmaya başlar. Bu komiteler, sekiz saatlik iş günü talep ederler. Meclistekiler iş adamlarıyla sözleşmeler yapmak için anlaşılır. İşçi komitelerinden başka gruplar dikkate alınmadan, devrimi destekleyenlerin hepsi toplanıp 'eyalet meclisleri' kurulur. Eyalet meclisinin üyeleri sosyal meseleleri, özellikle ev inşaatı, savaş kurbanlarının ailelerine yardım etme, anaokulları ve lokantalar açma gibi işleri üzerlerine alırlar. Böylece, İşçiler Komitesi ve Eyalet Meclisi özerk bir merkez kurma yolunda ilk adımları atmış olurlar.⁹¹

Şubat devrimi ile ülkedeki bütün grupların menfaatine cevap verecek medeni barış toplumunu oluşturmak için fırsatlar yaratılmıştı. Torgay şehrinde General Lavrentev'in cezalandırma ekibi geri çekildi ve devrime katılanlar hakkında affedilme (amnistya) kararı çıktı. 24 Nisan 1917 yılı hükümet kararıyla savaş cephelerinde bulunanlar evlerine gönderilmeye başlanır.

Kazakistan'daki Geçici Hükümet'in önemli hizmetleri görülmüştü. Buna rağmen sonuç yine beklenen doğrultuda değildir. Şubat Devrimi sonucunda toplumda demokrasinin gelişmesi, siyasete özgürlüğün gelmesi ve bunların neticesinde halkın siyasi görüşleri gelişmeye başlaması önemlidir. 1917 yılı Mart ayının ilk günlerinde Kazakistan'da, özellikle şehirlerde ve demiryolu istasyonlarında sosyal-demokratların büyük hizmetleri görülür. İşçilerin ve askerlerin meclisleri kurulmaya başlar. Mart, Nisan aylarında 25 meclis kurulur. Bunlardan 8'i işçi milletvekillerinin, 9'u köylüler ve 7'si asker milletvekillerinin meclisidir. Her bölgede kendi kendini idare eden hükümetler kurulmuştu. Fakat bozkır bölgelerde yaşayan halk 'Alaşorda' hükümetini destekler. Ülkedeki sosyal-siyasi problemler geçici bir süre için çözülür, ama fakir köylünün ve hükümet merkezlerinin meseleleri çözümlenememiştir. Monarşiyi yıkan

⁹¹ Бөкейханов, А. , *Шығармалар*, Наз. Мамбет Қойгельдиев, Атамұра, Алматы, 1994, s. 123.

Şubat Devrimi, bazı yerlerdeki monarşi idaresini yıkamamıştır. Sadece valinin (gubernator) yerine komiserler, köy muhtarlarının yerine köy komiserleri gelmiştir.⁹²

Ulu Ekim Sosyalist Devrimi olarak bilinen askeri darbe sonucunda, Geçici Hükümet'in iktidarı, Petersburg'ta gerçekleşen silahlı devrimden sonra, 25 Ekim 1917'de sona erer. Bu darbeyi o dönemde Rusya'da sosyal-demokratların radikal kanadı olan Bolşevikler düzenler. Bolşeviklerin lideri, sonrada dünya işçiler grubunun lideri Vladimir İliç Lenin Sovyet hükümetinin kurulduğunu ilan ettiğinde halka 'İşçi, asker ve köylülerin devrimi yaşasın!' diyen sloganlar dağıtır. Ekim darbesi zaferinin kutlamalarından sonra memleketin yeni kuruluş meseleleri gündeme gelir, yeni sorunlar ortaya çıkar.⁹³

1917 yılının yaz aylarında ve sonbaharında siyasi darbeler çoğalmaya başlamıştır. Birçok yerde darbeciler yönetimi ellerine almaya başlar. 1917 yılının Temmuz ayında gerçekleşen darbeden sonra gündemden alınan 'Bütün iktidar Sovyetlere verilsin!' sloganı tekrar canlandırılır. Bu sloganın amacı silahlı darbe ile Geçici Hükümeti yıkıp proletarya diktatörlüğünü kurmaktır.⁹⁴

24 Ekim 1917 yılı Petersburg şehrinde silahlı darbe başlar. Ertesi gün darbeci işçiler, askerler ve diğer gruplar başkent önemli yerlerini işgal ederler. 25 Ekimin sabahında darbeciler iktidara gelir ve Geçici hükümetin yıkıldığı ilan edilir. Yeni Hükümetin başına, sosyalist demokratların ve sosyalist devrimcilerin radikal grupları gelir. Hükümetin vazifesi, Lenin'in yönetimindeki Halk Komiserleri Sovyet'ine verilir. Böylece 1917 yılının Şubat ve Ekim darbeleri, Kazak halkının geleceğini yeniden şekillendirmeye başlar.⁹⁵

D.3. Sovyet Hükümeti'nin ilk Kararnamesi

Geçici hükümetin bürokratları tutuklandıktan sonra Sovyetlerin Genel Kongresi Lenin'in hazırladığı iki önemli kararnameyi kabul etti. Kararnamede bütün memlekete

⁹² Элагин, а. г. е. , s. 107.

⁹³ Элагин, а. г. е. , s. 108.

⁹⁴ Камиллов, К. Ф. , *В борьбе с реакцией за Советский Туркестан*, Наука, Ташкент, 1963, ss. 37- 37.

⁹⁵ Элагин, а. г. е. , s. 108.

adaletli ve demokratik bir yönetim için sözler yer alıyordu. 26 Ekimde toprak hakkında kararname kabul edildi. Kararnamede tüm Rus topraklarının devlete, yani Sovyetlere ait olduğu bildirildi. Genel Rusya İcra komitesi, Merkezi ve Halk Komiserleri Sovyet’inde V.İ.Lenin’i başkan olarak tayin etti. Onun yakın arkadaşları da L.Troçki, G.Zinovev, L.Kamenev, A.Sverdlov, İ.Stalin, F.Dzerjinskii önemli bakanlıklara tayin edildiler.⁹⁶

Kabul edilen kararnameler, Rusya’nın savaştan geri çekileceğini, toprakların köylülere verileceğini ve tüm bölgelerde Sovyet hükümetinin iktidarının kurulacağını ilan etti. Lenin ve arkadaşlarının, milletlerin kendi kendilerini idare etme hukuku hakkında yeni görüşleri vardı. Bu konuda Lenin’in Milli Mesele hakkındaki sözleri temel alındı. Lenin’in sözünde milletlerin kendi kendini idare etme hukukunun parti tarafından kabul göreceğini, fakat milletlerin milli darbelerini desteklemeyeceklerini bildirdi. Çünkü yeniden kurulan memlekette burjuvaların tekrar sahneye çıkma ihtimalinin olduğunu ve işçilerin yenilebileceğini dikkate alacaklarını söyledi. Bolşeviklerin planlarına göre milli meseleler, Geçici Hükümete karşı mücadelede silah olarak kullanılacaktı. V.İ.Lenin ve arkadaşları, Rusya’da köylülerle ve işçilerle birleşerek Sosyalist Devlet kuracaklarını açıkladı. Sovyet hükümetinin başkanlarının planlarına göre Rusya’da proletarya diktatörlüğünün kurulması gerekiyordu. Bütün iş yerleri ve fabrikaların devlete verileceğini ve devletin koruması altında olacağını ilan etti. Eğer bu değişikliklere partiler karşı çıkacak olursa her türlü acımasız sömürgeleştirmeye göndereceklerine dair uyarıda bulundular. 2 Ekim 1917’de ‘Rusya Halklarının Hukuku Deklarasyonu’ yayınlandı. Deklarasyondaki metinde: ‘Rusya halklarının kendi kendini idare etme hakkının tanınacağı’ yazıyordu. Yeni kurulan hükümetin amaçları, Rusya ve Doğu’nun bütün Müslümanlarına seslenişinde bildirildi. Metinde şu ifadeler yer alıyordu:

“Bundan sonra sizin dinleriniz ve gelenekleriniz, milli ve kültürel idareleriniz serbest olacak. Onlara bundan sonra hiç kimse dokunmayacak. Kendinize ait milli hayatınızı özgürce kurabilirsiniz. Sizin buna hakkınız var. Unutmayın, Rusya’nın bütün halklarının hakları gibi

⁹⁶ Шаяхметов, а. г. е. , s. 36.

*sizinde hukuklarınızı Devrim ve onun komiteleri, işçiler, askerler ve köylülerin Sovyetler milletvekilleri bütün gücüyle koruyacaklar. Bu devrimi ve onun hükümetini destekleyin.*⁹⁷

Egemenliğini alacak halkların kendi hayatlarını istedikleri gibi yaşayabilecekleri söylene de, özgürlüklerin, Bolşeviklerin ve hükümet merkezinin izni olmadan gerçekleşmeyeceği de belirtilmişti.

Merkez Hükümetin iktidarını en fazla destekleyen İ.V. Stalin oldu. Millet işlerinin Halk Komiserliği Başkanı Stalin, 1918 yılının Mayıs ayında Sovyet Hükümetinin Moskova başkanlığına bağlı olacak özerk halkları kabul edeceklerini söyledi. Özerklik, işçi ve köylülerin Sovyet hükümetini desteklediği durumda alınabilecekti. Hükümet, iktidar üyeliğine ve yerli iktidar komite başkanlığına yerli halktan hiç kimseyi seçmedi. İktidar, merkezden gönderilen komiserlerin eline verildi.

D.4. Kazakistan'da Sovyet Hükümeti'nin kuruluşu ve özellikleri

Devrimin merkezdeki zaferi, diğer bölgelerde ve özellikle Kazakistan'da da Sovyet hükümetinin kurulmasını kolaylaştırmıştı. Buna rağmen, Kazakistan'da proletarya devrimi için uygun sosyal-ekonomik şartların olmaması, Sovyet Hükümetinin kurulmasını zorlaştıran önemli bir eksiklikti. Kazak köylerindeki toprak sahiplerinin baskısı, yerli işçi sınıfının ve Bolşevik taraftarlarının yetersiz olması da zorluk oluşturuyordu. Don Kazakları, "ESER'ler"(devrimcilerin sosyal- demokrat sol kanadı), Menşevikler ve Beyaz Ordu mensupları, yeni hükümetin kurulmasına karşı çıktılar. Alaş Partisi de Ekim Devrimi'ni onaylamıyordu. Sır-ı Derya Bölgesinin Auliye Ata milletvekilleri komitesinin ve Kazak Bolşeviklerin Başkanı Turar Rıskulov, Halk Komitesi'ne yazdığı mektubunda, "Binlerce adam, bu zamana kadar Sovyet Hükümetinin ne olduğunu anlamış değil. Hükümet halka tanıtılmadı." diyordu. Kazaklar Sovyetleri, Çarlık Hükümetinin bir devamı olarak kabul ediyordu. Bunun sebebi, halkın çoğunluğunun yaşadığı bölgelerde Sovyet iktidarının kurulmasına rağmen, köy ve kasabalarda Çarlık yönetiminin hala devam etmesiydi. Kazak köyleri, 1916 yılında yaşanan olaylardan dolayı, Çarlık rejiminde girdiği sömürge durumundan

⁹⁷ Шаяхметов, а. г. е. , ss. 37–38.

kurtulamamıştı. Bu nedenle, Sovyet Hükümet temsilcileri şehirlerden sonra köyleri de silah zoruyla işgal ettiler. 1917 yılının Ekim ayından 1918 yılının Mart ayına kadar durum böyle devam etti.⁹⁸

Kazakistan, Ekim Darbesi'ni takip eden günlerinde karşıt blokların savaş meydanına dönüşmüştü. Kazak halkı, “Kızıllar” ve “Beyazlar”(Çar yanlıları) arasındaki kanlı çatışmaların ortasında kaldı. Sovyet Hükümeti önce Sır-ı Derya Bölgesinin önemli şehir ve merkezi olan Petrovsk şehrinde (bugünkü Kızılorda) kuruldu. Burada, Ekim Devrimi'ne kadar, işçi ve asker milletvekillerinden, bir de demiryolu işçilerinden silahlı gruplar oluşturulmuştu. Sır-ı Derya, Akmola ve Bokey bölgelerinde Bolşeviklerin başlattığı silahlı saldırıya Geçici Hükümetin askerleri karşı koyacak güçte olmadığından, birçok bölgede Sovyet Hükümeti barış yoluyla zafer kazandı. Fakat Geçici Hükümetin yerel organları ve komiserlerinin güçlü olduğu Torgay, Oral, Semey ve Cetisu bölgelerinde silahlı saldırılara başvuruldu. Buralarda, Alaş Orda, Hokant Özerk Hükümeti ve Don Kazakları, bu saldırılara karşı koydular. Fakat sonuçta, merkezden Kazakistan'a gelen Parti organları burada Sovyet yönetimini kurdular.⁹⁹

Petersburg'ta işçi milletvekillerinin Geçici Sovyet Yönetimi'ni kurmasından sonra Sovyetler, gıda maddelerini, maliyeyi, demir yolları ile kütüphaneleri kontrol altına aldılar. Nisan 1917 yılında yer yerde işçi ve sovyet asker milletvekilleri ve onun içinde de Ombı'da, Taşkent'te, Semey'de, Vernyi'da, Petropavl'da, Perovsk'de, Kazalı'da, Kostanay'da, Aktöbe'de ve diğer yerlerde de işçi ve Sovyet asker milletvekilleri geldiler. Kazak Sovyetleri ise bazı şehirlerde kuruluyordu: Oral'da, Vernyi'da, Akmola'da, Semey'de, Auliyeata'da, Kırgız Kazak Milli Komiteleri kuruldu. İlçe ve eyalet işçileri, Kırgız -Kazak milletvekillerinin Oral eyaleti, Akmola, Aktöbe ve Pabldar Sovyetleri, Öskemen ilçesinin Sovyeti seçildi.¹⁰⁰

Eyaletleri ve ilçeleri yönetenler ile Kazak komiteleri Sovyetlerle beraber olup, hâkimiyeti ve milli menfaatleri korumaya çalıştılar. Onlara çoğu zaman siyasi tecrübesi

⁹⁸ Тоган, Заки Велиди, *Воспоминания*, Кп.1, Россия, Уфа, 1994, ss. 178- 180.

⁹⁹ Шаяхметов, а. г. е. , s. 40.

¹⁰⁰ Шаяхметов, а. г. е. , ss. 40- 41.

olan aydınlar önderlik yaptılar. Mesela, Semey eyaleti Kazak komitesinin başkanı Alaş hareketinin meşhur üyesi R. Marsekov, Oral'da C. Dosmuhametov, Cetisu'da İ.Cainakov, S.Seifullin, M.Aitpenov, X. Dosmuhametov, C.Aldoňarov ve diğerleri de Kazak komiteleri ile ilçelere başkan olarak seçildiler.¹⁰¹

Kazakistan'ın birçok yerinde, halka zulmeden eski zenginler, toprak ağaları uzaklaştırılarak baskılar ortadan kaldırıldı. Kadınların erkeklerle eşit oy hakkına sahip olduğu ilan edildi. Bu yüzden Komite, kısa sürede bütün Akmola Kazakları için büyük faydalar sağladı.¹⁰²

Köylerde Komite başkanlığında Kurultay toplantısı için seçimler yapıldı. Kazak komiteleri aslında Alaş hareketi ile aynı fikirdeydi. Bazıları Alaş bayrağı altında aktif harekette bulundular. Bir kısmı ise Bolşeviklere katıldı. Sovyetler ile Bokey Ordası'nda da Merkezi Yönetim Komitesi kuruldu. Geçici Hükümet kurumları içinde A.Bokeyhanov ve M.Tınışbaev Türkistan Komitesinde görev yaptılar. Bokeyhanov Torgay'ın, Tınışbaev ise Cetisu eyaletinin komiseri olarak çalıştı. Bütün ülkedeki gibi, Kazakistan'da da çift hükümet kuruldu. Çarlık Rus Hükümeti'nin Şubat 1917 yılında yıkılması neticesinde Çift Hükümet - İşçiler ve Köylü Çiftçiler Sovyeti ve Geçici Burjuva Hükümeti kurulmuştu. Bu durum Kazakistan'da da uygulandı. Geçici Bujuva Hükümeti'ne ümit bağlayan Kazak aydınları halkın özgürlüğe kavuşacağına, sömürgecilikten kurtulacağına inanıyorlardı. Bu amaca ulaşabilmek için, Kazak Milli Siyasi Partisini kurma yoluna gidilmişti. Kazak gazetesi aracılığıyla Kazak halkına özel olarak bildiri yayımlanmıştı. 21-26 Temmuz 1917 yılında Orunbor'da "Genel Kazak Kongresi"nde Alaş Partisi kurulmuştu.¹⁰³

25 Kasım 1917 yılında Rusya'da Geçici Hükümet yıkılıp, onun yerine Bolşeviklerin Sovyet Hükümeti kurulmuştu. Bu olay bütün dünyayı endişelendirmişti, çünkü sosyalizme geçiş ilk defa Rusya'da oluyordu. Bolşevikler, bütün milletlerin

¹⁰¹ Иноятов, X. Ш. , *Победа Советской власти в Туркестане*, Политиздат, Москва, 1978, s. 66.

¹⁰² Шаяхметов, а. г. е. , s. 42.

¹⁰³ Шаяхметов, а. г. е. , s. 42.

eşitliğini, özgürlüğünü, bağımsızlığını ilan ederek onları bu ihtilal bayrağı altında toplanmasını talep etmişlerdi.¹⁰⁴

Kasım 1917'den 1918'e kadar Kazakistan'ın birçok yerinde Sovyet Hükümeti kuruldu. Şubat Devrimi neticesinde Çarlık Hükümetinin yıkılması, hem Rusya hem de Kazakistan için bir dönüm noktası olmuştu.

E. Sovyetleştirme Politikaları

Ekim İhtilalini takip eden günlerde Lenin, bir taraftan sözde muhtar olacak olan cumhuriyetlerin liderlerini Moskova'da yapılacak olan kongreye davet eder. Stalin'in başında bulunduğu Sovyet Milletler Komiserliği ise, Türkistan'da Bolşevizm'i yaymak ve Türklerin dil, din, örf ve adetlerini ortadan kaldırıp onları Ruslaştırma faaliyetine girişmişti. 11 Şubat 1919'da toplanan Moskova Kongresi Lenin'in amaçlarını açıkça ortaya koydu. İhtilalin Türkistan topraklarına taşınması konusu, Lenin döneminin en temel problemlerinden birini oluşturmuştur. Çarlık yönetiminin son döneminde Kazaklar arasında kurulmuş olan Alaş Orda ve diğer özgürlükçü hareketler siyasî bilinçlenmeyle beraber kültürel, iktisadî ve askerî gelişme yoluna girmişlerdi. Türklerin bu faaliyetleri karşısında harekete geçen Sovyetler, Türkleri birbirine karşı düşürmeye başladılar. Mart ayında Taşkent'te toplanan Türkistan Birlik Kongresi'nde bu çabalar sonucunda, üyeler birbirleriyle şiddetli kavgalara giriştiler. Bu karışıklık üzerine, Türklerin kurduğu komünist partiler, merkezdeki Rus Komünist Partisine müracaat ederek ayrı cumhuriyetler halinde yaşamak istediklerini bildirmişlerdir. Rus Komünist Partisi durumu görüşerek Türkistan'daki komünist partilerin isteklerini kabul ettiklerini ve her Türk grubunun ayrı Cumhuriyetler oluşturacağını,¹² Haziran 1924'de ilân etmiş ve aynı yılın Eylül ayında Merkez Toprak Komitesi'ne bu cumhuriyetlerin sınırlarını tespit ettirerek bugünkü statüyü gerçekleştirmişlerdir. Toprak Komitesi'nin bu taksimi Komünist Partisi tarafından kabul edilerek, tüm partilerin ileri gelenleri komiteler kurarak kendi idarî, iktisadî ve kültürel programlarını yapmaya başlamışlardır. Yapılan bütün programlarda, tüm halkların isteyerek Ruslar ile birleştikleri tezi ve teması

¹⁰⁴ Шаяхметов, а. г. е. , s. 43.

işlenecekti. Nihayet bu çalışmalar, Ekim1924 sonunda tamamlanarak, Moskova'ya bağlı olarak kurulan beş sosyalist cumhuriyet (Kazakistan USSR, Özbekistan USSR, Türkmenistan USSR, Kırgızistan USSR, Tacikistan USSR) ortaya çıktı.¹⁰⁵

1920'li yıllar, tüm SSCB'de sosyalist bir toplum yaratmak için geniş çaplı bir siyasi- ideolojik mücadelenin verildiği dönemdir. Sosyalizmin savunucuları için, o zamana kadar iki yol vardı. İlk modele göre, gerekirse baskı ve terör yöntemiyle, “askeri- komünist demokrasi” uygulamasıyla doğrudan komünizme “atlamak” mümkündü. İkinci yol, ekonomik ilişkilerin çok yönlü geliştirilmesi esasına dayanıyordu. Bolşeviklerin büyük çoğunluğu, sanayileşmeyi ve köy işçiliğini birleştirerek medeni bir devrim gerçekleştirmekten yanaydı. Bu yönde, siyasi kadroları bir bir değiştirmeye koyulan komünist partinin üstünlüğü ve otoriter eğilimi güçlenmeye başladı.¹⁰⁶

Kazakistan'da özerklik ümitleri hüsrarla sonuçlanmıştı. Yeni rejimin, vaatlerini yerine getirememesi bir yana, bölgenin sanayisi, demiryolları ve tüm kurumları merkeze, Moskova'ya bağlıydı. Demokratik seçim olmadığından, yönetimde Kazak temsilcilerin sayısı ve etkisi çok sınırlı kalmıştı. Birinci Yerel Kongre'de, 163 temsilciden sadece 19'u Kazak'tı. 1922 yılında, Kazakistan'daki parti örgütlerinde Kazakların oranı % 6, 3 olarak kalmıştı. Devrim, kendi sistemini tüm ülkede yerleştirmeye başlayınca karşıt görüşlere kesinlikle ifade ve yaşam hakkı tanımadı. Türk toplulukları, başlangıçta verilen özgürlük sözlerinin boşa çıktığını çok geçmeden anlamaya başladılar.¹⁰⁷

Rus emperyalizminin etkisi altındaki Türk halkları, siyasi ve ekonomik olduğu kadar kültürel yönden de sömürgeleşme sürecine girmiş oluyordu. Bu süreçte; “Tehcir” ve “Kolonizasyon” siyaseti ile sert uygulamalara gidilmiş, yeni mekteplerin açılması yasaklanarak mevcut mekteplerin yenilenmesi de engellenmiştir. Çarlık dönemi eğitim politikalarının Türk halkına yönelik amacı, Ruslaştırılma yöntemlerinden ibaretti ve Türk çocukları papazların idaresindeki misyoner okullara gitmeye zorlanıyordu.

¹⁰⁵ Элагин, а. г. е. , s. 108.

¹⁰⁶ Иноятов, а. г. е. , ss. 86- 88.

¹⁰⁷ Бугай, Н. Ф- Кавказ, А. М., *Народы в эшалонах: 20- 60 годы*, Новый мир, Москва, 1998, s. 26.

İslamiyet'in ikinci merkezi durumundaki Fergana, Buhara, Taşkent, Semerkant, Kazan v.s "Ulu Türkistan" şehirleri ve Kazakistan Türkleri uzun bir süredir Çarlık Rusya'sının egemenliğinde, her alanda olduğu gibi kültürel yönden de sömürge durumuna düşürülmüştü. Bolşevik ihtilali öncesinde ve sonrasında Ruslar niyetlerini ustalıkla gizlemeye çalıştılar. İhtilalin hemen ardından, 24 Kasım 1917'de "Rusya Halklarının Hakları Beyannamesi"nden sonra, "Rusya'nın ve Şark'ın Bütün Müslüman İşçileri"ne hitaben, Lenin ve Stalin'in imzaları ile güçlü bir üslup içinde bir beyanname yayımlandı. Bu beyannamede bütün Müslüman Türklerin cami ve mescitleri, dini inanç ve âdetlerinin Rusya'nın Çarlarınca tahrip edildiği; bundan böyle tüm inançların, adetlerin serbest olacağı bildiriliyordu. Böylece, ihtilalden sonra zaman kazanmak için Türklere büyük vaatlerde bulunuldu.

1925'ten sonra Türkistan kelimesi Rus haritalarından, sözlüklerinden kaldırılarak yasaklanır. Ardından Türkistan beş ayrı cumhuriyete bölünür (Batı Türkistan'da). İşte bundan sonra büyük bir kültür emperyalizmi başlar. Türk milletini ayrı gibi gösterme ve lehçe farklarını artırma çabasına gidilir. Sovyet Rusya'sının bundan sonraki kültür politikası gereği, sistemli olarak Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Tacik milletlerinden bahsedilmesi, Türkistan'daki Türkçülük içerisinde Özbekçilik, Kazakçılık, Türkmencilik, Kırgızcılık gibi milliyetçi duygularının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁰⁸

Bütün bu politikalar sonucunda soyu, dili, kültürü bir olan "Türk Dünyası'nı" her yönden parçalı bir hale getirmiştir. Ulu Türkistan önce doğu-batı olarak, sonra da Batı Türkistan kendi içerisinde yapay olarak beş ayrı cumhuriyete bölünmüş, Rus ve Sovyet kültür emperyalizmi politikaları sonucunda parçalanmış ve istenilen amaçlara ulaşılmıştır.¹⁰⁹

F. Stalinizm Kazakistan'da Tek Partili Totaliter Dönem

¹⁰⁸ Григорьев, В. К. , Разгром мелкобуржуазной контрреволюции в Казахстане, Алма-Ата, Алматы, 1984, ss. 57- 70; Раскольников, Федор, *Открытое письмо Сталину*, Политиздат, Москва, 1991, s. 65.

¹⁰⁹ Бендриков, К. У., *Очерки по Истории Народного Образования в Туркестанском Крае (1865-1924)*, Наука, Москва, 1960., s. 98.

1928’de Sovyet Hükümetinin başkanlığına gelen Stalin, 1929 yılını, “Büyük Dönüşüm” yılı olarak ilan etti. 1930’lu yılların başından itibaren ise, Stalin’in kadrosu, “beyin yıkama” yönteminin taktiklerini kullanarak tüm ülkede totaliter bir sistem uygulamasına girişti. Basın- yayın ve kültür, bundan sonra bir propaganda aracı haline getirildi. Stalin’in adamları, istihbarat ve tutuklama faaliyetlerine başladılar. Özel hayata kadar giren parti müdahalesi, ülkede yoğun bir korku ve güvensizlik ortamı yaratmıştı.¹¹⁰

1923 yılının Haziran ayında düzenlenen Bolşevik Komitenin Kongresinden sonra, ülkede sömürgeci uygulamalar hız kazandı. Birçok aydın, “halk düşmanı” olarak suçlanıp tutuklandı ve sürgüne gönderildi. Kazak komünistlerden bazıları Moskova’ya gönderildi. 1924 yılında, Komünist Parti’ye alınan 7944 üyeden 2000’i Kazaktı. 1 Aralık 1925 yılı, Komünist Parti’nin V. Kongresinden sonra yerel komünist partilerin sayısı artmaya başladı. Parti örgütlenme faaliyetleri 1932 yılında tamamlanmış ve önemli bir güç haline gelmişti. Fakat bürokratlar arasında sahtekârlık, menfaatçilik ve riyakârlık çok yaygındı. Her tarafta parti diktatörlüğü hüküm sürüyordu.¹¹¹

Kazakistan’da bu dönemde gençlik örgütleri de gittikçe çoğalıyordu. Gani Muratbaev, Mirasbek Tolepov, Fedor Ruzaev gibi gençlerin isimleri meşhur oldu. Sendikalar, kadın hakları, işsizlik, sosyal güvenlik, eğitim, kültürel faaliyetler konusunda önemli işler başardılar. Kazak kadınları arasında, N. Kuljanova, N. Arıkova, A. Orazbaeva ve Ş. İmanbaeva gibi aydınlar öne çıktı ve bunların isimleri tüm Kazakistan’da duyuldu.¹¹²

1920- 1940 yılları arasında Kazakistan’da oluşan siyasi ortamda, Lenin’in izleyicileri ile Stalin ve Troçki’nin taraftarları arasında liderlik rekabeti söz konusuydu. Bir yandan ise, bölgede açlık, sömürü, soykırım, sürgün ve suçsuz yere adam öldürme gibi faaliyetler sürmekteydi. Bu dönemde katledilen milyonlarca insan, Stalin’in

¹¹⁰ Цаплин, В. В. , *Статистика жертв сталинизма в 30-е годы*, Вопросы истории, Москва, 1989, ss. 177- 178.

¹¹¹ Сталин, Иосиф- Берия, Лаврентий, “*Их надо депортировать*”, Свобода, Москва, 1992; Дизендорф, В. , *Прощальный взлет*, Прогресс, Москва, 1997, s. 15; Брошеван, В. – Тыглынтс, Р. , *Изгнание и возвращение*, Москва, Симферополь, 1994, s. 43.

¹¹² Аяған, Бүркіт, *Қазақстан Тарихы*, Атамұра, Алматы, 2009, s. 143.

“Büyük Dönüşüm” projesine kurban gitmişti. 1930’lu yıllarda, ülkede Stalinizm ile sosyalizm, tüm kurumlarıyla tamamen yerleşmiş oldu.¹¹³

G. Kazakistan’da Kültür ve Dil Asimilasyonu

G.1. Kazaklarda eğitim, din, kültür ve fikir hayatı

Kazak Türklerinin Bolşevik devriminden önceki eğitim durumları oldukça tartışmalı bir konudur. Sovyet kaynakları, 1917 yılına kadar Kazakların okuma yazma oranlarının sadece %2 olduğunu belirtirler. SSCB’nin dağılmasından sonra yazılan tarih kitapları bu oranı % 8,1 olarak gösterirler. Bu verilerin doğruluk derecesini tartışan bir grup Kazak yazar, sözü edilen %2’lik okuma – yazma oranının sadece Rusça eğitim alan Kazaklarla ilgili olduğu görüşünde birleşirler. Dolayısıyla, bunun Kazakların genel okur – yazarlık oranını yansıtmaması söz konusu değildir. Kazak Türkleri arasında süren göçebelğe rağmen, 9. yüzyıldan itibaren Arap alfabesiyle eğitim verildiğine işaret eden yazar Ahmet Toktabaev, bu durumun dikkate alınmadığını ifade eder. Arapça okuma – yazma öğrenenlerin de, okuma – yazma bilmeyenler arasında sayıldığına dikkat çeker. 20 yüzyılın başında, Kazak Türkleri Ulusal Kurtuluş Hareketi Alaş’ın liderlerinden Ahmet Baytursun’un görüşleri de aynı doğrultudadır. Ekim devrimine kadar Kazakça basılan kitapların toplam baskı sayısının 2 milyon 200 bini geçmiş olması da bu görüşlere bir bakıma haklılık kazandırmaktadır.¹¹⁴

Sovyet Hükümetinin kurulmasıyla beraber, ilk zamanlarda Kazak kültürü hızla gelişmeye başlamıştı. Eğitime verilen önem, Kazak dilinde ders kitaplarının yazılmaya başlanması, bu konuda çok önemli adımların atılmasını sağlamıştı. Yeni ders kitapları, Ahmet Baytursunov, Jusipbek Aymaitov, Saken Seifullin gibi Kazak yazarlar tarafından kaleme alınmıştı. Kazakça birinci sınıflar için Matematik kitabı Kanış Satpaev, Coğrafya kitabı Alihan Bokeyhanov, Kazakistan Tarihi kitabı Sanjar Asfendiyarov tarafından yazılmıştı.¹¹⁵

¹¹³ Аяған, а. г. е. , s. 143.

¹¹⁴ Козина, В. В. , *Демографическая история Казахстана*, Білім, Караганда, Алматы, 2007, s. 39.

¹¹⁵ Аяған, а. г. е. ,ss. 190- 200; Абусейтова, М. Н. , *История Казахстана и Центральной Азии*, Даук-Прев, Алматы, 2001, ss. 406- 415.

1929 yılında Arap Alfabesinden Latin Alfabesine geçiş, eğitimdeki yenilikleri tetiklemişti. Bu dönemde Kazak edebiyatı da önemli bir gelişme aşamasına girdi. Kazak yazarlar yeni edebi türler keşfederek yeni eserler yazmaya koyuldular. Rusçadan Kazakçaya çeviriler yapıldı.¹¹⁶

Eğitim faaliyetleri yanında, Kazak basın- yayın hayatı da önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Kazak basını, XX. asrın ilk döneminden itibaren gelişmeye başlamıştı. Kitap basımı, Semey, Ombı, Oral gibi merkez şehirlerde gerçekleşiyordu. Daha XIX. asrın sonunda, “Türkistan Vilayeti” ve “Dala (Bozkır) Vilayeti” gazeteleri çıkmaya başlamıştı. 1905 yılından sonra yeni basılan gazete ve dergilerin sayısında artış meydana geldi. 1907’de Kazak aydınlarından, Petersburg Yazı İşleri Müdürü Abdıraşid İbragimoğlu, “Serke” gazetesini çıkarmaya başladı. Gazetenin ikinci sayısında İbragimoğlu’nun, “Bizim Amacımız” başlığıyla bir yazısı yayımlanmıştı. Ardından, Çarlık Hükümeti gazeteyi, Kazak halkını kışkırtıcı nitelikte olduğunu iddia ederek kapatır. 1907’nin Mart ayında, Troiski şehrinde ilk sayısı çıkan “Kazak Gazetesi” de kapatılır. Petropavlski’de, 1913 yılında Tatar ve Kazak dilinde “Esil Dalası” adıyla çıkan gazete, devrimci fikirler yaymakla suçlanarak kapatılmıştı. Gerçekten de eğitim-öğretim faaliyetleri gibi, basın da Kazaklar arasında bilinçlenmeyi artırıp özgürlük fikirlerinin yayılmasını kolaylaştırıyordu. Eğitim sistemini geliştirme ve halk arasında milli hisleri uyandırma konusunda, “Kırgızskaya Stepnaya Gazeta” (Kırgız Bozkır Gazetesi), “Stepnoy Kray”, “Kazak” gazetelerinin büyük rolü olmuştu. Troiski’de çıkan “Aikap” dergisi, Kazak dili ve edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştı. Dergide; Halk Edebiyatı, Etnografya, Tarih alanında makaleler, Türkçe ve Farsçadan çeviriler yayımlanmıştı. Ayrıca, eğitim sisteminde reform ve yeni okulların açılması gibi amaçlar da dile getiriliyordu.¹¹⁷

Kazak aydını ve yazı işleri müdürü Sagınderey Bokeev, 1911 yılından itibaren “Kazakistan” adında bir gazete çıkarmıştı. Burada, siyasi makaleler dışında Kazak ve Nogay Halk Edebiyatı hakkında yazılar yer alıyordu. Ahmet Baytursunov’un 1913-

¹¹⁶ Аяған, а. г. е. , ss. 192- 199.

¹¹⁷ Аяған, а. г. е. , ss. 194; Бендриков, а. г. е. , s. 101.

1918 yılları arasında çıkardığı “Kazak” gazetesinin de ülkedeki milli basının gelişmesinde büyük rolü olmuştu. Bu gazetenin esas amacı, Kazak kültürünü, edebiyatını ve dilini geliştirmektir. Gazete sayfalarında, Alihan Bokeyhanov’un Halk Edebiyatı ve Ahmet Baytursunov’un Kazak dili ve edebiyatı hakkındaki makalelerine yer verildi.¹¹⁸

1916 yılından 1917 yılının sonuna kadar Taşkent’te K. Togısov’un yazı işleri müdürlüğünü yaptığı, “Alaş” gazetesi çıktı. 1917 Şubat Devrimi’nden sonra farklı amaçlarla çıkan gazete ve dergiler olmuştu. Aynı yılın Mayıs ayından itibaren, Semey’de “Sarı arka” haftalık gazetesi, “Abai” edebiyat dergisi ve “Halk Sözü” gazeteleri, Oral’da “Oral” gazetesi, Taşkent’te Pantürkist eğilimli ve dini propaganda yapan, “Birlik Tuğ” ve “Jas Alaş”, Akmola’da “Tirşilik” gazeteleri çıkarılmıştır.¹¹⁹

G.2. Sovyetlerin dil politikası

Çarlık döneminde, Rusya sınırları içindeki Türkleri Hıristiyanlaştırma politikası uygulanmıştı. Komünizm sonrasında ise Ruslaştırılma politikası benimsendi. Kazakistan’daki Türk halklarını kendi kültürlerinden uzaklaştırmak için sistemli çalışmalara girişildi.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya sınırları içerisinde yaşayan milletlerin bağımsızlık talepleriyle karşı karşıya kalan Çarlık rejimi, ülkenin bütünlüğünü korumak için özel bir politika izlemişti. Bu politikanın bir ayağı, Rus olmayan unsurları Ruslaştırma, diğer ayağı ise bütün Slavları kapsayan Panslavizm hareketi olmuştur. Bu politikanın birinci ayağının en önemli aracı olarak dil politikası öne çıkmaktaydı. Rusçanın bütün imparatorluk sınırları içinde iletişim dili olarak kullanılmasını sağlamak, uzun vadede ulusal kimlik bilincini, Rusya lehine değiştirebilirdi. Burada, Prof. Nikolay İlminsky’in geliştirdiği proje devreye girdi.¹²⁰

Kazan’da Üniversitede Türk lehçeleri ve ilahiyat üzerine çalışan Ortodoks papazı Prof. N. İlminsky’e göre, Rusya idaresinde yaşayan milletleri Ruslaştırmanın tek

¹¹⁸ Нурпейсов, К. Н. , *Становление Советов в Казахстане*, Алма-Ата, Алматы, 1987, ss. 98- 119.

¹¹⁹ Бехочин, Н. , *Қазақ Баспасөз Тарихының Очеркі (1860–1958)*, Атамұра, Алматы, 1981, s. 43.

¹²⁰ Абусейтова, а. g. e. , s. 418.

yolu vardır. O yol da, bu milletlere Rus dilinin ve Hıristiyanlığın öğretilmesidir. Bu alanda yoğun bir çaba içinde olan İlminsky'nin faaliyetini yerinde görüp oldukça etkilenen Rus Eğitim Bakanı D. A. Tolstov, bu metodun Ruslaştırma için iyi bir yol olabileceğine inanmış ve bu metodun bütün Müslüman Türklerde uygulanması için Çar II. Aleksandr'a mektup yazarak onun desteğini almayı başarmıştı.¹²¹

İlminsky'in geliştirdiği proje bağlamında Rusya'da tüm eğitim kurumları ve basın kullanılarak diller; lehçe ve şivelere ayrılmış ve çok sayıda yazı dili üretilmiş, ardından da iç içe geçmiş etnik grupları "aracı dil" olarak Rusçaya mecbur etmişti. İlminsky, Türk bölgelerinde açılan Rus okullarında, Türklerin kullandığı lehçeyi, Rus alfabesinde ayrı bir dil gibi göstermişti. Böylece, 1874–1875'de Türkmenistan'ın işgali ile Orta Asya'daki Türk yurtlarının tamamını kontrolüne geçiren Çarlık Rusya, Bolşevik İhtilalinin arifesinde Orta Asya'nın tamamını hâkimiyetine geçirmeyi başarmıştır.¹²²

1917 İhtilalinden önce kullanılan Arap alfabesinde Türkçe harflerin yetersizliği söz konusuydu. Buna karşılık, Türkçede sesli harflerin çok önemli olmasına rağmen Arapçanın lehçe farklarını gizlemek gibi bir faydası vardı. Böylece bütün aydınlar Türkçe konuşuyorlar ve zorluk çekmeden anlaşabiliyorlardı. Bu şekilde Rusya'nın diğer bölgeleri ile de rahatça haberleşebiliyorlardı. 1917'deki rejim değişikliğinden sonra, Komünist Parti emrindeki Dil Kurultayı'nda alınan kararlar hayata geçirilmeye başlandı.¹²³

Sovyet liderlerinin ilk teşebbüsü, Arap alfabesini geliştirerek mahalli lehçelere uygulamak olmuştur. Ancak kısa zamanda eski alfabenin kullanılması, Türkleri Ruslardan ayırdığı için bu tehlikeden kurtulmak amacıyla, 1925'te Arap alfabesiyle basılı kitap ve mecmuaların ithali yasaklanır. 1926 Bakü Türkoloji Kurultayında Yakovlev ve diğer Rus ilim adamları Latin alfabesini methetmeye başlar.

¹²¹ Абусеитова, а. г. е. , s. 419.

¹²² Egamberdiyev, M, "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'daki Eğitim Politikası(1870–1917)"*Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2005, ss. 103–108.

¹²³ Абусеитова, а. г. е. , s. 420; Граменитский, С., "Инороднеческое Образование в Туркестанском Крае", 'Туркестанские Ведомости' Gazetesi, sayı 6 (18) Ocak 1900, No:2.

1929’larda Stalin iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra, ulusal liderlerin tavsiyesi ile birlikte tüm Sovyet cumhuriyetlerinde Ruslaştırma sürecine başlanır ve bu dönemde uygulanan dil ve alfabe politikaları ile Rusça yeniden önem kazanır. 1929 yılında bütün Rusya’da Türkler Latin alfabesini kullanmaya başlarlar. Amaç, geleneksel Arap alfabesinin terk edilerek eski kültürle (önceki İslam kültürü) ve Türkiye Cumhuriyeti ile oluşacak kültürel bağların koparılmasıdır.¹²⁴

Çarlık Rusya’sı, Ekim 1917 devrimiyle yönetimi Bolşeviklere terk ederken, Ruslaştırma politikasını da miras bırakmıştı. Ancak Bolşevikler, doğal olarak nihai hedeflerini “Ortodoksların” değil “Sovyetleştirme” olarak belirlediler. Böylece Bolşevikler, ulusal politikalarını “Sovyet halkını oluşturmak” temeli üzerine kurdular. Her ne kadar komünist partisi programında “her ulusun kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğu” hükmüne yer verilmişse de zamanla görüldü ki, bu söylem tamamen halkları sisteme kazandırmaya yönelik politik bir manevradan ibarettir. Her ne kadar Sovyetler Birliği başlangıçta çok milletli, çok dilli ve çok dinli bir görünüm sergileyip bu farklılıklara karşı “saygılı” bir izlenim uyandırmış ve hatta bu konulara ilişkin bazı düzenlemeler yapmışsa da, gerçek niyetinin anlaşılması uzun sürmedi. Sovyetler Birliği, bünyesinde topladığı çok fazla etnik grup ve dinî cemaatlerin tepkisini almamak için böyle bir yola başvurmuştu. Bolşevikler, gerekli önlemleri aldıktan sonra, uzun vadede, birlik içinde söz konusu farklılıkları ortadan kaldırarak “tek tip insan” modelini oluşturmayı amaçladıklarını dile getirmişlerdir. Bu modelin öngördüğü insan tipinin dilinin “Rusça”, dininin “ateizm”, milliyetinin ise “Sovyet” olması, devletin resmî politikası olarak ilan edilmiştir. Böylece SSCB’nin nihai hedefi, Birliği oluşturan halkların kendi ulusal kimliğini bir kenara bırakıp Sovyet üst kimliği altında birleşmesi olarak ortaya çıkmıştır.¹²⁵

Sovyet coğrafyasında yaşayan milletleri “Sovyet Halkı Oluşturma” adı altında Ruslaştırma çalışmaları, söz konusu politikanın psikolojik alt yapısını oluşturmak için

¹²⁴ Boranbayeva, Gülnur Smagulkızı, “SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazak Dilinin Genel Durumu”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (Kasım 2004), ss. 20-41.

¹²⁵ Егамбердиев, а. г. м. , s. 107.

birtakım önlemleri de gerekli kılmıştır. Rusça konuşmak, “medeni, entelektüel ya da şehirli olmak” gibi kavramlarla özdeş tutulmuştur. Bu nedenle, yüksek kabul görmek isteyen kişiler, kolayca oyuna gelmişlerdir. Gerçeğin farkında olup tepki gösteren aydınlar ise ya sürgüne ya da ölüme gönderilerek susturulmuştur. Sovyet Hükümeti, rejimini yerleştirdikten ve Rus olmayan diğer uluslar üzerindeki hâkimiyetini sağladıktan sonra, milliyetçi duyguları yok etmek için, Ruslaştırma politikasının bir uzantısı olarak tehcir ve nüfus mübadelesi yoluna gitmişlerdir. Stalin, hiçbir gerekçe göstermeden binlerce Türk’ü yurtlarından zorla aldırıp gayriinsanî bir yolla değişik memleketlere dağıtmıştır. Diğer taraftan, ekonomik kalkınmayı sağlamak iddiasıyla, yüz binlerce Türk işçi, yurtlarından alınıp Sovyetlerin diğer bölgelerine göç ettirilmiş, yine aynı şekilde yüz binlerce Rus ve diğer milletlerden kişiler, uzman sıfatıyla Türkistan’a ve başka bölgelere gönderilmiştir. Yıllarca sürdürülen bu göç hareketinin asıl maksadı ekonomik olmaktan ziyade siyasidir. Bu politikayla, Rus olmayan milletleri bir potada kaynaştırarak onların milliyet duygularının yok edilmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde, yapay olarak oluşturulan kozmopolit bölgelerde farklı dil ve kültürlerle karşılaşan insanların kullanabilecekleri ortak iletişim ve eğitim dili de Rusça olacaktı.¹²⁶

Sovyetlerin Dil Politikası, şu temel hedefler etrafında şekillenmiştir: Tüm dillere eşitlik, Rusçanın ortak üstün dil olması ve yabancı dil olarak eğitim sistemine girişi.¹²⁷

1939–1940 yıllarında Sovyet hükümeti, yeniden Latince den Rus-Kiril alfabesine geçmeyi kararlaştırır. Bundan on yıl önce Arap alfabesinden Latin alfabesine geçerken Latinceyi methedenler, bu kez Latinceyi kötüleyerek değiştirilmesini isterler. Böylelikle talebelerin, iki ayrı alfabe öğrenecekleri öne sürülür. Bu değişiklik, Kiril alfabesinde bulunmayan Türkçe sesler için farklı semboller kullanılmasına da imkân tanır. Böylece Türk fonetiğine uydurulması için birkaç sembol eklenerek ”Birleşik Türk- Latin Alfabeti” getirilir. Bu yeni alfabede bütün Türk lehçelerindeki sesler aynı işaretle yazılırken, Kiril alfabesinde aynı ses değişik cumhuriyetlerde değişik harflerle

¹²⁶ Кастельская, З.Д. , *Из Истории Туркестанского Края (1865–1917)*, Наука, Москва 1980, s.75.

¹²⁷ Боранбаева, а.г.м. , s. 41.

gösterilmeye başlanır. Bu tür uygulamalar sonucunda, Türk Dünyasında üç farklı kökene dayalı (Latin-Arap-Kiril) 27 farklı alfabe ve iki büyük yazı diline bağlı yirmi çeşit yazı dili yaratılmıştır. Türkistan’da Kiril alfabesinin kabulü iki önemli sonuç ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi, Rusya’dan ödünç alınan kelimeler ile yapay olarak yaratılan bu yeni diller birbirlerini anlayamaz hale gelmişlerdir. İkincisi ise, yeni neslin hem Türkçe Çağatay alfabesiyle yazılmış çok sayıdaki edebî mirastan mahrum olması hem de Sovyetler Birliği dışındaki diğer Müslüman ülkelerde yazılan eserleri anlayamamasıdır. Bu durum, Orta Asya halklarının, fikir ve kültür açısından dünyadan soyutlanmasına neden olmuştur. Bütün bu politikalar sonucunda soyu, dili, kültürü bir olan “Türk Dünyası” her yönden parçalı bir hale getirilmiştir. “Ulu Türkistan” olarak adlandırılan bölge, önce doğu-batı olarak, sonra da Batı Türkistan kendi içerisinde yapay olarak beş ayrı cumhuriyete bölünmüştür.¹²⁸

Latin alfabesinin yerini Kiril alfabesinin almasıyla birlikte, ulusal destanlar, kahramanlar kitaplardan çıkarılmıştır. Sovyet Hükümeti, kültür emperyalizmini meşru göstermeye çalışırken genç nesillerden, proleter kültürü almış komünistler yetiştirmeyi amaç edinmişti.¹²⁹

Sovyet Cumhuriyeti’nde yaşayan Türkleri Sovyetleştirme politikaları, dilden sonra tarih sahasında, Rus olmayan milletlerin tarihini Sovyetleştirme yönünde devam etmiştir. Türk kökenli tarihçilere millî tarih ve kültürlerini yansıtan eserler yazmaları ve eserlerinde Çarlık döneminde Türklere reva görülen haksızlık ve zulümlerden bahsetmeleri yasaklanmıştır. Buna karşılık, Sovyet döneminde Kazakistan’ın işgalinin kurtarıcı nitelikte olduğunun yansıtılması istenmiştir. Kazak Türkleri arasında millî duygu ve birliğin canlı kalmasını sağlayan ve diğer Türk milletleriyle ortak bir değere sahip olan millî destanların halk arasında söylenmesi ve okutulması da yasaklanmıştır.¹³⁰

¹²⁸ Боранбаева, а.г.м. , s. 42.

¹²⁹ Кастельская, а. г. е. , s. 79.

¹³⁰ Конов, А.И, *История изучения Тюркских языков в России*, Прогресс, Москва, 1982, s.207.

G.3. Kırgızistan (Kazakistan) Merkezî İcra Komitesinin 22 Kasım 1923 tarihinde yayımladığı “Devlet ve Yazı İşlerini Kazak Dilinde Yürütmesiyle İlgili Genelge”

Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan itibaren, Sovyetleştirme politikalarına karşılık, milliyetçi Kazak aydınları ve devlet adamları da birtakım faaliyetlere girişmişlerdi. Kazakçanın gelecekteki durumuyla ilgili duydukları endişe dolayısıyla bu aydınlar, Kazakça ile ilgili bazı kararlar aldılar, fakat bunlar uygulanamadı. Bu kararlar, şöyle bir genelgede yayımlanmıştı:¹³¹

“1. Bu genelge doğrultusunda 1 Ocak 1924 tarihinden itibaren Kazak nüfusunun yoğun olduğu resmî evraklar ve belgeler Kazak dilinde yürütülmeli.

2. 1 Temmuz 1924 tarihinden itibaren Kazakistan genelindeki bütün işlemler Kazak dilinde gerçekleştirilmeli.

3. Resmî işleri Kazak dilinde yürütme konusunda Merkezî Komisyon, yerel bölgelerdeki, özellikle Semey vilâyetindeki işlerin denetimini güçlendirmeli.

4. Kazak memurlarından nahiye sekreterlerini hazırlayacak kurslar şu şekilde düzenlenmeli:

a) Semey bölgesi için Semey şehrinde 38 kişilik;

b) Akmola şehrinde 30 ve Kızıljar'da 20 kişilik;

c) Kostanay vilâyetinde 25 kişilik; ç) Aktöbe vilâyeti için Aktöbe şehrinde 20, Şalkar'da 20, Torğay'da 20 ve Temir'de 15 kişilik;

d) Bökey vilâyeti için Orda şehrinde 25 kişilik;

e) Oral vilâyetinde 40 kişilik;

f) Aday kazasında 30 kişiye kurs açılsın. Orunbor vilâyeti için özel bir kursa ihtiyaç olmadığı bildirilmeli;

Bu yüzden Orunbor vilâyetine bağlı dört Kazak nahiyesine Bölge Sovyet Parti Mektebinden 10 kontenjan ayrılacak;

5. Sovyetler Birliği İcra Komitesi Başkanlık Heyeti'nden, vilâyet memurlarını yetiştirme ve ihtiyaçlarını karşılamak için devlet hesabından para talebinde bulunulacak.

6. Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde resmî yazı işlerini yürütmek için para temin etmek ve özel bir vakıf kurma işiyle de Kırgız Halk Komitesi Heyeti görevlendirilecek.

7. Orunbor şehrinde Kazak Öğretmenler Kursunu açma işinin ciddî bir şekilde çözülmesi için bir komisyon kurulacak.

¹³¹ Кастельская, а. г. е. , s. 82.

8. Komisyon, merkez ve yerel bölgelerdeki sendika birlikleriyle sıkı bir ilişki içinde çalışacak..

9. Resmî işlerini Kazak dilinde yürütme konusundaki komisyonun bütün karar ve genelgelerini yerine getirmede Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki İcra Komitesi görevlidir. ”¹³²

Bu kararlar doğrultusunda az da olsa Kazak dilinin resmi işlerde kullanılmaya başlandığını, arşiv belgeleri doğrulamaktadır. Örneğin, Aktöbe vilâyetinin devlet arşivinde bulunan bir belge dikkate değerdir:

“Aktöbe Bölgesi İcra Komitesinin Savcı Yardımcısının Dikkatine:

15 Haziran 1924. Kopya

Rapor:

Mayıs ayı boyunca Başkanlık Heyetinin işi şu şekilde yürütüldü. Kırgız dilinde işi yürütme seviyesi yeterli derecededir. Kırgız nahiyelerinde Rus tercümanları Kırgızca uzmanlarla değiştirildi. 4. Halk Mahkemesinde de işler Kırgız dilinde yürütülmektedir. Genel olarak devlet arşivlerinde (1924 senesinde) Temir ve Torgay bölgelerinde açılan kurslardan mezun olan 45 kişi nahiyelerde resmî yazı işlerini Kazakça yürütmeye başlamıştır. ”¹³³

Bu uygulama yaygınlaşmaya başladığı sırada, 1928’de Kazak aydınlarını ortadan kaldırma siyaseti devreye girdi. Onlara “eski zengin ve soyluların çocukları” ve “milliyetçiler” gibi suçlar yüklendi ve sürgün edildiler. Böylece, bu girişim sonuca ulaşmadan yarıda kesilmiş oldu.¹³⁴

1930’lu yıllarda Sovyet rejiminin baskısı iyice artmış, Sovyetler Birliği sınırları içerisinde çok sayıda tutuklama, sürgün ve katliam yapılmıştır. Kazakistan’da yaşayan ve Sovyet ideolojisini benimsemeyen pek çok şair, yazar, bilim adamı "vatan haini" ya da "burjuva milliyetçisi" olarak damgalanmış ve öldürülmüştür. Bu insanların savunduğu düşünceleri dile getirmek, eserlerini okumak ya da barındırmak da suç sayılmaktaydı.¹³⁵

Düzenlenen Sovyet Yazarlar Birliği Kurultayları ile Sovyet edebiyatının ana ilkeleri

¹³² Остроумов, Н. , Туркестанской Учительской Семинарии за 25 лет его существования, Академия, Ташкент, 1924, ss. 13- 25.

¹³³ Остроумов, а. g. e. , s.15.

¹³⁴ Остроумов, а. g. e. , s. 25; Штомпка, Р. , Социология социальных изменений, Статистика, Москва, 1996, s. 33.

¹³⁵ Остроумов, а. g. e. , s. 26.

belirlenmiş, tüm şair ve yazarların bu ilkeler etrafında eser yazmaları emredilmişti. Ardından, Sovyet ideolojisini övücü, kolektif yaşam tarzını benimsetici, insanlardaki milliyetçilik duygularını ortaya çıkarmayacak nitelikte şiir ve yazılar yazılması konusunda dayatmalar başladı. Aksi şekilde davrananların cezası ise ölümdü. Millî özelliklere sahip destan, efsane gibi pek çok halk edebiyatı türü ya yasaklanmış ya da değiştirilip, Sovyet ideolojisine uygun hâle getirilmiştir. Azerî ve Türkmenlerin “Dede Korkut”u, Kırgızların ”Manas”ı, Tatarların “Edige”si, yasaklanan destanlardan birkaçıydı. Üstelik yeni ideolojiyi benimsetmek amacıyla uydurma halk edebiyatı ürünleri de ortaya konulmuştur.¹³⁶

Sovyet yönetiminin Kazak aydınları üzerindeki baskıları sonucunda, Kazakistan’da Kazak nüfusun sayısı azaldı ve tam tersine Slav kökenlilerin, özellikle Rusların sayısı artmaya başladı. Açlıktan ölen ve hayatta kalabilmek için Doğu Türkistan’a ve diğer ülkelere kaçanların sayısı 2 milyonu bulmuştur.¹³⁷

G.4. Ulus Dilini Merkezileştirme siyaseti

Sovyet Hükümeti, dil alanında başlattığı yoğun faaliyetler sonucunda önemli başarılar kaydetmekle birlikte, uzun vadede bu politikalar, Kazak halkı arasında bilinçlenmeyle birlikte gittikçe artan tepkileri de getirmiştir. Yetkililer, dilde merkezileştirme yönünde bir dizi karar almışlardı. Örneğin; Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Heyetinin, “Cumhuriyet’in Devlet Organlarında Kazak ve Rus Dillerini Kullanma Konusu” raporunda yer alan, “Cumhuriyet’in bütün merkezî ve bölgesel kurumları, evrak ve ilişkilerini Rus dilinde gerçekleştirecektir” ifadesi, “Cumhuriyetin il kurumları, tüm evraklarını, merkez ve vilâyet kurumlarıyla olan ilişkilerini Rus dilinde yürütecektir” şeklinde değiştirilmiştir. 5 Nisan 1938’de, “Kazak okullarında Rus dilini zorunlu bir dil olarak öğretmek konusunda” özel karar çıktı. Bolşevik Komünist Partisi Merkez Komitesi Rusya Federasyonu Cumhuriyeti (RSFSR) Eğitim Bakanlığı, Kazakistan ortaokullarında, Rus

¹³⁶ Хасанов, В. Н. , *Механизмы введения и реализации Закона о языках в Казахской СССР и пути внедрения языка в различные сферы жизни*, ГЫЛЫМ, Алматы, 1990, s. 44.

¹³⁷ Бекмухаметов, Е. Б. , *Социалистическое строительство Казахской СССР за 20 лет*, Алма-Ата, Алматы, 1940, s. 89.

dili uzmanlarından 500 öğretmen, ön lisanslılar için 40 öğretmen, yükseköğretim kurumları için de 22 öğretmen gönderilmesi hakkındaki istek konusunda özel bir madde eklendi. Eğitim ve Öğretim Bakan Yardımcısı A. Ayupov'un, "Cumhuriyetimizdeki Kazak ve diğer ulus dillerinde eğitim vermekte olan okullarda Rus dilini öğretmek" başlıklı konuşma metninde ve Bölgesel Eğitim Bölümleri Başkanları Heyeti Kararı'nda, ek ders kitapları yayınlama, Rusça derslerin sayısını artırma, ücret verme konusunu tekrar gözden geçirme önerileri yer aldı.¹³⁸

1938 yılının Nisan ayında Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkezî İcra Komitesi 61 numaralı kararı "Millî Okulları Yeniden Yapılandırma Hakkında" başlığını taşımaktadır. Bu karara göre, Kazakistan'daki milli okullar "burjuva-milli ideolojisinin ocağı ve çocukları Sovyet Hükümeti'ne karşı eğiten kurum" olarak nitelendirilerek bunların sayıları azaltıldı. Millî diller geçici olarak değerlendirildi. Rus dilini merkezî bir dil haline getirme siyaseti sistemli bir şekilde yürütüldü. Resmî ve özel evrakların düzenlenmesi; ticaret, banka, posta v.s. bütün işler Rus dilinde gerçekleştirildi. Bilimin bütün dallarında araştırma dili, Rusça olarak kabul edildi. Kazak dili ve edebiyatı, tarih araştırmaları, Rus dilinde yazıldı. 1960'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi ile SSCB Bakanlar Kurulu Heyetinde "Tezlerin kalitesini ve bilimsellik derecesi ile unvanlık sistemini geliştirme kararı" alındı. Bu kararda "bilimde sosyalizm ve komünizmin ilkesi ve tecrübesi şarttır" ilkesi esas alındı.¹³⁹

Sovyetler Birliği'nin son yıllarında uygulanan, Kazakistan SSC Eğitim Bakanlığı faaliyetlerinde Rus dilinin, eğitim-öğretim sahasında hızla yaygınlaştırıldığını görmek mümkündür. Bu faaliyetler şu şekilde sıralanabilir:

1) Şımkent, Kökşetav, Taldıkorğan ve Aktöbe şehirlerindeki pedagojik enstitüler Rus dili öğretmenlerinin bilgilerini artırmak amacıyla özel fakülteler açılmıştır;

2) Öğretmenler Bilimini Geliştirme Merkezî Enstitüsünde Rus Dili Bölümü

¹³⁸ ИНОЯТОВ, Х. С. , *Победа Советской власти в Туркестане*, Наука, Москва, 1978, s. 97.

¹³⁹ Алексеенко, Н. И., *О постановке инороднического образования в Туркестанском Крае*, "Туркестанские Ведомости" Gazetesi, No 177, 4 Aralık, 1905.

açılmıştır;

3) Üniversitelerdeki “Millî Okullar İçin Rus Dili ile Edebiyatı” Bölümünde kadrolar yetiştirmek için fazla öğrenci kontenjanı sağlanmıştır.

4) Kazakistan’dan her yıl 220 öğrenci Rusya, Ukrayna Üniversitelerine Rus dili ve edebiyatı dalında eğitim almak ve uzmanlaşmak için gönderilmiştir.

5) Öğrenciler Rusça pratiklerini geliştirmek için Rusya’ya gönderilmiştir.

6) Millî okullarda 1–10. sınıflarda Rus dilinin haftalık dersi artırılmıştır.

7) Küçük yaş grubundaki çocuklar için okul seviyesindeki ders kitapları hazırlanmış ve yeniden gözden geçirilmiştir.

8) “Rus Dilini Öğreniyorum” isimli serinin kitapları “Mektep” yayınlarında basılmıştır.

Bu tür faaliyetler sonucunda Kazakların Rus dilini öğrenme düzeyi, 1979 yılında Sovyetler Birliği nüfus sayımının belgelerine göre üçüncü sıraya yükselmiştir. Rus diline üstünlük sağlama siyaseti, 1980’li yılların ortasına kadar devam etmiştir.¹⁴⁰

G.5. Sovyetlerin Dinî Alandaki Faaliyetleri

Dil ve tarih meselesinden sonra Sovyetleştirme yolunda en büyük engel olarak görülen din konusu ele alınarak gerekli görülen birtakım çalışmalara girişilmiştir. Çarlık devrinde Rusya, bünyesinde en fazla Müslüman bulunduran ülke konumundadır. Ülkede dinî kuruluş sayısı 24.321 olup, 26.379 adet cami bulunmaktadır. Sonraki dönemlerde Marksist- Leninist felsefesinin bir gereği olarak camiler başta olmak üzere dinî kuruluşların tasfiyesine başlanmıştır. 1942’ye gelindiğinde Kazakistan’da 26.379 camiden sadece 1.342’si ibadete açık bulunmaktadır. İslam dinini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetler, aynı zamanda Ortodoks din kurumlarına da yöneliktir.¹⁴¹

Lenin döneminde Müslüman halka karşı daha yumuşak bir politika takip edildiği bilinmektedir. Bunun sebebi ise, Çarlık döneminde küstürülen halkın yeni rejime

¹⁴⁰ Боранбаева, а.г.м. , s.55.

¹⁴¹ Климович Л.И., *Ислам в Царской России*, Наука, Москва 1936, s. 87.

kazandırılmak istenmesidir. Özellikle Stalin döneminde, yeni rejimin sosyal ve iktisadî temellerinin atılmaya başlandığı yıllarda İslamî kurumlara karşı sistematik bir saldırı başlatılmıştır. Ancak 1941'den sonraki savaş nedeniyle bir yumuşama göze çarpmaktadır. Buna rağmen bu dönemde yoğun bir din karşıtlığı propagandası yapılmış ve Kuran'ın hükümlerinin gerçek olmadığı açıklanarak “Allahsızlar Birliği” adı altında teşkilatlar kurulmuştur. Dine karşı uygulanan bu siyasetin temelinde hem ideolojik hem de pratik sebepler bulunmaktadır. İdeolojik açıdan İslamiyet'in laik, ferdîyetçi, rasyonel, sanayileşmiş, modern sosyalist hayatın ihtiyaçlarıyla uyuşamayacağı düşünülmektedir. Pragmatik açıdan ise İslamiyet, Türklerin manevi olarak birleşmesini sağladığından dolayı, rejim için büyük bir tehdit oluşturmaktadır.¹⁴²

H. İktisadi Politikalar

XX. Yüzyılda Orta Asya ve Kazakistan, Rus İmparatorluğunun sömürge toprakları olarak işlev görmekteydi. Türkistan eyaletinde, 1897 yılı verilerine göre 7,7 milyon insan yaşıyordu. Buhara'da 2,5 milyon, Hive Hanlığı'nda yaklaşık 500 bin, Kazak step bölgesinde 4 milyon nüfus tespit edilmiştir. Türkistan Bölgesinin nüfusu, etnik yapıya göre sınıflandırıldığında şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır: Özbekler, % 35,8, Kazaklar ve Kırgızlar, % 44,4, Tacikler, % 6,8, Türkmenler, % 5, Karakalpaklar, % 3. Ekonomik reformlardan sonra bu tablo, Hükümetin bölgeye yerleştirdiği Rus, Ukraynalı, Belarus göçmenleri ve iç bölgelerden gelen halklarla değişti.¹⁴³

Orta Asya'nın geleneksel üretimini oluşturan pamuk sektörünün gelişimi Rusya'nın her zaman dikkatini çekmiştir. Bölge, stratejik önemi bir yana, Rusya için ucuz iş gücü kaynağı niteliği de taşımaktadır. Bu nedenlerden dolayı Türkistan bölgesi, Rus İmparatorluğunun pamuk sahasına dönüşmüştü. 1880- 1916 yılları arasında bölgedeki pamuk üretim alanları 10 kat artmıştır. Özellikle Orta Asya ve Orunbor-Taşkent demiryolunun yapılmasından sonra bu ürünün ihracatı daha da artmıştır. Buna

¹⁴² Климович, а. г. е. , s. 90; Haghayeghi, M., *İslam and Politics in Central Asia*, St. Martin's Press, New York, 1995, s. 19.

¹⁴³ Кастельская, а. г. е. , s. 82.

rağmen, Orta Asya ve Kazakistan'ın büyük bölümünde özel mülkiyetin olmaması, kapitalist üretim ilişkilerini engellemekteydi. Tarım sektörü, kapitalist gelişimin dışında kalmıştı. Bölgede geleneksel sosyo-ekonomik yapı hala varlığını korumaktaydı. Rus İmparatorluğu, Kazakistan'daki hammaddenin merkeze gönderilmesi ve buradaki yerel üretimi kendi sanayisi için kullanmasıyla bir çeşit sömürge sanayi politikası benimsemişti. Diğer eyaletlerle kıyaslandığında Türkistan bozkır bölgesi, orman-maden sanayi sektöründe daha çok gelişmişti. Oral- Embi eyaleti, petrol üretiminde dördüncü, alüminyum üretiminde üçüncü sıradaydı.¹⁴⁴

Sovyet iktidarının ilk yıllarında (1924–1928) henüz rejimin oturmamış olması sebebiyle Lenin “NEP” adı verilen, “iki adım ileri, bir adım geri” olarak ifade edilen iktisadî bir politika uygulanmıştır. Bu dönemde, komünizmin iktisadî programı devreye girmiştir. Köylü topraklarının kamulaştırılması (kolhozlaşma) ve bankaların devletleştirilmesi, sanayi ve ticarete işçilerin söz sahibi olacağı yönündeki politikalar, Stalin döneminde 1929'dan sonra uygulanmaya başlanmıştır. Kolhozlaştırma faaliyetleri öncelikli olarak göçebe köylülerin bulunduğu Kazak topraklarında başarıyla sürdürülmüştür. Binlerce Kazak köylüsü kolhozlara zorla götürülmüştür. Bu zorlamalar sırasında direnen Kazakların bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise elverişsiz hava şartları nedeniyle açlık ve soğuktan hayatlarını kaybetmiştir. Kazaklardan birçoğu toprak ve hayvanlarını bırakarak göç ettiği gibi birçoğu da hayvanlarını vermemek için onları öldürmüşlerdir. Bunun sonucunda bu dönemde tarım ve hayvancılıkta büyük bir düşüş gözlenmektedir.¹⁴⁵

Sovyetlerin Türkistan üzerinde uyguladığı iktisadi politikalar sayesinde, her Türk Cumhuriyetine ayrı ayrı görevler tahsis edilerek, bu bölgeler iktisadî yönden Moskova'ya bağlı hale getirilmiştir.

H.1. Kazakistan'da “Askeri Komünizm” politikası

¹⁴⁴ Абусейтова, *История Казахстана и Центральной Азии*, Даук-Пресс, Алматы, 2001, ss. 401- 407.

¹⁴⁵ Абусейтова, а. г. е. , ss. 410- 412.

V.İ.Lenin iktidara geldiğinde, ülkedeki mevcut ekonomik durumu şöyle özetlemiştir: “Depresyon, yoksulluk, sefalet.” Emperyalist amaçlar uğruna girilen 1. Dünya Savaşı, iç savaş yılları, Rusya’nın diğer milletleri gibi Kazak halkını da maddi ve manevi yıkıma sürüklemiştir. Kazakistan’da 307 işletmenin 250’si durdurulmuştur. 1913 yılı ile karşılaştırınca Kazakistan’da petrol üretimi dört kat düşmüştür. Karagandı şehrinde yapılan kömür üretimi ise beş kat azalmıştır. Bakır üretimi tamamen durdurulmuştur. Petrol işletmeleri yağmalanıp, 400 bin kg.’dan fazla petrol denize akıtılmıştır. Ekibastuz kömür madenleri ile Spassk bakır fabrikaları tamamen durdurulmuştur. Ülkedeki ziraat mahsulünün sanayideki genel payı, 1920 yılı ile karşılaştırıldığında %6,3’e gerilediği görülmektedir. Tarım bölgesi olan Oral eyaletinde tarım iki kat, Cetisu’da ise 3 kat azalmıştır. Hayvancılık da bu gerilemeden payını almıştır. Hayvan sayısı 29,9 milyondan 16,3 milyona kadar azalmıştır.¹⁴⁶

Sovyet Hükümeti, işçilerin durumunu iyileştirmek için önlemler almaya girişti. 1921 yılının ilk aylarında Türkistan Halk Komiserleri Sovyeti halka bedava gıda maddeleri ile yakacak dağıtma, iş yerlerine yardım, ücretsiz yemekhaneler hakkında kararlar kabul edilmiştir.¹⁴⁷

Ülkedeki maddi kaynakların sınırlılığı, savaş yıllarının etkisiyle bozulan ekonomik dengelerin tekrar kurulması için Sovyet yönetimi, “Askeri Komünizm” politikasını uygulamaya koydu. Bu politikanın amacı, sanayinin merkezileştirilmesi, halkın elindeki gıda ürünlerinin ve maddi kaynakların devletleştirilmesiydi. Maaş, fatura, ulaşım giderleri, giyim ve ayakkabı için halka kuponlar verildi. Kazakistan’da tüm vakıflar, bankalar ve ulaşım sistemi devletleştirildi. Spassk Bakır Fabrikası, Şımkent fabrikası, Anonim Şirketlere ait alüminyum işletmeleri, Ridder, İkibas tuz fabrikası, Baykonur kömür işletmesi, Embi petrol merkezleri devlete verildi. Orunbor-Taşkent ve Cetisu demiryolları, Aral Gölü’ndeki ticari gemiler, Ertiş ve Jayık

¹⁴⁶ Аяған, Бүркіт, “Қазақстан Тарихы”, Атамұра, Алматы, 1998, ss. 70–75.

¹⁴⁷ Клеер, Е, “Анализ общественно-экономических структур третьего мира”, ЕкономС, Москва, 1968, s.145.

ırmaklarındaki vapurlar, Kazakistan şehirlerinde bulunan Rus- Asya, Volga- Kama, Sibir Ticaret ve Banka kapitali devlete verildi. ¹⁴⁸

Uygulanan yeni ekonomi politikası, çok geçmeden ülke sanayinin çökmesine neden oldu. Nitelikli eleman eksikliği, maddi kaynak yetersizliği, ulaşım sisteminin bozulması ve askeri organların ekonomiye müdahale etmesi, memleketi krize sürüklemişti. ¹⁴⁹

H.2. “Askeri Komünizm” politikasının sonucu

Yeni ekonomi politikası başarısızlığa uğradığı gibi, alınan önlemler, köylüyü çok zor durumda bırakmıştı. Toprağı işleme imkânlarının artmasına rağmen, toplanan ürün, savaş öncesi döneme göre üç kat azalmıştı. Hayvancılığın durumu daha da kötüydü. Kızıl Ordu ve Beyaz Ordu tarafından el koyma ve telef nedeniyle hayvanların sayısı azalmıştı. Örneğin, 2 milyon at, 6,5 milyon koyun ve keçi, 2,1 milyon büyükbaş hayvan ve 300 bin deve eksildi. Bu yıllar içinde toplam 10,5 milyon hayvan azalmış oldu. Hükümet Merkez Yönetimi, Sibir ve Kazakistan’da askeri emir olarak özel bir beyanname yayımladı ve gıda maddelerine el koymaya başladı. Kazakistan’da ürün ve hayvan vergilerine ek olarak başka vergiler getirildi. Halk, elindeki hayvanları satıp günlük yiyecek maddeleri alıyordu. Krizin etkileri sanayi sektörüne de yansdı. Fabrikalar, odun yetersizliği nedeniyle kapanmaya başlayınca, işsiz kalan işçiler köylerine dönmeye başladılar. ¹⁵⁰

Ekonomide uygulanan “Askeri komünizm” sonucunda, 1920 yılında Kazakistan’da açlık başladı. 1920- 1921’de yaşanan sert kıştan sonra durum daha da ağırlaştı. Ne yiyecek ne de ekilecek tohum kalmıştı. Halk, köylerinden çıkıp demiryolu istasyonlarında devletin yardımını beklemeye başladı, fakat yardım gelmiyordu. Kazakistan halkının 1 milyondan fazlası açlık ve hastalıktan öldü. Buna karşın devletin baskı kullanma tedbirleri ayaklanmalara sebep oldu. Sokaklarda, “ Komünistsiz

¹⁴⁸ Абусейтова, а. .g. е. , s. 78.

¹⁴⁹ Нуриллин, Р. , *Борьба Компартии Туркестана за осуществление политики “военного коммунизма”*, у.е.у. Ташкент, 1975, s. 105.

¹⁵⁰ Алексеева, П. Е. , *Сибирь: Страницы пережитого*, Литература, Москва, 1990, s. 35.

Sovyetler İçin”, “Gıda Krizi Yok Edilsin”, “Komünistsiz Bolşevikler İçin” sloganları atılmaya başladı. İlk çatışmalar, Kuzey Kazakistan’ın Novoişim ilçesinde meydana geldi. 1920’nin yaz aylarında Aktöbe, Kostanai, Petropavl, Oskemen, Cetisu v e Ertis bölgelerinde ortalık karışmaya başlamıştı. Mitinge çıkan halk, büyük istasyonları işgal ediyordu. Kızıl Ordu bu ayaklanmalara karşı şiddete başvurdu. Halkın elinde ise silah yoktu. Kostanay, Akmola, Oral, Semey eyaletlerindeki ayaklanmalar başarılı olmuştu. 1921 yılının Şubat ayında 25 bin kişiden oluşan Beyaz Ordu kuvvetleri, Petropavl şehrinde Sovyet Hükümeti kurumlarını yerle bir etmişlerdi. Gıda maddeleri vergisine itiraz eden orta ziraat işçilerinin bir kısmı da bu harekete katılmıştı. Sibirya ile ülkenin merkezi arasındaki demiryolu üç hafta boyunca kapatılmıştı. Nevruz 1921 yılında Oral eyaletinin etrafında Sapockov ordusunun silahlandırılan 10 binden fazla kişi harekete geçmişti. Sovyet karşıtı unsurlar, “askeri komünizm” siyasetine karşı ziraatçıların itirazından çok iyi faydalanıp halkı hükümete karşı kışkırtmışlardı.

Küçük sanayi sektöründe çalışan işçilerin haklarını gözeten yeni bir ekonomik programın gerekliliği ortadaydı. Partinin X. kongresinde (Mart 1921) yeni kararlar alınarak ekonominin iyileştirilmesi hedeflendi. Yeni ekonomi politikasının uygulanması için, “askeri komünizm” zamanında uygulanan yöntemlerde değişikliğe gidildi. Küçük işletme yerleri özel kişilere ya da iş ortaklıklarına krediyle verilmeye başlandı. Alınan önlemler, başlangıçta faydalı olmuştu. Pazarlar açılmış, tarım toprakları köylüler tarafından kullanılmaya başlanmıştı.¹⁵¹

“Savaş komünizimi”nden Yeni İktisat Siyasetine geçiş, 1921 yılında ekonomik ve siyasi devrimin ülkeyi yıkmak üzere olduğu ortaya çıkınca gerçekleşmişti.¹⁵²

H.3. Sovyetler’in Yeni İktisat Politikası (NEP)

Komünist Partinin X. Kongresi (Mart1921), yeni bir iktisat politikasına geçmenin ilk basamağı olmuştur. Kongrenin ilk oturumunda ele alınan plânlarda ilk önemli konu, zorunlu ek vergilerin kaldırılmasıydı. Alınan kararlar doğrultusunda,

¹⁵¹ Абусейтова, а. г. е. , s. 440;

¹⁵² Аяган, Буркит, “Центральная Азия в составе Российской империи”, Казахская Энциклопедия, Алматы, 2004, ss. 165- 177.

ziraatla uğraşanların yetiştirdiği mahsulün, ailenin geçimi için ayrılan kısmının dışında tamamının alındığı vergi türü kaldırmıştı. Fakat bunun yerine başka bir vergi eklendi. Bir de, Lenin kongrede “dönüşüm dolaşım serbestliğine” geçme gereği üzerinde durdu. Delegeler buna sert tepki gösterdiler.¹⁵³

Yeni İktisat Politikasını hayata geçirebilmek için, büyük zorluklarla mücadele etmek gerekmiştir. Savaş sonrası yıllarda şehirler ve köyler, cansız yığınlarla dönüşmüştü. Ülkenin durumu çaresizdi. İstasyonlarda aç ve yıpranmış giyimli insanlar dolaşmaktaydı. İşsizlik ile cinayet yükselmişti. Volga ırmağı etrafı ile Oral Dağı yakınlarında, Kafkas'ta, Kırım'da, Ukrayna'ya kadar kuraklık yayılmıştı. Halk fakirleşmişti. 40 milyondan fazla kişi açlığa uğramıştı. Açlıktan 5 milyon kişi ölmüştü. Köylerdeki evlerin %20'i boşalmıştı. 1922 yılında ülkede aşağı yukarı 7 milyon dilenci çocuk vardı. Tüm bunların yanında, doğal felâketler de baş göstermişti.¹⁵⁴

1921 yılında ülkede hareketlenmeler çoğalmaya başladı. Hükümet, açlığa karşı bazı tedbirler alma yoluna gitti. Örneğin; aç kalanlara diğer ilçelerden yardım sağlanması, anaokullularının kurulması, bulaşıcı hastalıklara karşı tıbbi hizmetler vermek ve cinayet işleriyle ilgilenmek için ceza mahkemelerin çoğaltılması gibi kararlar alındı. O dönemde pekiyi olmayan uluslararası ilişkilerden de yavaş yavaş faydalanılmaya başlandı. Uluslararası proletaryanın desteği, hayır kurumlarının yardımı sağlandı. Hükümetin ve diğer milletlerin yardımıyla bu felâket bir ölçüde hafifletilebildi. 1922 yılına gelindiğinde ise, tarımın durumu düzelmeye başlamıştı.¹⁵⁵

Partinin X. kongresinde kabul edilen Yeni İktisat Siyasetine geçme hakkındaki kararların uygulanması, başlangıçta istenen sonuçları vermemişti. Bunun sebebi, çözümlerin geçici olması ve kesin bir kurtuluş yolunun bulunmamış olmasıydı. Bu durum ise halkı, sosyalizmin manasını yeniden sorgulamaya ve ona götürecek yolları tekrar düşünmeye mecbur bırakmıştı. Lenin bu konu hakkında “Pravda” gazetesine bir kaç makale yazmış, yeni ekonomi politikası hakkında yorumlar yapmıştı. Ziraatçılara

¹⁵³ Шахин, Т. , “Четыри модели развития советского сельского хозяйства”, Свобода, Москва, 1987, s.114;

¹⁵⁴ Шаяхметов, а. г. е. , ss. 93- 97.

¹⁵⁵ Шаяхметов, а.г.е. , s. 98.

tarlalarını işleyebilmek için araçlar verilmiş, küçük sanayi bölgelerinde un fırını yapacak fabrikalar açılmıştı. Bununla beraber, lokantalar ve yağ fabrikaları, inşaat malzemeleri için de fabrikalar kurulmuştu. Hükümet, işçilere kredi yardımı da sağlamıştı. 1924 ile 1925 yıllarında 415 traktör getirildi. Kredi türünde borç karşılığı tohumlar verildi. Vergi ile ilgili yeni düzenlemeler, tarım ve sanayinin canlanmasına katkıda bulunmuştu. Bu tür yardımların sonucunda, Kazak tarım topraklarının genişliği, 1924 yılında 2,1 milyon hektardan 1928 yılı 4 milyon hektara kadar büyümüştür. Büyükbaş hayvancılık da hızla gelişmişti. 1924 ile 1928 yıllarında hayvan sayısı 24,8 milyondan 41 milyona kadar çoğaldı. Bu sayı, 1922 yılında 12,2 milyona kadar düşmüştü. Kazakistan'da 103 topluluğun işbirliği ile 650 ziraat işçisi birleşmişti. Güney Kazakistan'da pamuk yetiştiren "Paxtaral" Sovyet Ziraat Topluluğu kurulmuştu. Bu yıllarda fakir ailelerin sayısı azalmaya başlamıştı. 1928 yılı köy ile ilçelerin ¾ kısmını orta gelirli aileler oluşturuyordu.¹⁵⁶

Kazakistan'da ziraati gelişmesiyle birlikte, tarım işçileri kendi örgütlerini kurmaya başlamışlardı. Bunlar; "Göcmehbirliği", "Kazrıbbirliği", "İlestktuzu", "Pavlodartuzu", "Akcal-altını", "Kazzap-altını", "Kazaksaksaultbirliği", "Kazspirt" gibi birliklerdi. Yerli işletmeler, eyalet kontrolüne bırakılmıştı. Ayrıca, "Embaneft", "Altaykazakmadeni", "Aybasmadeni", birlikleri kurulmuştu. "Altaymaden" şehir maden işletmeciliği, Ekibastuz kömür maden yerleri, Küzey Balkaş bölgesinin madencilik işletme yerleri birleştirilmişti. Karaganda ve Baykonır kömür maden yerleri, Uspensk bakır madenciligi, Spassk ile Karsakbay'ın bakır eritme fabrikaları bu kurumun üyesiydi. Bu birlikler, ülke gelirlerinin önemli bir payını oluşturuyordu. Örneğin, Embi petrol işletmesinin ürettiği petrol gelirlerinin, %5'i Kazakistan'ın bütçesine ayrılıyordu.¹⁵⁷

H.4. Kazakistan'da 1920- 1922 açlık yılları

¹⁵⁶ Баишев, С. В. , "Очерки экономической истории Казахстана", КазГУ, Алматы, 1989, ss. 123-125.

¹⁵⁷ Шаяхметов, а.г.е. , s. 102.

Ekim İhtilali'nden sonra Kazakistan'da yeni bir ekonomik siyasete geçiş döneminin zorlukları yaşanıyordu. 1921 yılının yaz aylarında Ülkenin birçok bölgesi kuraklığa uğramıştı. Önceki yıllarda da çok fazla kıtlık olup, bazı yerlerde bu durum büyük baş hayvanların %80'e kadar ölmesine neden olmuştu. Aç kalanların sayısı ülkenin %75'lik bölgesine dağılmıştı. Kasım 1921 yılında 1 milyon 508 bin, 1922 yılında ise 2 milyon 303,200 kişiye ulaşmıştı. Kazakistan'ın kuzeybatısındaki ilçelerde gıda maddelerinin bol olduğu Akmola ve Semey eyaletlerinde bile merkez ordusu, köy ziraatçıları mahsulünü %80'e kadarını götürmüştü. Mayıs ayına kadar Semey ve Akmola eyaletlerinin köy işçilerinden gıda maddeleri vergisi için 4 milyon 16 kg yiyecek ve 24,5 bin 16 kg. eşit yağ toplanıp alınmıştı. Yiyecek, yağ, et ve diğer yiyecek türleri de zorla alınmıştı. Bu gıdalar, öncelikle Rusya'nın işçi nüfusunun oturduğu merkezlere, Moskova'ya, Petersburg'a, Samara'ya, Kazan'a, Saratobka bölgelerine gönderiliyordu. Bunun sonucunda, Edil ırmağı etrafındaki aç kalan halkın Kazakistan topraklarına gelmesi halkı daha da zor duruma bırakmıştı.¹⁵⁸

Sovyet Hükümeti Kazakistan halkına yardım etme çareleri bulmak için geç harekete geçmişti. Merkezi Yürütme Komitesinin kararı ile tarıma elverişsiz bölgelerin halkları gıda maddeleri vergisinden serbest bırakılmıştı. 1922 yılında verimli tarım arazilerinin hemen hemen %60'ına, Sovyet Hükümeti'nin verdiği tohumlar ekilmişti. 14 Mayıs 1921 yılında V.İ.Lenin et vergisi ile ilgili yeni karara imza atmıştı. Bu karar gereğince, göçebe ve yarı göçebe Kazaklar, köy işçileri et vergisinden serbest bırakılmıştı. 1922'de Sovyet hükümeti, Kazakistan'ın tarım yapılamayan bölgelerindeki halka, inek satın alması için 2 binden fazla para vermişti.¹⁵⁹

I. Dünya Harbi ve 1921 yılındaki kıtlık nedeniyle ortaya çıkan açlıktan ölen kişilerin akrabaları, Sovyet Hükümeti kurumlarından ülkenin 2 milyondan fazla açlık çeken halkına yardım etmek için acilen bir şeyler yapmasını talep etmişlerdi. Bunun karşılığında, 575 adet yetimhane kuruldu. 18,5 binden fazla çocuk ise RSFSC'ne

¹⁵⁸ Бугай, Н. Ф.- Броев, Т. М., *Советские курды: Времы перемен*, Академия, Москва, 1993, s. 87.

¹⁵⁹ Баишев, а.г.е., s. 67.

gönderildi. Fakir köy ziraatçıları, sosyal yardımların sınırlı olması nedeniyle Kazaklar, sosyal yardım etme komiteleri kurmak için harekete geçtiler.¹⁶⁰

7 Ekim 1921 yılında V. İ. Lenin, bir konuşmasında Aral gölünün balıkçılarına seslenerek, avladıkları balıkların bir kısmını yaşlılara ayırmalarını istemişti. Aral balıkçıları, Edil ırmağının halkına 14 vagon balık gönderdiler.¹⁶¹

1921 ile 1922 yıllarındaki açlık nedeniyle birçok köy ile ilçenin halkı ölmüştü. Bazı kaynaklarda 1922 yılı Kostanay, Orunbor, Aktöbe, Oral, Torgay eyaletlerindeki ilçe halkı sayısının % 70'e kadar azaldığına dair bilgiler veriliyor. 700 binden fazla kişi, Kazakistan dışındaki yerlere göç etmiştir.¹⁶²

Birinci Dünya Savaşı, 1916 ayaklanması, Bolşevik ihtilali ve onu izleyen iç savaş gibi gelişmelerin yol açtığı ekonomik sıkıntılar, Kazaklar için tam bir felaket olmuştu. Buna ek olarak, Bolşeviklerin Kazak bozkırlarındaki talan ve gasp hareketleri sonucunda da halk açlıkla karşı karşıya kalmıştı.¹⁶³

1920 ile 1921 kışının uzaması, durumun daha da kötüleşmesine yol açmıştı. Üstelik 1921 yılında ekin çıkmadı. Tahıl ürünleri yetersizdi. Buna karşı, ülke ve yönetimi elinde tutan Sovyetler, açlığı giderecek hiç bir önleme başvurmadılar. Çaresiz kalan yüz binlerce Kazak büyük yerleşim merkezlerinin çevrelerinde ve tren istasyonlarında toplandı. Bir parça yiyecek alabilmek için, halk günlerce yalvarmak zorunda kaldı. Ancak, Sovyet yönetimi, onların yardım çağrılarını pek dikkate almadı. Bu yüzden 1 milyondan fazla Kazak açlıktan öldü.¹⁶⁴ Bu faciayı Z.V.Togan şöyle anlatmaktadır:

¹⁶⁰ Абылхожин, Ж. В. , *Новое о коллективизации в Казахстане*. История Казахстана, Алматы, 1998, s. 77.

¹⁶¹ Дахшлейгер, К. Ф. , *Социально-экономическое преобразования в ауле и деревне Казахстана*, Наука, Москва, 1979, s.81.

¹⁶² Шоқай, Мұстафа, *Түркістанның ащы өмірі*, Кошым-Ногай, Алматы, 1992, s. 48.

¹⁶³ Шоқай, а. г. е. ,ss. 73–74.

¹⁶⁴ Zey, Katz, “Kazakhstan and the Kazaks”, *Handbook of Major Soviet Nationalities*, London, 1975, s. 217, s. 75; Olcott,a.g.e., s.159.

*“Ölen ahalinin hepsi Kazak idi. Bundan başka Rus hükümetinin ve bilhassa Bolşeviklerin, yerli ahalinin sıhhatine hiç ehemmiyet vermemeleri, hatta bazen kasdi olarak ihmal etmeleri yüzünden de ölüm çoğalıyordu.”*¹⁶⁵

Türkistan’daki Sovyet yönetiminin ileri gelenlerinden Tobolin’in Kazakların karşı karşıya bulunduğu açlık konusunda söyledikleri de Togan’ı doğrulamaktadır. Tobolin Türkistan Merkezi İcra Komitesinin toplantısında yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

*“Kazaklar ekonomik bakımdan geri kalmış bir topluluktur. Marksist görüşe göre, onlar nasıl olsa yok olup gideceklerdir. Bu nedenle devrim için ayrılmış olan bütçeyi (parayı) açlıkla mücadele için kullanmaktansa cepheleri desteklemek için kullanmak daha önemlidir...”*¹⁶⁶

Kazakların uğradığı bunca insan kaybının ardından, komünist yöneticiler tarım sektörünü iyileştirebilmek ve Sovyet sistemini halka benimsetebilmek için bir dizi önlemler almak zorunda kaldılar. Bu önlemler, halkın içinde bulunduğu ekonomik durumu düzeltmeye yönelikti.¹⁶⁷ Ayrıca Sovyet yönetimi, tarım ürünlerinin arttırılmasını ve hayvancılığın geliştirilmesini de istiyordu. Bunun için halkı özendirici önemele başvurmuştu. Örneğin, 1922’de Kazaklardan alınan vergilerde önemli ölçüde indirimler yapılmasını öngörmüştü.¹⁶⁸ Ne var ki, Kazak topraklarının ve otlaklarının en verimli bölgeleri, daha Çarlık döneminde Slav göçmenlere ve Rus Kazak askeri topluluklarına verildiği için Kazaklar açısından olumlu bir gelişme söz konusu değildi. Ellerindeki verimsiz topraklarda tarım ve hayvancılık yapmaları ve bunlardan tam verim almaları çok zor bir işti. Bu yüzden, Kazaklar sömürge yönetimi tarafından gasp edilen topraklarının iade edilmesini istiyorlardı. RSFSR Halk Komiserleri Sovyeti başkan yardımcısı Turar Rıskulov gibi Kazak komünist önderler, Kazak bozkırlarındaki Rus göçmenlerin geri gönderilmelerini talep ettiler. Kazakların bu talebi, önce “Türkkomissiya” ardından parti kongresi ve son olarak Lenin tarafından reddedildi. Onlara göre, Kazakistan’daki Rus göçmenleri, açgözlü toprak ağaları değil, aksine

¹⁶⁵ Тоган, а.г.е., s. 381

¹⁶⁶ Рысқұлов, Тұрар, “Көтеріліс және Түркістанның жерлі халқы”, у.е.у. Ташкент, 1925, s.12.

¹⁶⁷ Olcott, a.g.e. , s.160.

¹⁶⁸ Yıllıklar: Қазақ ССР Тарихы/ Көне замандан бүгінге дейін , С:4, Тарих институты, Алматы, 1981, s. 309

neredeysi açlığın pençesine düşmüş yoksul köylülerdi. Dolayısıyla, yasal olmayan yollarla müsadere edilen toprakların ancak işlenmeyen kısımları yeniden dağıtılabildi.¹⁶⁹ Öyle de oldu. Bunların çoğu gerekli su kaynaklarından yoksun, verimsiz, çorak topraklardı. Bunun üzerine Kazakların çoğu, temel iktisadi uğraş olarak gene hayvancılıkla meşgul oldular. Bütün olumsuzluklara rağmen, Kazak bozkırlarında sınırlı bir ekonomik düzelme gözleniyordu. Kazaklar, geleneksel toplumsal ve kültürel yapılarını koruma çabaları içine girdiler. 1921-1925 yılları arasında bu eğilim giderek güç kazanmıştı. Kazak toplumunun geleneksel kurumları, sosyal ve ekonomik yaşantının bir çok alanlarında etkili olmaya başlamıştı.¹⁷⁰ Bu durum, Kazak halkını ve ekonomisini kesin olarak denetim altına almak isteyen Sovyet yönetimini son derece rahatsız etmişti. Nitekim Moskova, yerel parti örgütünün başına Eylül 1925’de F.İ. Goloşçekin’i göndererek, Kazakistan’da baskı siyaseti dönemini başlattı. Yetkiler komünist partinin elinde toplandı ve demokratik kurumların varlığına son verildi.¹⁷¹

Aralık 1925’de beşinci kongresini yapan Kazak Komünist Partisi, Kazak “Avıl’ını (Köy ve Oba) Sovyetleştirmeye” karar verdi. Stalin’in direktifi ile alınan bu karar gereğince, Kazak avıllarında özel mülkiyetin kaldırılması, tarım ve hayvancılık alanlarının devletleştirilmesi hedef alınmıştı. Ayrıca, Kazakların zorla yerleşik düzene geçirilmesi ya da yeniden iskân ettirilmesi isteniyordu. Bu yolla, onların geleneksel toplumsal yapılarının değişeceği ve Sovyet denetimi altına sokulmalarının kolaylaşacağı düşünülüyordu. Ancak, zor kullanarak devletleştirme politikasına Kazaklar şiddetle karşı koydular. 1925-1928 yıllarında “Kazak Avıl’ını Sovyetleştirme” Kampanyası genel olarak başarısızlıkla sonuçlandı. Bu dönemde, Köy Sovyetlerini ele geçiren Kazakların geleneksel yerel önderleri Komünist Parti’nin nüfuzuna karşı direndikleri gibi, merkezin politikalarını uygulamayı da reddettiler.¹⁷² Ocak 1929’da Kazak komünistler sadece 16.551 kişiden oluşuyordu.¹⁷³ Görüldüğü üzere, Moskova’nın

¹⁶⁹ Olcott, a.g.e., s. 161.

¹⁷⁰ Olcott, a.g.e., s. 162.

¹⁷¹ Қойгельдиев, Мамбет, *Қазақстан Тарихы*, Атамұра, Алматы, 1994, s.338.

¹⁷² Olcott, a.g.e., s. 125.

¹⁷³ Conquest, Robert, *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and Terror-Famine*, London, 1986, s. 192.

Kazak avılların Sovyetleştirmekle, Kazakistan'daki siyasal atmosferin değişeceği beklentileri boşa çıkmıştı. Sovyet yönetimi, daha 1920'lerin ortasından başlayarak şüphelendiği Kazak milliyetçilerini (Komünist partisi üyeleri dahil) tutuklamaya ya da görevlerinden uzaklaştırmaya başlamıştı. M.B. Olcott'un belirttiği gibi;

*“Rejim, Kazak toplumunun geleneksel otorite yapısı var oldukça, kendisine bağlı bir elit tabakasını ya da halk kitlesini yaratamayacağını biliyordu. Kazakların geleneksel yerel önderlerinin (avıl ve boy başkanları, Müslüman din adamları) güç bakımından mevcut yarı göçebe hayvancılık ekonomisine dayandığı düşünülüyordu. Merkez, kolektifleştirmenin bu geleneksel önderliğin güç kaynaklarını kurutacağına, etnik bakımından heterojen çiftliklerin yeni Kazak toplumuna temel olacağına inanıyordu. Kitle eğitimi ve propaganda yöntemiyle yeni sosyalist ahlak değerleri yaratılacak. İslam dininin etkileri çökertilecekti... Sonunda sadık Kazak Parti üyeleri ve yeni Kazak elit tabakası ortaya çıkacaktı”.*¹⁷⁴

Bu gelişmelerin ardından Kazak Komünist Parti Merkez Komitesi, 11-16 Aralık 1929'da toplandı. Stalin'in direktifi ile yapılan bu toplantıda, Kazakistan'da kolhozlaştırma (kolektifleştirme) programının uygulanması ve göçebelerin yerleşik düzene geçirilmesi karara bağlandı.¹⁷⁵

Kazakistan'da “Kolhoz” sistemine geçiş şu dört aşamada gerçekleştirilmiştir: Kasım 1929- Mart 1930, Mart 1930- Ağustos 1932, Eylül 1932-Kasım 1934, Aralık 1934- Aralık 1938.¹⁷⁶

1920 ve 1921 yılları Kazak Türkleri için yeni bir felâket devri olarak tarihe geçmiştir. I. Dünya Harbi'nin başlaması ile ortaya çıkan ve bilhassa 1916 millî ayaklanmasına sebep olan gelişmeler, 1917 Bolşevik İhtilali'nin patlak vermesi ile başlayan iç harbi takip etmiş ve Alaş-Orda önderliğinde yürütülen İstiklâl mücadelesi de bunlara eklenince, bütün bu olayların yarattığı maddî ve manevî sıkıntılar Kazak Türklerini son derece sarsmıştı. Bütün bu gelişmelere ilâveten, ülkeyi yeniden işgal eden Kızıl-Ordu birliklerinin, halkın elinde kalan son yiyecek maddelerini de alması, Kazak Türklerini açlıkla karşı karşıya bırakmıştır. 1920 kışının uzaması ise, durumu tam bir felâket haline getirmiştir. Ülkeyi kontrol eden Sovyetler ve Kazak komünistleri,

¹⁷⁴ Olcott, a.g.e., s. 125

¹⁷⁵ Аяған, а. г. е. , s. 178.

¹⁷⁶ Аяған, а. г. е. , s. 178.

halkın açlığını giderecek hiçbir tedbir almamışlardı. Kimi kaynaklara göre 700 bin, kimi kaynaklara göre 1 milyon Kazak Türk'ü hayatını kaybetmiştir. Bu acı kayıpların ardından, komünist yöneticiler, halka biraz nefes aldırabilmek ve bu arada Sovyet sistemini benimsetebilmek için 1921–1925 ekonomik tedbirlerini almak mecburiyetinde kaldılar. Eskiden olduğu gibi, yani ihtilâl öncesindeki gibi, ziraat yapılan toprakların işletilmesi ve hayvancılığın ilerletilmesi için hayvancılıkla uğraşan Kazak Türklerine mümkün olduğu kadar imkân tanınacaktı. Fakat Kazak topraklarının en verimli bölgeleri Rus göçmenlerine verildiği için Kazak Türkleri yine çaresizlik içine düşmüşlerdi. Elleriindeki verimsiz topraklarda ziraatçılık ve hayvancılık yapmak ve bunlardan tam verim almak hemen hemen imkânsız bir işti. Nitekim öyle de olmuştu. Fakat Sovyetlerin, Kazak Türklerinin ekonomik hayatının düzelmesi için yaptığı bu girişimler, ister istemez Kazak Türklerini kendilerine getirmeye başlamıştır. Bir taraftan Alaş- Ordacıların, bir taraftan Kazak kabile idarecilerin tesiri ile Kazak Türkleri, Sovyet rejiminin aksine, millî hüviyetlerini muhafazaya yönelik hareketlere girişmeye başlamıştır. Kazak Türklerinin Sovyetleştirilmesine karşı çıkan Ahmed Baytursunov gibi eski Alaş- Ordacılar ve bazı vatansever komünist aydınlar, halkı destekledikleri gerekçesi ile Komünist Partisi'ndeki vazifelerinden uzaklaştırılmışlardır.¹⁷⁷

Bolşevik Hükümetinin yönetimde bulunduğu zamanlarda ve sonrasındaki zamanlarda Kazak bölgeleri iki kez- 20. yılların ilk zamanları ile 30. yılların ilk yıllarında- açlığa maruz bırakılmıştı. Bu kıtlık yıllarında Kazak halkı millet olarak tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Kazak halkın bir kısmı Tacikistan ile kuzey bölgelere, bir grup ise Çin'e göç etmişti.

1933 yılında, ülkenin durumu karşısında, Kazakistan'ın yeni başkanı Levon Mirzoyan, Stalin ile Molotov'a şunları beyan etmiştir:

“Doğdukları topraklardan göç edenlerin durumu tamamen kötüleşmektedir. Bizim hesaplarımıza ve kaynaklara bakarsak, yerinden göçenlerin sayısı 71 ili göstermektedir; Bunlar özellikle Güney Kazakistan Eyaletinin Almatı eyaletinin illeridir, Karagandı eyaletinin güney bölgelerinde, Doğu Kazakistan Eyaletinin batı bölgelerinde, Aktöbe eyaletinin güney bölgesinde, Batı Kazakistan Eyaletinin birçok illerinde çoğalmaktadır. Önceki tarlanın verimli

¹⁷⁷ Қойгельдиев, а.г.е. , s. 340.

illerinden mesela; Aulye-ata, Taldıkorgan, Merke, Talas, Şu, Sozak, Korday ile Karatal, Cetikara v.s. illerindeki yerli halkın çoğu yerlerin bırakıp gidenlerin sayısı çoktur. Tüm eyaletleri sayarsak hemen hemen halk sayısı 300.000 kişi olsa, 90.000'den fazla ziraatçıları cumhuriyet sınırı dışındakileri saymadığımızda öz doğduğu yerlerden göç ederek başka yerlere göçmek zorunda kalmaktalar...”¹⁷⁸

Bu durumun, Kazak halkının nüfus sayısını aşırı derecede düşürdüğü ortadadır. Bu konuyla ilgili arşiv belgelerinde yer alan bilgiler yeterlidir. Bu kaynaklar içinde özellikle en önemlisi ve dönemlerde nüfus sayımı ile görevli M.Samatov'un 1937 yılın ilk zamanları /5 Mart 1937 yılı/ L.Mirzoyan'a ve Moskova'daki Müdürüne yazdığı mektubunda Kazak nüfusunun durumu şu şekilde gösterilmiştir:

1 Mayıs 1930.....5.873.000.
1 Mayıs 1931.....5.114.000.
1 Mayıs 1932.....3.227.000
1 Mayıs 1933 2.493.500.
1 Mayıs 1934..... 2.681.800.
1 Mayıs 1935.....2.926.000.
1 Mayıs 1936.....3.287.000.

Yıllar boyunca şehir halkının sayısındaki değişim ise aşağıdaki gibidir:

Ocak 1931 yılı..... 732.700
Ocak 1932 yılı.....1.072.100
Ocak 1933 yılı.....1.218.900
Ocak 1934 yılı.....1.311.600
Ocak 1935 yılı.....1.437.600
Ocak 1936 yılı.....1.499.500¹⁷⁹

Kazak köylerindeki çiftçilerin ve hayvancılıkla uğraşanların şehirlere göç etmesi, şehir nüfusunda artışa neden olmuştur. Bu tür değişiklikler, açlık ve kıtlık döneminde meydana gelmiştir. Başka belgelerde de halkın o yıllardaki durumu açıkça ortaya konmaktadır:

¹⁷⁸ Қойгельдиев, а. г. е. , s. 365.

¹⁷⁹ Алексеенко, А. Н. , *Население Казахстана*, Онер, Алматы, 1993, ss. 300- 301.

“Şu ilçesinin yakınındaki bir evde, hastalar yattığı odaya bakarak oranın nasıl bir durumda olduğuna göz yetirmiştik. Her taraf çok kötü ve pis idi ve ev yıkılacak haldeydi. 100’den fazla kişi yerde yatıyordu. Yerlerde kemikler ve hatta yıpranmış elbiseler ve insan kemikleri yığılmıştı. Bir çukurda yine beş kişinin iskeleti bulunuyordu. Kemiklerin ayak ve arka etlerinin kesilip alındığı anlaşılıyordu.”¹⁸⁰

Başka belgelerde de, Stalin ilçesindeki Aktas – Jartas köyünde 4 kişinin 19 kişi tarafından yendiği bildiriliyordu. Başka bir ilçenin iki köyünde de 1.600 kişi açlıktan ölmüştü. Bu tür olaylar pek çok ilçede olmuştu. Arşiv belgelerine bakıldığında, felâketin, özellikle 1933 yılına doğru daha çok yayıldığı görülmektedir. 1933 yılının Ocak ayından Nevruz ayına kadar Korday ilçesi boyunca toplanan ölümler; Vlogoveçenski’de 51 kişi, Uspenovski’de 80 kişi, Gorno-Nikolski’de ise 101 kişi, Çernoreçanski’de 150 kişi, Briiski’de 213 kişi, Georşevski’de 76 kişinin öldüğünü, toplam olarak 671 kişinin öldüğü hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁸¹

H.5. Kazakistan’da tarım reformu

1920’li yılların ilk döneminde Kazakistan’da uygulanan tarım reformunun, köylü üretim sisteminin krizden çıkmasında önemli rolü olmuştur.

1921 Şubat- Nisan aylarında Kazak İşçileri Komitesi, Çarlık Hükümeti zamanında zorla ele geçirilip Rus toprak ağlarına verilen ve göç edenlerin kanunsuzca işgal edilen toprakları, sahiplerine geri verilmesi hakkında karar almıştı. Bu karar doğrultusunda, toprak üzerindeki haklarla ilgili adil bir düzen getirildi. Kazak köylüleri bu olayı büyük bir sevinçle karşılamışlardı. Ertis Irmağı kıyısındaki 10 km’lik toprak ve Don Kazaklarının işgaline uğramış olan Jayık Irmağı’nın sol kıyılarındaki yerler, Kazak sahiplerine geri verildi. Fakat Don Kazaklarının bu bölgelerden yararlanma hakkı da saklı tutuldu. Kokşefau eyaletindeki tüm boş bozkır arazileri ise Kazak işçilerine verildi. Bu dönemde özellikle fakir Kazaklar, işçiler, Kulaklar’a (Rus toprak ağaları) ve zengin Don Kazaklarına bağımlı olan Cetisu ve Güney Kazakistan halkı için bir toprak reformu gerekiyordu.¹⁸²

¹⁸⁰ Койгельдиев, а. г. е. , s. 67.

¹⁸¹ Омарбеков, Талас, “Ұлысын жас күні”, ‘Ақиқат’ Gazetesi, Алматы, 31 Mayıs, 2005.

¹⁸² Шоқай, а. г. е. , s. 55.

Eylül 1920 yılında gerçekleşen Türkistan Sovyet Cumhuriyeti'nin IX. Kongresi'nde, Cetusu ve Güney Kazakistan'da toprak reformu yapılması ve Fakirler Birliği'nin kurulması ile ilgili karar alındı. Ocak 1921'de yapılan, Kazak ve Kırgız Fakirleri Kongresi'nde toprak reformu konusunda çalışmaları yürütecek olan "Kosçı" (Yardımcı) Birliğinin kurulması kararlaştırıldı. Bu birliği kurup faaliyetlerini takip edecek ve toprak reformunu gerçekleştirecek Kazak aydınları, O. Jandosov ve A. Rozıbakiyev idi. Birliğin ilk faaliyeti, Kazak köylülere topraklarının geri verilmesiydi. Yapılan reform, fakir köylünün toprak sahibi olmasını sağlamıştı. Bu yüzden, çıkarları zedelenen Kulaklar ve Don Kazakları, toprak reformuna tepki göstererek köylülerin bazı mallarını yağmaladılar ve "Kosçı" birliğinin üyelerini öldürdüler.¹⁸³

H.6. Kazakistan'da sanayileşme dönemi

Ekim İhtilali'nden sonar, Kazakistan'da sanayileştirme faaliyetleri, Sovyet Hükümetinin öncelikli programları arasında yer almıştı. Bu alanda yapılacaklar, acilen harekete geçmeyi gerektiriyordu. Balkaş'ın bakır, Şımkent'in kurşun fabrikası, Altay'ın madenleri Kazakistan dışındaki bölgelere taşınıp gönderilmişti. Uzman ziraatçı kadrosu, mühendis teknik uzmanların dış ülkelerden, çoğunlukla RSFSC'den ve Ukrayna'dan getirilmişti. Yerli kadrolar ise yıllardır vasıfsız olarak kalmıştı.¹⁸⁴

Kazakistan'da 1926- 1941 yılları arasındaki sanayileşme ve ülke ekonomisini canlandırma çabaları, doğal bir zorunluluktan kaynaklanıyordu. SSCB Hükümeti, mevcut fabrikaları yenilemenin yanında, yenilerinin kurulması gereğini anlamıştı. Nüfusun çoğunluğu, hayvancılık ve tarımla uğraşan kitlelerden oluşuyordu. Şehirlerde işsizlikle beraber sosyal kargaşa hüküm sürüyordu. Tüm bunların ötesinde, ülke uluslar arası arenada hem ekonomik hem de siyasi olarak soyutlanmışlık içindeydi. Düşman kapitalist dünyanın ortasında kalan SSCB, savaş tehlikesini de göz önünde bulundurmamak zorundaydı. Sovyet yönetimi, zayıf ekonomisiyle, güçlü düşmanlarının karşısında kolayca ezilmemek için en kısa zamanda ülkeyi toparlamaya niyetliydi.¹⁸⁵

¹⁸³ Шоқай, а. г. е. , s. 59.

¹⁸⁴ Аяған, а. г. е. , ss. 110- 112.

¹⁸⁵ Аяған, а. г. е. , s. 113.

1920 yılında çalışma sektöründe reform programının kabulü ile önemli bir adım atılmıştı. Aralık 1925'te yapılan Bolşevik Parti'nin XIV. Kongresinde sanayileşme hakkında kararname kabul edildi ve genel olarak yapılacaklar hakkında görüşmeler yapıldı. Stalin, SSCB'nin yerli kaynaklara dayalı sanayileşmenin önemi üzerinde durdu. Ağır sanayi ve küçük işletmeler arasındaki bağların geliştirilmesi, el emeğine dayalı üretimden makineli üretime geçilmesi gerekiyordu. Ekonomide çok sıkı tedbirlerin alındığı bu dönemde parti içindeki demokrasi çemberi daraldı, “askeri komünizm” zamanının alışkanlıkları yeniden canlandı.¹⁸⁶

Kazakistan'da sanayileşmenin başlangıcı, J eskazgan- Uludağ bölgesindeki değerli madenlerin planlı olarak araştırma çalışmalarının başlaması için Baykonur maden yataklarının ilk kez jeolojik araştırmaya açılması ile gerçekleşti. Böylece Kazakistan'da Jeoloji biliminin gelişmesine de imkân sağlanmış oldu. J eskazan, Karsakbay, Atbasar ve Spassk maden kaynakları, Karagandı kömür yatakları, Karadağ madenleri ülke sanayisi için gelecek vaat ediyordu. Karsakbay'da demir, Jezdi'de manganez, Baykonur ve Kyaktı'da kömür, Korgasında'da alüminyum kaynakları ile ilgili araştırma faaliyetleri başladı. Karagandı şehrindeki Temirtay'da en büyük sanayi işletmesi açıldı. Kazakistan'ın en meşhur jeologu Kanış Satbayev, ülkede dağınık halde bulunan jeoloji çalışmalarını bir merkezde toplayıp sanayinin gelişmesi yolunda seferber edilmesine önderlik etti. Yine Satbayev'in önyak olmasıyla Mangıstau, Mugaljar ve Torgay mineral madenlerini araştırma çalışmaları başladı ve bu sahada çok önemli sonuçlara ulaşıldı. Kazakistan'da ilk J eskazgan Bakır Maden Merkezi, Bilim Akademisi ve Üçünü Jeoloji Bilimi Enstitüsü açıldı. Sonuç olarak, Kazakistanda sanayi alanında 1926- 1940 döneminde önemli hamleler gerçekleştirildi. Sanayileşme faaliyetleri sayesinde Kazakistan, bir sanayi Cumhuriyeti haline geldi. Bölgede özellikle kömür işletmeciliği çok gelişti. Bölgenin kömür sanayii, tüm Rusya içinde, Donbas ve Kuzbas'tan sonra SSCB'nin üçüncüsü oldu. Petrol alanında da Kazakistan, Rusya ve Azerbaycan'dan sonra üçüncü sırayı almıştı. Kimya sektörü de büyük bir gelişme içindeydi. 1939 yılında Kimya Fabrikası faaliyete başladı. Karagandı, Yılba, Balkaş

¹⁸⁶ Аяған, а. г. е. , s. 114.

bakır fabrikasında, Şimkent kurşun fabrikasında, Aktöbe kimyasal fabrikasında ve Aşısay polimetal fabrikasında elektrik enerjisi santralleri kuruldu. Bu fabrikalar, SSCB'nin ağır sanayi merkezi oldu. Bununla beraber, küçük ve gıda sanayi de gelişti. Almatı'da ayakkabı ve iki büyük tekstil fabrikası, Semey'de deri ve et fabrikaları, Atıray'da balık- konserve, Almatı'da meyve- sebze, Taldıkorgan, Merke, Jambıl'da şeker fabrikaları, Almatı'da tütün, ekmek ve yağ fabrikaları açılıp üretime başladı.¹⁸⁷

Şehirleştirme hareketi arttıkça şehirler ve ilçeler büyüyerek yükselmeye başladı. Bu dönemde şehir halkı, ülke nüfusunun % 8,6'ın oluşturuyordu. 1930'lu yılların sonuna doğru ise bu sayı %29,8'e kadar yükselmişti. Şiddetli açlık zamanlarında baş kaldıramayan on binden fazla Kazak çiftçi, inşaat yerlerinde, fabrikalarda iş imkânı buldu. İşçi grubu içindeki Kazakların payı o yıllarda tamamıyla değişmişti. 1928 yılında %19,8 iken, 1935 yılında % 43'e yükselmişti. Böylece, şehir arasında bozkır halkının payı artmıştı. 1939 yılında şehirlerde 375 bin Kazak oturmaktaydı. Bu durum, 1926 yılındaki şehir nüfus sayımı ile karşılaştırılınca, beş katı bir artış payı ortaya çıkmaktadır. Kazakistan şehirleri daha modern bir hale gelmeye başlamıştı. Savaş zamanında şehir ve ilçelerde Kazakların (1926 yılı % 2,1) sadece %16'ı oluşturmuştur. Onların şehir halkının arasındaki payı % 21,9'na kadar artmıştı. Şehir halkı Moskova'dan, Leningrad'tan, Kiev'ten, Harkov'tan, Svredlovski'den ve diğer şehirlerden gelen işçi, mühendis ile tekniker sayısıyla çoğalmıştı. Kazakistan'ı sanayileşme projesi, grubunun temelinde bu kişiler sayesinde uygulamaya konulabilmişti.¹⁸⁸

Kazakistan'ın merkezindeki sanayileşmenin gelirleri, ziraatın yaygın olduğu kırsal bölgelerin sanayileşmesine de imkânlar yaratmıştı. Bu durum, memleketin tüm halklarının bütünleşmesi ve dayanışmanın sağlanması bakımından da uygun koşullar oluşturmuştu. Yapılan çalışmalar sayesinde Kazakistan, sanayinin en çok geliştiği bölgeler arasına girmişti. Moskova Halk Ziraat Sovyeti'nin, "Kazakistan'ın, sanayisi, teknolojisi ve ekonomisini korumaya alma hakkındaki plânında şöyle deniyordu:

¹⁸⁷ Аяған, а. г. е. , s.115.

¹⁸⁸ Аяған, а. г. е. , s.117.

*”Doğuda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin hızlı sanayileşmesine destek vermek gerekmektedir. Kazakistan, bitmez tükenmez doğal zenginlikleri ile örnek olabilecek bir duruma gelmelidir”.*¹⁸⁹

Kazakistan’a; Leningrad, Donbass, Harikov ve ülkenin diğer sanayi merkezleri koruyuculuk yapmıştır. Yıllar içinde, sanayi ve ziraat için Kazakistan’a yeni teknik, uzman, işçi ve mühendislerin gönderildiği görülmektedir. Bunun yanında, okullarda da yeni kadroların yetiştirilmesi gerekiyordu.¹⁹⁰

I. Sürgün Politikası

1917 yılı Ekim darbesinden sonra iktidara gelen Bolşevikler, siyasi düşmanlarını yargılayarak kitlesel sürgün tedbirlerine el attılar. Rejime karşı direniş gösteren muhtelif gruplar, sadece siyasi teşkilatlar, partiler değil; bütün halk amansız takiplere maruz kalmıştı. Neticede ayrı ayrı halklar, milletler, kendi yurtlarından toplu halde çıkarılıp Orta Asya’ya, Kazakistan’a ve Sibiryaya çöllerine sürgün edilmiştir. Kitlesel sürgüne maruz kalmış halklar arasında ilk olarak, 1937 yılında Uzak Doğu Kazakistan’a ve Orta Asya’ya sürgün edilen 120 bin Koreli olmuştur. Tam bir yıl sonra, 1938 yılında ise ülkenin doğu bölgelerinde yaşayan insanların sayısı artık 997 bine ulaşmıştı. 1939- 1940 yıllarında SSCB’de yeni arazilerin birleştirilmesi, sürgünün kapsamını daha da genişletti. Ukrayna’dan, Kırım’dan, Beyaz Rusya’dan, Baltık ülkelerinden ve diğer bölgelerden on binlerce insan zorla sürgün edildi.¹⁹¹

SSCB hükümetine sunulan bazı raporlardan anlaşıldığına göre, sadece Kazakistan’dan 58.maddenin ihlali gerekçesiyle rejim karşıtı ilan edilen 3 milyon 770 bin kişi tutuklanmıştır. 642 bin 980 kişinin idam edildiği, 2 milyon 369 bin kişinin ise 25 yıl ağırlaştırılmış hapis cezalarına çarptırıldığı da Moskova yönetimine aynı

¹⁸⁹ Аяған, а. г. е., s. 28; Абылхожин, Ж. В. , *История Казахстана: белые пятна*, Даур, Алматы, 1998, s. 43.

¹⁹⁰ Абылхожин, а. г. е. , s. 44.

¹⁹¹ Шоқай, а. г. е. , s.64.

raporlarla bildirilmiştir. 1927–1953 yılları arasında, SSCB hükümet karşıtı denilerek suçlu bulunan 103 bin kişi siyasi sürgüne gönderildi.¹⁹²

SSCB Kazakistan Komünist Parti Sekreteri F.Goloşegin, bölgedeki açlık ve katliamların en büyük aktörü olarak anılmaktadır. Goloşegin'in politikaları sonucunda, kuzeydeki bereketli toprakların üretimi büyük ölçüde engellenmişti. Gerçekleştirilen uygulamaların temelinde ise, bölgede küçük bir ihtilal planı vardı. Bu ihtilalin maksatları arasında, Orta Asya'nın güçlü ve zengin Kazak Türk beyliklerini ortadan kaldırarak zenginleri halk düşmanı ilan edilmesine ve sürülmesine sebep olacak sürecin başlatılması yatıyordu.¹⁹³

İ. Soykırım (Repressiya) Politikası

Çarlık rejimi Orta Asya'da yaşayan tüm göçebe Türkleri yerleşik şehir düzenine geçmeye mecbur bırakmıştı. Tarihte ilk kez 1897 yılında Kazak Türkleri ve diğer Türk boylarının nüfus sayımı yapıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Kırgızlar 250.000, Türkmenler 250.000, Tacikler 250.000, Özbekler sınırları içinde 750.000-sınırları dışında 750.000 olmak üzere 1,5 milyon iken Kazakların nüfusu 4.300.000 kişi olarak tespit edilmiştir. Kazakların nüfusu neredeyse Orta Asya'da yaşayan halkların toplamının iki katıdır.¹⁹⁴

Kazak Türklerinin yüz yıllık dönem içerisinde, 1920 yılındaki baskılar sonucunda; 1929–1933 yıllarındaki suni açlık, 1937–1938 yıllarında tüm Kazak aydınları ve halk öncülerinin toplu yada gizli idamları, Kazak Türklerinin nüfuslarının azalmasında büyük rol oynamıştır. Bu arada 40 yılı aşkın süredir Kazak bozkırlarının en verimli topraklarından olan Semey Eyaletine nükleer poligonlar kurularak eyalet ve çevresinde yapılan 468 nükleer ve atom bombası denemeleriyle ölüme mahkûm edilenlerin sayısı ise tam olarak bilinmemektedir.¹⁹⁵

¹⁹² Шоқай, а. г. е., s. 62.

¹⁹³ Шоқай, а. г. е., s. 63.

¹⁹⁴ Мырзахметов, М., “Қазақ қалай мәңгүртленді?”, ‘Түркістан’ Gazetisi, No: 8 Sayı 658, 23 Şubat 2007, ss. 6- 7.

¹⁹⁵ Алдажуманов, К. С., *Депортация народов – преступление тоталитарного режима*, Исторический Институт, Алматы, 1997, s. 90.

Orta Asya'nın merkezi konumundaki Kazakistan'da, SSCB'nin 1930'lu yıllarda uyguladığı ve “Kızıl Kırgın” olarak adlandırılan soykırım politikası neticesinde Kazak Türklerinin nüfusunun 8- 9 kat artışı engellenmiştir.¹⁹⁶

Bolşevik Komitesinin, 1930'lu yıllarda Stalin'in “halk düşmanlarının kökten temizlenmesi” talimatıyla merkezde başlayan siyasi soykırım politikası büyük destek görmüştü. Ardından, bu politikanın tüm Sovyet Cumhuriyetlerinde uygulanmasına karar verildi. 1930 yılının Eylül- Ekim aylarında milliyetçi aydınları tutuklama sürecinin ikinci dönemi yaşanıyordu. Bu kişilerden bazıları Moskova'ya gitmişlerdi. 1936- 1938 yılları arasında Kazakistan'da 25 833 kişi partiden atıldı. Bunlardan 8544'ü “halk düşmanı” ilan edildi. “Suçlu”ların arkadaş ve aile çevreleri de tutuklanıyordu. Mahkemelerin idam cezası verdiği 3 milyon 777 bin kişiden 643 bin'i öldürülmüş, 2 milyon 369 bin'i 25 yıllık hapis cezası almıştı. Geri kalanlar ise yurtdışına kaçmıştır.¹⁹⁷

Kazak halkı, 1931- 1933 yılları arasında, haksız iftiraya uğrayıp cezalandırılan aydınların haklarını savunmak için sokaklara döküldü. Uygulanan soykırımı karşı yükselen bu sesler de acımasızca bastırıldı ve halkın çabaları, baskı ve tutuklamaların daha da artmasına sebep olmuştu.¹⁹⁸

1937 yılında Kazakistan'ın Urjar ve Presnov bölgelerinde kurulan açık mahkemede şiddetli tartışmalar yaşanmıştı. Bu olayın ardından, “Halk düşmanları”nın kaderi, SSCB Yüksek Mahkemesi'nin gizli siyasi duruşmasında yargılanmaya bırakıldı. Ceza kanunlarının sertliği nedeniyle hiçbir aydın, soykırım siyasetinin uygulamalarından kaçma şansına sahip değildi. Örneğin, SSCB'nin 1926 yılı Ceza Kanunu'nun Birinci Maddesinde, rejim karşıtı suçlar için uygun görülen 17 ceza türünden 12'si idamdı. Diğer cezalar arasında, vatandaşlıktan çıkarma ve malvarlığına el koyma gibi cezalar yer alıyordu.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Қасенов, К. Төреханов, Е., *Қызал Қырғын: 37де апат болғандар*, Рауан, Алматы, 1994, ss. 24-28.

¹⁹⁷ Аяған, а. г. е. , s. 156.

¹⁹⁸ Аяған, а. г. е. , s. 156.

¹⁹⁹ Аяған, а. г. е. , s. 158.

Kazakistan'da tutuklanan birçok kişiden bazıları, Alman veya Japon casusu olarak suçlanarak, bunların savunmaları bile kabul edilmiyordu. Yalancı şahitler ve asılsız iftiralar, çok sayıda kişinin yargılanmasına neden olmuştu. Özellikle milliyetçi aydınlar, Sovyetleri bölme hareketine girişmekle suçlanmışlardı. Bu siyaset, Kazakistan'da feodal düzenden, kapitalizme geçmeden sosyalist rejimi uygulamak için bir deneme olarak gerçekleştirilmişti. Ayrıca, pilot bölge olarak Kazak toprakları, yeraltı kaynaklarının da zenginliği ile ülkenin milli gücünü artıracak bir sanayi merkezi olma potansiyeline sahipti. Bu yüzden, komünist parti, belirlediği hedefin önündeki tüm engelleri kaldırmakta her türlü totaliter yöntemi uygulamaktan çekinmedi. "Halk düşmanı" kişilerle mücadele sürecinde kurulan KARLAG, Steplag, ALJİR gibi toplama kampları da aynı politikanın başarıya ulaşması için faaliyet gösteriyordu. Bu kamplarda, 1937- 1938 yılları arasında idam edilen aydınlar içinde Magjan Jumbaev, Saken Seyfullin, İlyas Jansugirov, Beyimbet Mailin, Ahmet Baytursunov, Sanjar Asfendiyarov gibi önemli isimler bulunuyordu.²⁰⁰

V.Lenin ve İ.Stalin döneminde 46,6 milyon insanın çeşitli sebeplerden dolayı öldürüldüğü göz önünde tutulursa, Sovyet sisteminin uyguladığı politikaların boyutları ortaya çıkmaktadır. Bu katliamların 4 milyonunun V.Lenin, 42,6 milyonun ise "Kızıl Kırğın'ın" mimarı İ.Stalin zamanında gerçekleştirildiği bilinmektedir. 1954 yılının SSCB hükümetine sunulan bazı raporlarında sadece Kazakistan'dan 58.maddenin ihlali gerekçesiyle rejim karşıtı ilan edilen 3 milyon 770 bin kişinin tutuklandığı belirtilmiştir. 642 bin 980 kişinin idam edildiği, 2 milyon 369 bin kişinin ise 25 yıl ağırlaştırılmış hapis cezalarına çarptırıldığı da Moskova yönetimine aynı raporlarla bildirilmiştir.²⁰¹

Ülke çapında bu yıllar zarfında yaklaşık 80 bin kişinin katıldığı büyük ayaklanmalar yaşanmıştı. Bu olaylarda 5551 kişi Stalin'in gizli polis servisi tarafından tutuklanmış ve 883'ü anında idam edilmişti. Kalanlar ise sonu bilinmeyen bir hayata kurban gitmişti. 1936–1937 yıllara gelindiğinde Kazak milli şahsiyetleri ve aydınlarının halk üzerinde bağımsızlık, Turancılık ve Pantürkist düşünceleri önem kazanmaya ve

²⁰⁰ Аяған, а. г. е. , ss. 167- 170.

²⁰¹ Аяған, а. г. е. , s. 171;

sahiplenilmeye başlandı. Halkın gözünü açarak milli duygulara seslenen aydınlar, SSCB hükümetince Türkçülük ve Turancılık suçlamasıyla halk düşmanı ilan edilerek kurşuna dizildiler.²⁰²

1927–1953 yılları arasında ise SSCB hükümet karşıtı denilerek suçlu bulunan 103 bin kişi siyasi sürgüne gönderilmiş ve bu suçluların 25 bini daha sonra idam edilmiştir.²⁰³

Kazakistan’da, Eylül 1925’te F. İ. Goloşekin*’in Bölge Parti Komitesinin Birinci Sekreterliğine gelmesiyle totaliter yönetimin baskı politikası daha da sert bir görünüm aldı. Rejim karşıtı olarak suçlanan birçok Kazak aydını sürgüne gönderildi veya öldürüldü. Örneğin, 1928 yılı sonunda tüm “Alaşorda” üyeleri ve aileleri tutuklandılar. J. Aimautov, A. Baidildin, D. Adilevter ve A. Baytursunov*, öldürülen kişiler arasındaydı. 1930’da, aralarında M. Tınışbaev, J. Dosmuhamedov, J. Akbaev’in de bulunduğu 40 aydın tutuklanıp bir kısmı sürgün edildi, diğerleri idam edildi. 1937 yılında ise bu kişilerin tamamı öldürüldü.²⁰⁴

²⁰² Татимов, а. г. е. , s.111;

²⁰³ Абусейтова , ss. 430-440.

* Filip İsaeviç Goloşekin (1876- 1941), RSDRP üyesidir. Çar ailesinin idamında rol almıştır. 1917 yılında Petersburg Merkez Komite temsilcisi olur. 1919 yılında Partinin Türklerle ilgili komisyonunda görev alır. Kızıl Ordu kuvvetlerinin başında görev alır. 1920’de Kazakistan Komünist Parti komiseri olarak buradaki kolektifleştirme faaliyetlerini yürütür. Ural Bölgesinde yapılan “kızıl katliamlar”ın aktörüdür. (Koen, a. g. e. , s. 196.

* Kazakistan’ın en önemli aydınlarından biri olan Ahmet Baytursunov edebiyat, dil ve eğitim alanlarında çalışmalar yapmıştır. Baytursunov, öğretmen olarak Kazakistan’ın birçok şehrinde çalıştı. Kazakistan’daki eğitim faaliyetlerine dair düşüncelerini yayımladığı makalelerle dile getirdi. Onun eğitim hayatına dair düşünceleri, hem kendi döneminde hem de kendisinden sonraki dönemlerde Kazak eğitimcilerle rehber olmuştur. (Koev, a. g. e. , s. 69.

²⁰⁴ Аяған, а. г. е. , s. 145.

III. BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

A. Sömürgeciliğe Karşı Kazak Mücadelesinin Başlaması (Çarlık Dönemi)

Rusya'da yaşayan Türk halklarının milli uyanışına sebep olan gelişmeler, Çar II. Aleksandr döneminde başlamıştır. Ruslaştırma çabaları, eğitimdeki köklü değişiklikler, modernleşme ve merkezileşme politikalarının sonucunda, tüm Orta Asya halkları, kendi bağımsızlıkları için harekete geçmeye başlamışlardır.²⁰⁵

XIX. asırda Kazakistan, diğer bölgeler gibi, Çarlık Rus İmparatorluğuna tamamen bağımlı bir konumdadır. Rusya'ya hammadde üreten ve pazar işlevi gören Kazak toprakları, Rus sömürmesine dönüşmüştü. Rusya, kapitalist gelişme yoluna geç girmiş olsa da, ilerlemeye başlamış ve gelişmekte olan devletler arasına girebilmişti. Avrupa'nın gelişmiş devletleri, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın geri kalmış devletlerine baskı yaparak onların iç ve dış işlerine karışarak doğal zenginliklerini kullanıyorlardı. Rusya da aynı politikayı, Asya ülkelerinde uygulamayı düşündü ve ilerleyen yıllarda, bölgeyi sabit bir pazar alanına dönüştürdü. XX. asırda Çarlık Rusya, Orta Asya'da sömürgecilik siyasetini çok hızlı bir şekilde yürüttü. İmparatorluğun Kazakistan topraklarına Rus göçmenlerin yerleştirmesi, I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Avrupa kesiminden getirilen Rus göçmenlerinin sayısı I.Dünya Harbi başlarından evvel 3 milyonu bulmuştu. O zamanlarda 5 milyon olan Kazakların sayısına göre bu büyük bir rakamdı. Gelen Rus göçmenlerin %90'ı çiftçilikle, diğer % 10'ı ise zanaat ve ticaretle uğraşmaktaydı. Bu göçmenlerin, Kazakların verimli bölgelerini işgal ederek ticaretle uğraşması ve kolayca zenginleşmesi, Kazakların son derece mağdur olmasına neden olmuştu. Böylece Kazaklar, ellerinden alınan hakları geri kazanmak için mücadele etmek zorunda kaldılar. Çıkan ayaklanmaların nedeni, sömürgeciliğin aşırı derecede yaygınlaşması ve tüm verimli arazilerin işgali ile siyasi bir baskıya dönüşmesiydi. Bölge yöneticilerinin Ruslar tarafından seçilmesi de halkın itirazına

²⁰⁵ Аяған, а.г.е. , ss. 103–110.

neden oldu. Bu döneme kadar, bölgedeki Rus istilasına karşı isyan hareketleri görülmüşse de, üstün Rus kuvvetleri karşısında başarılı olunamamıştır. Ancak XX. Yüzyıla gelindiğinde, Çarlık hükümetinin uyguladığı baskıcı politika geri tepmeye başlamıştır. Zira bu yüzyılın başında artık, Türkler arasında milli kurtuluş mücadelesi kıvılcımlanırken, bir yandan da Vladimir İ. Lenin önderliğinde örgütlenen Marksist hareket, Çarlık hükümetine karşı amansız bir mücadele vermektedir.²⁰⁶

1905 yılında Rus Çarlığı'nın Japonlar önündeki yenilgisi Türkler arasında ümit ışığı olmuştu ve 1905 Rus İhtilali Türk Dünyası'nda bir canlılık ve hürriyet havası getirmişti. 1905–1917 döneminde milli uyanış başlıca basın-yayın, eğitim ve siyasi alanda kendini göstermiştir. Fakat bu gelişmeler, her Türk bölgesinde aynı güç ve tesirde olmamıştır. 1917 öncesi milli uyanışta güçlü olan üç bölge, Kırım, İdil-Ural ve Azerbaycan'dır. 17 Ekim 1905'te Çar II. Nikola'nın "Manifestosu", Rusya vatandaşlarına çeşitli hürriyetler tanıyınca basın yayın hayatında bir artış olmuş ve bu üç bölgede muhtelif sayıda dergi ve gazeteler yayımlanmıştır. Böylece, Ruslar'ın yenilgisi ile sonuçlanan Rus- Japon savaşı sonucunda Türkistan'da "Ceditçilik" hareketi filizlenmeye başlamıştır.²⁰⁷

Orta Asya'da Çarlık Rusya'sının son döneminde başlayan uluslaşma süreci, gelecekteki Sovyet politikalarına da dayanak oluşturmuştur. Kazak, Kırgız, Özbek, Azeri, Türkmen gibi farklı etnik gurupların siyasi ve toplumsal olduğu gibi kültürel farklılıkları iyice pekiştirilerek milli birliklerin kurulması engellenmek istenmiştir.²⁰⁸

Çarlık dönemindeki Türkistan Türklerinin kültürel yaşantıları ve inançlarında, dil ve alfabelerinde İslamiyet'in etkisi hâkimdi. Arapların Türkistan ile komşu olmaları, bunda önemli bir etkidir. İlk Müslümanlaşan yöreler arasında yer alan Türkistan'da İslamiyet hem Sünni İslam'ın dini ve kültürel kurum hem de Nakşibendilik gibi çok çeşitli tarikatlar aracılığıyla etkisi SSCB'ye kadar sürdürmüştür. Diğer taraftan kültürel açıdan Türkmenler 18.asırda Oğuz ailesine dâhil olan Çağatayca'nın etkisindeki

²⁰⁶ Абусейтова, а. г. е. , ss. 512–515.

²⁰⁷ Абусейтова, а. г. е. , ss. 518.

²⁰⁸ Абусейтова, а. г. е. , ss. 519.

Türkmen dilinde eserler vermişlerdir. Arap ve Fars kültürünün açık etkisini yansıtan Çağatayca uzun yüzyıllar yörenin ortak kültürü, dili olarak benimsenmiştir. Yine Çarlık döneminde İslam'ı sahte bir din olarak gösterme çabaları görülmüştür. Kuran-ı Kerim Rusya'da ilk defa 1716'da Fransızcadan Rusçaya Peter Paskinov tarafından tercüme edilmiştir. Bunun sonucunda, Türkistan'da değişik adlar ile bilinen Türk topluluklarındaki milli şuur Rusya'nın diğer topluluklarına nazaran geç uyanmaya başlamıştır. Mesela, Ermeniler 1890'larda milli kimlilerini bulurken, Türk topluluklarında bu şuur ancak 1905 birinci Rus İhtilali döneminde ortaya çıkmış ve bu 1917'ye kadar sürmüştür.²⁰⁹

Çarlık Rus Hükümeti, 1916'yılına doğru Kazakların aşağı yukarı kırk milyon verimli yerini zorla alıp, oraya Rusları yerleştirmişti. Kazaklar ise verimsiz yerler ile dağlara gönderilmişti.²¹⁰

T.Rıskulov, Kazaklar hakkında şöyle bir bilgi veriyor:

“Kazaklar zorla yerlerinden göç ettirilerek dağlara gönderildi. 1899 yılından sonra Kazaklar sömürgecilğe karşı mücadeleye başladılar. Rusya'nın Kazak halkını Ruslaştırma siyaseti, topluma pek çok zulüm yapması, kılık içinde malsız mülksüz bırakması sonucunda başlayan bu mücadele, emperyalizm karşıtıydı”.

Rusya, Dünya Savaşı sırasında topladığı Kazakları ağır işlerde, top ve tüfek yapımında, yol kazı çalışmalarında kullanıyordu. Astrahan valisi, Sibir'in bütün valileri ile eyaletlerinin halkı, Primore, Amur, Kamçatka ve Sahalin eyaletindekiler; Yakut eyaletinin Orta- Kolıma, Verkoyan ve Vili ilçesindekiler; Enesei beyaz Tobıl valisindeki Berezov ve Surgut ilçelerinde yaşayan Rus halkların bu işlerde çalıştırılmamasını emretmişlerdi. Bunların yerine ise Sırderya, Fergana, Samarkand, Akmola, Semey, Cetısu, Oral, Torgay ve Kuban ile Zakavkazenin ilçelerindeki Müslüman halkın getirilmesi itendi. Bu uygulama, Kazak halkını ayaklanmaya mecbur etmişti. Kazak Türklerini isyana ve istiklal mücadelesine sürükleyen başlıca sebepler ise şunlardır: a) Verimli Kazak topraklarının işgali ve buralara Rus göçmenlerinin

²⁰⁹ Абусейтова, а. g.e. , ss. 519–521.

²¹⁰ Аяған, а. g. e. , s. 137.

yerleştirilmesi, b) Rusların istedikleri yerlere yeni kaleler inşa etmeleri, c) Haksız yere halktan toplanan ağır vergiler. Tüm bu uygulamalara karşılık, Kazakların haklarını savunabilecekleri, şikâyetle bulunabilecekleri her hangi bir merci bulunmamaktaydı.²¹¹

I. Dünya Savaşının başladığı günlerde, Çarlık hükümeti seferberlik ilan ederek 250.000 civarında Kazak Türk'ünü, Rus ordusunun geri hizmetlerinde çalıştırmak üzere toplamıştır. Askeri ihtiyaçlar için Kazakların hayvanlarına el konması, büyük çapta bir ayaklanmaya sebep olmuştur.²¹²

Kazaklarda milli şuurun uyanmasını ve ihtilal hareketlerinin hız kazanmasını sağlayan Kazak Anayasal Demokratik Partisi ve aydınların faaliyetleri, büyük bir önem taşımaktadır. Aydınlar, halkın uğradığı haksızlıklara ve Rus emperyalizmine daha fazla tahammül edemeyerek milli kurtuluş mücadelesinin bayraktarlığını yapmışlardır.²¹³

“Kazak” gazetesi Temmuz 1916'yılında Kazak kalkının genel durumuna bakarak şöyle bir bilgi yayımlamıştır:

“8 Temmuzda Ural ilçesini yöneten kişi öldürüldü. 12 Temmuzda Kostanay ilçesinin Karabulak yöneticisi de öldürüldü ve ilçe binası yakıldı. 14 Temmuzda da Zaisan ilçesindekileri tamamen Çin'e göç etmeye mecbur ettiler ve ilçe yöneticisini öldürdüler. 16 Temmuzda da çok sınırlanan cemaat Vernyi ilçesini yöneten kişiyi öldürdü. 18 Temmuz. Burabay köyünde İbanyuşkindi öldürdüler. 27 Temmuzda ise Tomsk Vilayetindeği Biisk ilçesindeki bütün Kazaklar tamamen Moğolistan'a göç ettiler. 28 Temmuzda Kostanay ilçesinin Dombar yöneticisi ile ilçe polisini öldürdüler. 1916 yılında hareket bütün Kazakistan'ı ve Orta Asya'yı ve Sibir ile Kavkaz'ın bir bölgesine yayıldı. Hareket planlı değil dağılmış haldedir. Bu harekete kömür ocaklarında, demiryolunda çalışanlar ve petrol işçileri de katılmışlardı. Kazak topraklarının her bölgesinde seçimler yapılarak yeni yöneticiler getirildi. Artık bir araya gelip örgütlenme zamanı gelmişti.”²¹⁴

A.1. Cetisu Merkezindeki İsyen Hareketi

Kazakların özgürlük hareketlerinin, imparatorluğun idare merkezinden uzak bölgelerde büyük bir hızla yayılmaya başladığı günlerde, Sibir ve Ural askerleri kontrolinde olan Akmola, Semey ve Ural eyaletlerindeki isyanlar baskıyla

²¹¹ Абусейтова, а. г. е. , s. 62.

²¹² Койгельдиев, а. г. е. , ss. 230–236.

²¹³ Зимапов, С.З, *Политический Строй Казахстана в конце XVIII века в Первой Половине XIX века.*

Жалын, Алматы, 1960, s. 89.

²¹⁴ Койгельдиев, а. г. е. , s. 240.

durdurulmuştu. 1916 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında şiddetlenen halk hareketleri, Cetisu vilayetindeki sömürgecilik idaresinin faaliyetlerini engellemeyi başarmıştı.²¹⁵ Cetisu, isyanların büyük merkezlerinden birisi olmuştu. Kazak ve Kırgız işçilerinin hareketleri, Çarlık Rusya'yı telaşa sürüklemişti. 20 Temmuz 1916 yılında Türkistan vilayetinin Eyalet Genel Valisi seçilen General A. Kurpankin, isyanları şiddet ve baskıyla durdurmayı emretti.²¹⁶ Cetisu'nun Eyalet Genel Valisi M.A. Folbauym, yerli Rus Kazaklardan bir cezalandırma ordusu oluşturmak için Rus Kazaklarının merkezine tüfek ile fişekler göndermişti. Cezalandırma kuvvetleri yanında, eyalet şehirlerinde askeri bozkır mahkemeleri de kurulmuştu.²¹⁷

Sömürgeciler, “özgürlük yanlılarına” karşı çok farklı savaş yöntemleri kullanmışlardı. Cezalandırma ordularının komutanlarına, ayaklanmayı düzenleyenlerin esir alınıp, bozkır mahkemesine verilmesi emredilmişti. 13 Temmuz'da Bişkek'te bozkır çamurunda kalan bir arabanın etrafına toplanan 138 Kazak esir alındı. Ve bu Kazaklar sadece esir olarak kalmadılar hepsi diri diri toprağa gömüldüler. 14 Temmuz'da ise cezaevine gönderilen kişilerin akrabalarıyla yakınları, yönetici idaresi önünde toplanıp 600 den fazla kişi ağaç ve balta ile dövüldü. Cetisu'daki özgürlük faaletin durdurmak için Çarlık Rus Hükümeti, 14 ordu, 42 top ve 97 tabur ile Kazak Kırgız hareketlerine karşı askerler göndermişti. Az zaman içinde hareket, Şu ve Isık Göl'e kadar yayılmıştı. Sonuçta Bişkek, Prebalsk, Jarkent ilçeleri işgal edildi. Kazakların Tekes, Şalköde ırmağının etrafındaki bütün toprakları ele geçirildi.²¹⁸

A.2. Torgay'daki İsyen Hareketi

Halkın galeyasının patlama noktasına geldiği Temmuz 1916'ın başlarında, A.Bökeyhanov, O. Almaz ve Mirjakub Dulatov başkanlığında toplanan Kazak ileri gelenleri bir seri kararlar alarak bunları Rus makamlarına iletmeye karar vermişlerdir. Kazakların aldığı ve Rus hükümetine ilemesini istediği kararlar şunlardı: Çar hükümeti,

²¹⁵ Нұрпейсов, К., “Жетісулік алаш қайраткерлері” Қазақ Тарихы, Атамұра, Сilt 1, Алматы, 1996, ss. 59-60.

²¹⁶ Койгельдиев, а. г. е., ss. 237- 240.

²¹⁷ Қашқара, Айбаты, “Жинақтар және білгілер”, Тарих институты, Алматы, 1995. s. 9, 11, 16.

²¹⁸ Рысқұлов, Т., “Таңдамалы білгілер”, Тарих институты, Алматы, 1984, s. 241.

Kazakistan'dan gönderilen askerleri geri göndermeli. Ayrıca Kazak milletinden alınan ağır vergiler azaltılmalı. Rus Hükümeti bu taleplere cevap bile vermemişti. Sonunda halk bu duruma karşı ayaklandı. İsyanın şiddetli bir şekilde cereyan ettiği bölge ise Sır-Derya olmuştu. İsyan hareketi, Evliya Ata'dan başlayarak hızla yayılmış ve Ural'a, hatta Astrahan'a kadar ulaşarak, kısa zamanda Sonak, Sekel kasabalarında ve oradan da Akmola vilayetinin Kızılyar, Temir ve Gruyev şehirlerine sıçramıştı. Kazaklar bu yerleşim merkezlerinde nüfus kayıt ve vergi bürolarını basıp tahrip etmişlerdi. Fakat askeri birlikleri devreye sokan Rus yetkilileri, ayaklanmaya katılan silahsız halk üzerine yaygın ateşi açarak pek çok kişinin ölümüne sebep olmuşlardır.²¹⁹

Kazakistan'da uzun süren ve şiddetli çarpışmalara sebep olan bu ayaklanmanın merkezi Torgay bölgesiydi. Bu bölgede yaşayan Kazaklar şu üç boya mensuptu: Kıpçak, Argun ve Nayman. Aralarındaki eski ihtilafları bir kenara bırakarak düşmana karşı müşterek bir cephe oluşturan bu üç Kazak boyunun başında Abdulgaffar Cambusun (Kıpçak), Osman Şolak (Argun) ve Hasan Bek (Nayman) Hanlar bulunuyordu. Torgay bölgesindeki bu birleşik Kazak Kuvvetleri başlangıçta Rus birliklerine karşı başarıyla mücadele ettiler. Fakat bir müddet sonra Kazaklar aynı başarıyı gösteremediler. Zira her Kazak boyunu ayrı bir kumandan komuta etmeye başlayınca arada sağlanan birlik bozulmuş ve dolayısıyla da düşmana karşı gösterilen başarılı mukavemet ortadan kalkmıştır. Bu arada, Kazakistan'da bulunan Rus kuvvetleri, Türkistan Genel Valiliği'nden gelen takviye kuvvetleri ile karşı hücum geçerek 16 Kasım 1916'da Kazak kuvvetlerini ağır bir mağlubiyete uğratmıştır. Bu mağlubiyet, kabileler arasındaki birliğin de dağılmasına sebep olmuştur. Torgay bölgesinde düşmana karşı verilen bu mücadeleler küçük gruplar halinde bir müddet daha devam etti ise de sonunda halk, Rusların askeri gücüne boyun eğmek mecburiyetinde kaldı. Yine de, Kazak aydınları bu Rus baskısını tanımayarak Kazakların haklarını müdafaa mücadelesini başka zeminlerde yürütmeye başlamışlardır.

²¹⁹ Койгельдиев, а. г. е. , ss. 241- 243; Могильнитский, В. , *Звезды ГУЛАГ*, Алаш, Астана, 2001, s. 67.

“Алаш-Орда” partisi etrafında toplanan bu aydınlar Kazakistan’ın istiklaline yönelik direniş faaliyetine girişmişlerdir.²²⁰

Kendilerinden haksız yere talep edilen savaş vergilerini ve askeri hizmetleri protesto etmek için isyan eden Kazaklar, yiğitçe direnmelerine rağmen Ruslar karşısında mağlup olmaktan kurtulamamışlardı. Galip Ruslar, halkın elinde neyi varsa hepsini vergi mukabilinde müsadere etmişti. Bu arada, 40 bine yakın Kazak isyana katıldığı için çöllere sürülmüştü. İsyana liderlik eden yüzlerce Kazak idam edilmişti. Rus zulmüne dayanamayan 300 binden fazla Kazak Doğu Türkistan’a sığınmıştı. Diğer taraftan 200 bine yakın Kazak ve Türkistan Türkü Sibiryaya ve diğer başka bölgelere sürgüne gönderilmiştir.²²¹

1916 yılında Torgay ilçesi, burada başlayan özgürlük hareketinden sonra, diğer bölgelerdeki ayaklanma faaliyetlerinin de merkezi haline gelmişti. Buradaki isyan, uzun bir zaman devam etmiş ve büyük direnç göstermişti. İsyancılar, birçok ilçenin hâkimiyetini ele geçirmeyi başarmıştı. Torgay ilçesindeki Kıpçak Kazakları, A. Janbosinov’ı Han olarak seçmişlerdi. Torgay’daki hareket alanı, düzenli olarak ve merkezden yönetilmesi ile diğer isyanlardan ayrılıyordu. 1916 yılında Amangeldi, Torgay’da çok büyük asker ordusu düzenlemişti. Eğitilen asker sayısı da 20 bin idi. Daha sonra bu askerlere Irgız, Kostanay, Aktöbe ve Baykonır’dan maden işçileri, Şokpargöl’den kömür maden işçileri, Orunbor- Taşkent demiryollarından gelen işçiler de katılmıştı. Böylece asker sayısı çoğalmaya başlamıştı. Ekim ayında Torgay ve Irgız ilçelerinde isyancıların aşağı-yukarı 20 ordusu olmuştur. A.İmanov; Torgay, Kostanay, Irgız, Aktöbe ilçelerinin ve Sırdariya, Akmola, Semey eyaletlerinde tüm isyancıları bir araya toplamıştı. Komutanı A.İmanov, isyan hareketlerini özel bir taktikle yürütmüştür. Ekim ayının sonunda kadar 15 bin asker ile Torgay merkezinin etrafı çevrilmişti. Çarlık Rusya bu hareketi durdurmak için Lavrentev başkanlığında 9 bin kişilik bir ordu

²²⁰ Койгельдиев, а. г. е. , s. 245; Добромыслов, А.И, “Тургайская область Исторический Очерк”, Книга, Свердловск, 1992, s. 36.

²²¹ Садовская, Е., “Миграция в Казахстане на рубеже XXI. Века”, АлматыКітап, Алматы, 2001, s. 175; Алексеенко,Н. В., “Историческая демография Казахстана”, Университет, Усть-Каменогорск, 2001, s. 86.

göndermişti. Bu cezalandırma ordusu, geçtiği yerlerdeki bütün Kazak köylerini darmadağın etmiştir.²²²

Torgay'ı ele geçirmeyi başaramayan isyancılar, kuşatmayı durdurup, Kasım ayının ortasına doğru posta istasyonuna yakın bir yerde Torgay'a yakın kalan Çarlık Hükümeti askerlerine karşı saldırıya geçmişlerdi. Bunlardan bazıları ise, Batpakkara ovası ile Akkum kumunun etrafına saklanıp, partizanlık hareketlerine giriştiler. Rus kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kalan 40 komutan, mahkeme binasını kuşattılar ve mermileri bitene kadar mücadele ettiler.²²³

Ruslar, isyanı bastırdıktan sonra 3000'e yakın kişiyi cezalandırıldılar. Yüzden fazla köy yangına uğradı, birçok suçsuz kişi idam edildi. Cezalandırma mahkemeleri köyleri yağmaladıktan sonra arabaları altın gümüşle doldurarak- bilezik, yüzük, kilim, küpelere deri şapkalarla doldurarak dönmüşlerdi. Bundan sonra halk üzerindeki vergiler ağırlaştırıldı, savaş vergisi konuldu, devletin borçları paylaştırıldı. Birçok baskı ve zorlama ile Kazak halkı yıldırılarak, yeni bir isyan önlenmeye çalışıldı.²²⁴

A.3. İsyân hareketlerinin mağlubiyet sebepleri, özellikleri ve tarihi önemi

1916 yılındaki milli ayaklanma hareketleri, Rus sömürgeciliğine karşı ortaya çıkmıştı. Bu hareketler, liderlerin uyarısına rağmen dağınık şekilde devam etmesi, mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştu.²²⁵

İlk isyan hareketi Cetisu eyaletinde ortaya çıkmıştı. Buradaki 94 köy savaş alanına dönmüştü. Yaşanan çatışmalarda Ruslar ile Ukraynalılardan 1905 kişi öldü, 684 kişi ağır yaralandı. Cezalandırma ordusunun araştırma sonuçlarına göre, 171 kişi kayıptı. Hükümet emriyle, Rus Kazakları da bu savaşa katılmıştı ve Kazak köylerini yağmalayarak emperyalist politikaların aracı olmuşlardı.²²⁶

²²² Койгельдиев, а. г. е. , s. 248.

²²³ Койгельдиев, а. г. е. , s. 259.

²²⁴ Койгельдиев, а. г. е. , s. 260.

²²⁵ Sabol, S. , *Russian Colonization and The Genesis of Kazak National Consciousness*, Newyork, y.e.y. 2003, s.36.

²²⁶ Аяған, а.г.е. , s. 41.

1916'yılında Türkistan'da çıkan ayaklanmalar, 1917'yılına kadar devam ederek 1917'yılın ilk aylarında durdurulmuştur. Bozkır halkının bu ayaklanması bütün Orta Asya'ya yayılmıştı. Taşkent, Semarkand, Fergana, Türkmen, (Hazar denizi) eyaletleri ile ilçelerinde ve Cetisu eyaletinin birçok yerine sığramıştı.²²⁷

Kazak aydınlarının ve diğer mücadeleçilerin yenilgiye uğramasının birinci nedeni, Kazakların dağınık halde savaşa çıkması ve beraberliğin sağlanamamasıydı. Ayrıca, askerlerin yetersizliği, bazılarının Rus idarelerinde çalışarak Rus imparatorluğunun hizmetinde olması, Kazak komutanlarının silah sıkıntısı v.s. gibi nedenler sonucunda mücadele başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Rus işçilerinin birçoğu isyancıları haklı buluyordu. Rus köylüleri de bu isyanlara katılanlardan bazılarını koruyup gizlemişlerdi. Hatta bir Rus işçinin kızı olan Sofya Alekseevna, ayaklanmaya katılmıştı.²²⁸

Sömürgecilik siyasetinin yoğun olarak uygulandığı bölgelerde Ruslar, Ukraynalılar, Rus Kazakları ile Kazak ve Kırgız işçileri, Dunganlar, Doğu Türkistan Uygurları, Özbek çiftçileri arasındaki çatışma Rusları işine yaramıştı. Ayaklanmanın kendisine has ayrı bir idare yerinin ve hazırlık imkânı olmadığı gibi, Kazak aydınları arasında da birlik sağlanamamıştı. Bazıları askere çağırıldılar, bazıları ise Çarlık Rus hükümeti ile işbirliği içine girdiler. Bozkırın kahramanları, hanları, kadıları birçok defa cesaret gösteremediler.²²⁹

Bu dönemde Kazak halkı, ayaklanmalarda önemli bir tecrübe kazanarak devrimin gerekliliğini anladı ve baskılara karşı durabilme uyanışını yaşadı. Kazaklar, Çarlık Rus emperyalizmine karşı mücadele etmek için hazırlık okulundan geçtiler. Bu isyanlar, Kazakistan halkının milli bilincinin gelişmesine neden oldu. Sömürgecilik siyaseti içinde halk, haksızlığa uğradığını fark ederek milli menfaatlerinin ortak olduğunu ilk defa anlamıştı. Ayrıca, bundan sonra bölge işçi ve köylüleri, siyasetle

²²⁷ Рыскулов, Н. , “1916 жылғы Қазақстандағы халық көтерілісі”, Жинақтар, АлмаАта, Алматы, 1947, ss.108–110.

²²⁸ Рыскулов, а. g. e. , s. 112.

²²⁹ Жиренчин, К.А., “*Политическое развитие Казахстана в XIX в начале XX веков*”, Казахский Университет, Алматы, 1996, s. 234.

ilgilenmeye başlayarak, olayların ardındaki gerçek sebepleri araştırmaya başladılar. Kazaklar, bu yıllarda kendilerin Rus sömürgecilik siyasetine karşı durabilecek ve ciddi biçimde savaşabilecek güçte olduklarını fark ettiler. 1916'yıldaki ayaklanmalar, C.Aimayıtov (Yaşlı hoca), M.Auyezov (Zor zaman), S.Seifullin (Dar yol, Kayıp geçmek), S.Mukanov (Deve gözü) gibi Kazak yazarlarının eserlerinde dile getirilerek halkın milli duygularının gelişmesine katkı sağlandı.²³⁰

Ayaklanma niteliğinde olsa da, 1916 yılındaki Kazak Milli Mücadelesi, Hazar Denizi'nden bugünkü Moğolistan'a kadar bütün Kazakistan'ı kapsamıştı. Bu nedenle, emperyalizme karşı genel bir milli hareket olarak tarihte büyük bir öneme sahiptir.²³¹

B. Sovyet Döneminde Kazakistan'da Milli Mücadele (Kongreler)

27 Şubat 1917'de Rusya'da Burjuva-Demokratik Devrimi zaferle sonuçlanmıştı. Bu devrim sonucunda Çarlık hanedanı yıkılmış ve iktidar Geçici Hükümetin eline geçmişti. Devrim heyecanı Kazak Türklerinin yaşadığı coğrafyada bir zafer haberi olarak hızla yayılmıştı. Şehir ve köylerde, işçiler mitingler ve toplantılara katılıp devrimi desteklediklerini göstermişlerdi. Çarlık iktidarının yıkılışı Kazak halkı tarafından büyük bir sevinç ve mutlulukla karşılanmıştı. Devrimin Kazaklar arasında zafer olarak algılanmasındaki esas neden, Ruslar tarafından işgal edilen toprakların geri alınabileceği ve Türk Cumhuriyetlerinin yeniden egemenliklerine kavuşabileceği umuduydu. Türkistan'da temel mesele, Rusların işgal ettiği toprakların geri alınmasıydı. Bir zafer coşkusuyla, Kazaklar da diğer Türk halkları gibi, kaybedilmiş topraklarına kavuşmayı sabırsızlıkla bekliyordu. Bu günlerde Minsk'te bulunan Kazak aydınlarından Alihan Bokeyhanov ve Mircahıp Dulatov gibi vatansever kişiler, halka seslenerek milli bilinci uyandırmaya çalışıyorlardı. Bokeyhanov ve Dulatov, Rus zulümüyle topraklarından edilerek en ağır koşullarda cephe gerisinde çalıştırılan binlerce Kazak

²³⁰ Жиренчин, а. г. е. , s. 236.

²³¹ “ҚЫЗЫЛ Қазақстан” дergisi, sayı, 4, 1926, ss 92–103.

erkeğine manevi destek vermek istediler. Yeniden ayağa kalkma hamlesi olarak yankılanan bu çağrılar, Kazak gazetesinde yayımlandı²³²:

*“Rusya’daki bütün halklara kardeşlik, egemenlik, bağımsızlık güneşi doğdu. Yeni kurulan hükümete destek vermek için Kazakların birleşmesi gerekiyor. Bundan sonra halkımızın kendi içindeki anlaşmazlıkları, kavgaları, politik çekişmeleri bitmeli, küçükten büyüğe herkes bu ayağa kalkma mücadelesinde birleşmelidir. Ancak birlik olursak başarıya ulaşıyoruz. Bizim istediğimiz, demokratik cumhuriyet bayrağı altında korkusuzca birleşip Allah’tan başka kimseden korkmayarak yeni hükümete destek vermek ve cephedeki kardeşlerimize yardım etmektir. Bir araya gelirsek her türlü engeli aşmamız daha kolay olur.”*²³³

Bu arada Çarlık döneminden kalan memurlar işten çıkarılmaya başladı. Mart ayında Oral’ın vali yardımcısı, Batı Sibiryaya valisi, Torgay valisi, Oral, Ombı, Petropavl, Orunbor’daki birkaç ilçe ve il yöneticisi ile Çarlık iktidarına bağlı askerler tutuklandı. 30 Mart 1917’de Türkistan bölgesinden sorumlu general görevden alınıp hapse atıldı. Buna benzer şekilde, Yedisu ve Semey gibi şehir merkezlerinde ve ilçelerde Çarlık yönetimine başkanlık yapan yöneticiler tutuklandılar.²³⁴

1917 yılının Mart ayında bütün Kazakistan’da Geçici Hükümetin yerli iktidar organları, şehir, ilçe, kasaba, köy ve istasyonlarda komiteler kurmaya başladılar. Kazakistan milli aydınlarının adına Geçici Hükümetin komiserleri olarak Torgay’a Alihan Bokeyhanov, Yedisu’ya Muhamedcan Tınışbayev, Türkistan’a Mustafa Şokay tayin edildi. 8 Mart 1917’de Oral’ın komiseri olarak şehrin eski askeri valisi olan G. Bizyanov, bütün Kazakistan’dan sorumlu genel vali olarak da İ. Zakonov atandı. Bu arada Türkistan bölgesini yönetmek üzere 7 Nisan 1917’de geçici hükümetin memleket Duma’sının üyesi N. Şepkin, Türkistan Komitesini kurdu. Geçici Hükümeti desteklemek için Kazakistan’da Müslüman- Tatar Komiteleri açıldı. Mart ayında sosyal demokrat olarak bilinen Bolşeviklere ait fikirler, Kazakistan’ı baştanbaşa etkiledi ve bu fikirlere bağlı komiteler yoğun bir propaganda faaliyetine giriştiler. 1917 yılının Mart-Nisan aylarında ülkede işçi, köylü ve askerlerden oluşan yirmi beşten fazla milletvekili

²³² Галиев, А. В. , “Социально-демографические протесты в Казахстане”, Даур, Алматы, 1991, s. 126.

²³³ “Қазақ” Gazetesi, Sayı: 25, 1917.

²³⁴ Абдиров, М. Ж., “История казачества Казахстана”, Даур, Алматы, 1994, s. 390.

ile Meclis kuruldu. Mecliste sosyal demokratların (Bolşevik), Menşeviklerin ve ESER'in (Kapitalist Parti) büyük gücü vardı.²³⁵

Kazakistan halkı arasında yeni mecliste temsil edilen fikirler, hızla yayılarak kabul görmeye başlamıştı. Yenilik taraftarları güçlenince, şu amaçlar etrafında fikir birliğine varıldı:

1. Memleketin imarına katılmak,
2. Milli toplum ve siyasi kurumların açılmasına yardım etmek,
3. Sosyal ve ekonomik reform programlarını hazırlama çalışmalarına katılmak,

Bu üç mesele çevresinde yoğunlaşmak ve mevcut sorunlara çözüm üretmek, Kazakistan kongrelerinin öncelikli hedefi olacaktı. Kongre çalışmaları ilk olarak Torgay'da başladı.²³⁶

B.1. Kazak Kongresi

İlk Kongre, 2–8 Nisan 1917'de Orunbor'da gerçekleşti ve halkın yoğun ilgisini çekti. Memleket meseleleri artık her tarafta tartışılır olmuştu. Kongreye üç yüz temsilci katıldı. Burada bütün şehirlerdeki komite başkanları, Kazan, Ufa Müslüman komiteleri, Orunbor Müslüman bürosu, Vakit adındaki Tatar gazetesinin müdürü F. Karimov, Orunbor, Aktobe şehirlerindeki sivil toplum örgütleri hazır bulundular. Kurultayın açılışı tebrik ve alkış sesleri arasında başladı. Kurultayın düzenleyicileri arasında olan Kazak gazetesi müdürü olan Ahmet Baytursunov, kürsüden şu sözlerle hitap etti: “*Şu andaki en önemli amacımız bizi destekleyenleri sükûnet ve disiplin içinde birleşerek yeni hükümetin çalışmalarına destek vermektir.*” Kurultayın başkanlığına A. Baytursunov, B. Tanaşev, sekretarya görevine ise S. Kadirbayev, O. Almasov, Ş. Bekmuhamedov tayin edildi. Kurultaya katılan temsilcilerden Orunbor ESER partisinin üyesi M. Siriusun ve Aktöbe sivil toplum komite başkanı G. Nikolayev'in kutlamaları coşkulu topluluğa ayrı bir heyecan veriyordu. Kürsüye çıkıp kutlama mesajını dile

²³⁵ Абдиров, а. г. е. , s. 392.

²³⁶ Нурмахамедов, С. В. , *Очерки истории социалистического строительства Казахстана*, Исторический Институт, Алматы, 1996, s. 71.

getirmek isteyen, ancak Çarlık hanedanı taraftarı olan vali Eversman'ın bu tavrı tepkiyle karşılandı ve tepkiler üzerine salonu terk etmek durumunda kaldı. Bir hafta sonra da valilikten azledildi.²³⁷

11 Nisan 1917'de Torgay'da iktidar, Geçici Hükümetin komiseri olan Alihan Bokeyhanov'un eline geçti. Ahmet Baytursunov, temsilcilere Kurultayın gündem maddelerini sundu:

1. Toplumun güvenliği için sivil komiteler düzenlemek
2. Müslüman ve Kazakların genel kongrelerini düzenlemek
3. Memleketin idare biçimi ve meclisin toplanması
4. Din
5. Halka eğitim vermek
6. Toprak meseleleri
7. Mahkeme
8. Yerel iktidar
9. Basın Yayın işleri
10. Posta
11. Bütçe ve finansman
12. Köy başkanları ve halka eziyet eden bürokratlar
13. Savaşa bakış
14. İstihkâm işlerinde çalıştırılan Müslümanları geri çekmek²³⁸

Toplumun güvenliği için sivil komiteler kurmak, kurultayın ilk gündem maddesiydi. Buna göre devlet imarın geliştirilmesi, asayişin düzeltilmesi, şehir ve ordunun lojistik bakımdan desteklenmesi hususunu öncelikle çözmeye çalışacaktı. Halkın kongre ile ilgili seçim işlerine zorunlu şekilde katılması sağlanacak, bu konuda hükümete her türlü yardımda bulunulacaktı. Köy, kasaba, istasyon, ilçe ve şehirlerin güvenliği için bir sivil komite kurulacak, bu komite halkın güvenliğinden sorumlu olacaktı. Toplanan büyük kongre, kurulacak olan komitelerin seçilme sürecini

²³⁷ Нурмахамедов, а. г. е. , s. 72.

²³⁸ Сейдин, Н. В. , Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасы, Рауан, Алматы, 2006.

gözlemleyecek, imar işleri için ayrı bir komisyon kurarak denetim vazifesi görecek. Komisyonda bütün Türk coğrafyasından ve her kavimden birer temsilcinin üye olması sağlanacaktı. Kongrenin ikinci gündem maddesi oybirliğiyle kabul edildi. Müslüman ve Kazakların genel kongrelerini düzenlemek üzere bir temsilciler bürosu kurulacak ve bunu sekiz mümessil temsil edecekti. Bunlar Kazak kongresinin her türlü programını tasarlayacak, toplanılacak yeri ve zamanı konusunda planlama yapacaktı. Ayrıca Rusya Müslüman Kurultayı'na dört temsilci seçilecek ve bu dört temsilciden biri Kazak Kurultayı Düzenleme Bürosu üyesi S. Kaldırbayev olacaktı. ²³⁹

Kongrenin üçüncü gündem maddesi, memleketin idare biçimi ve meclisin toplanması ile ilgiliydi. Temsilciler seçim zamanını belirleyip seçimin tam zamanında yapılmasını sağlayacaktı. Seçime katılan her parti eşit muamele görecek, gizli oy ve açık tasnif usulüne göre seçimler yapılacak, insanların seçme iradesi özgür bırakılacaktı. İnsan haklarına azami ölçülerde saygı gösterilmesi karar altına alındı. Ayrıca kadınların da seçimde oy kullanması kararlaştırıldı. Kongrede alınan karar gereğince, Türkistan Türklerinin Rusya Demokratik ve Parlamenter Cumhuriyetine olan bağlılığına son verilecek, bundan sonra özgür biçimde hareket eden cumhuriyetler olacaklardı. ²⁴⁰

Kongrenin dördüncü gündem maddesi “din” ile ilgiliydi. Kongre laik, demokratik cumhuriyet fikrini benimseyerek kiliselerin devlet kontrolünden ayrılmasına karar verdi. Torgay Müslümanlarının Orunbor Müftülüğüne bağlanması ve böylece birleştirilmeleri iradesi ortaya çıktı. ²⁴¹

Halka eğitim verme meselesi, beşinci maddede yer almıştı. Ülkedeki okul sayılarının çoğaltılması, ilkokul eğitiminin herkese zorunlu hale getirilmesi fikri benimsendi. Bundan böyle kız ve erkek çocukları farklı sınıflarda değil aynı sınıflarda eğitim alacaklardı. İlk üç yıllık eğitimde herkesin anadilinde eğitim verilecek, her yüz

²³⁹ Абдиров, а. г. е. , s. 395.

²⁴⁰ Абдиров, а. г. е. , s. 395.

²⁴¹ Абдиров, а. г. е. , s. 395.

eve bir okul açılacaktı. Eğitim için gereken finansmanı yerli komiteler ve devlet karşılayacaktı.²⁴²

Toprak meseleleri, görüşülen bir diğer önemli maddeydi. Dile getirilen başlıca görüşler şunlardı: Topraktan alınan mahsuller bundan sonra Rusya'ya verilmeyecek, geleneksel üretim yoluyla tarım ve toprak faaliyetleri devam edecekti. Rusların zorla el koyduğu topraklar sahiplerine iade edilecekti. Bu görüşlerde herhangi bir karara varılamadığı için bu mesele Kongre temsilcilerinin daha sonra kendi aralarında yapacakları görüşmelere bırakıldı. Rusların el koyduğu Kazak topraklarının ancak Kazak halkının topyekûn iradesi ve gayretiyle geri alınabileceği hükmünde karar kılındı.²⁴³

Şubat Devriminden sonra, Rusya içindeki Müslümanların hareketleri de yayılmaya başlamıştı. Nisan 1917' yılında Türkistan, Başkurdistan, Tataristan, Kafkas Müslümanlarının toplantıları oldu. Türkistan'da olan Müslümanlar kongresinde federatif bir devlet kurma isteği dile getirilmişti. Yerli halkın hakkını korumak gerektiği için Türkistan Müslümanlarının Merkezi Sovyeti seçildi. Başkan olarak Mustafa Şokai seçilmişti. Mayıs 1917' yılında Müslümanların Genel Rusya Kongresi oldu. Kongre, Rusya'nın devlet yönetimini "Milli, Federatif Demokratik Cumhuriyeti" olarak belirledi. Kongre'de kadınlar hakkında ele alınan konular da oldu. 250 imamın karşı olmasına rağmen, "Müslüman kadınların siyasi haklarından yararlanması hakkında da erkeklerle eşit haklar tanınmasına dair karar çıkarıldı. Kongre çok eşli evliliğe karşı çıktığını bildirtmişti. İşçilerin problemini çözdükten sonra Kongre kararlarını açıkladı.²⁴⁴

Kongrede meşhur bir Türkolog, Doğudaki milli hareketin emektarı Zeki Balidov (Togan) söz alarak, Türk halklarının bundan sonraki hayatı hakkında meseleyi gündeme getirip Türkistan'ın egemenliği fikrini belirtti. Müslüman kongreler, siyasi problemleri

²⁴² Абдиров, а. г. е. , s. 395.

²⁴³ Абдиров, а. г. е. , s. 395.

²⁴⁴ Бабабеков, Х. Н., "Россия Орта Азияны Басып Алган бы?", Кыргызстан Маданият Gazetesi, № 49, 1990, ss.10–12.

çok dikkatle değerlendirmişlerdi. Şubat'tan Ekim'e kadar geçen zamanda milli demokratik fikirler açıkça ortaya konmuştu. Eylül 1917' yılında Müslüman halklarının ilk kongresinde Türkistan Federasyon Partisi kurulmuştu. Kongre Fergana, Sır-derya, Hazar Denizi dışı, Cetusu eyaletlerini kapsayan Türkistan ülkesini, "Rusya Cumhuriyeti ile federasyon halinde olan Özerk Devletler" olarak ilan eden teklifleri kabul edilmişti.²⁴⁵

Kazaklar, 1917 ilkbaharında oluşan siyasi belirsizlikten yararlanarak, devrimden sonra ülkede oluşan değişiklikleri değerlendirmek, siyasi ve sosyal – kültürel meselelere açıklık getirmek amacıyla sivil komitelere paralel olarak bölge ve vilayetlerde kendi inisiyatifleriyle Kazak komiteleri teşkil etme kararını almışlardı. Bölge ve vilayet komitelerinin kurulmasına ilişkin ilk haberler "Kazak" gazetesinin 17 Mart 1917 tarihli sayısında yayınlandı. Bu haberlerde 10 Mart'ta Oral şehrinde Kazakistan'ın bütünlüğünü korumak amacıyla G.Alibekov başkanlığında bir Kazak komitesinin kurulduğu, 11 Mart' ta benzer bir komitenin Semey'de başkanı (R.Marsekov) ve Ombi'da (başkanı E.İtbayev), ay sonuna doğru Almatı'da (başkanı İ. Jaynakov) faaliyet göstermeye başladığı yazılmıştır.²⁴⁶ Komitelerin esas amacı Kazak halkının gücünü birleştirmek, hükümetin halk tarafından seçilmesini sağlamak, gelişmeleri halka izah etmek, güncel meseleleri çözümlenmekti.²⁴⁷

Kazak toplumunun ön safhalarında yer alarak bir siyasi güç haline gelen Kazak aydınları, yeni siyasi şartlar çerçevesinde gündemdeki konuların ulusal seviyede tartışılıp karara bağlanması için Genel Kazak Kurultayının toplanması gerektiğine inanmaktaydılar. Fakat gelişen değişiklik ve mahiyetini ve bundan sonraki amaçları halkın anlaması için öncelikle bölge içi veya bölgeler arası toplantılar yapılması uygun olacağını düşünmüşlerdi. Yukarıda söz konusu komiteler anılan bölgesel toplantılar için hazırlık kampanyalarını üstlenmişlerdi. Nisan – Mayıs 1917'de bölgesel bozkır merkezlerinde ve yakınlarında toplantılar yapıldı. Bunlardan ilki 2–8 Nisan 1917'de

²⁴⁵ Бабабеков, а.г.е. , s. 12.

²⁴⁶ "Қазақ", Gazetesi, Sayı: 22, 1917.

²⁴⁷ Койгельдиев, "Алаш Харекеті", Атамұра, Алматы 1995, s. 220.

Orunbor şehrinde Turgay Bölge Toplantısı olmuştur. Toplantıya Kazan Müslüman komitesinden Necip Halfin, Ufa Müslüman komitesinden Abdurahman Rahmetdinov, Orunbor Müslüman bürosundan Solovyev ve A.G.Hüseynov, Aktöbe Müslümanlarından İman Abdulbaniyev ve S. Alükov dâhil olmak üzere 300'den fazla kişi katılmıştır.²⁴⁸ Ayrıca, toplantıda Akmola, Semey, Sırderya ve Bökey mıntikasından da temsilciler hazır bulunmuşlardı. Toplantıya 'Kazak' gazetesinin editörü A.Baytursunov'un başkanlık etmesi, ileride Alaş Orda'nın Turgay bölge yetkilisi olarak Seyitnezim Kadirbaev, Alaş'ın Kustanay bölge komirserliği görevini yapacak Omar Almasov, I.Duma delegesesi A.Kalmenov, A.Bökeyhanov, M.Dulatov'ın katılması ile toplantı Alaş'ın ilk sinyallerini veriyordu. Toplantı Baytursunov tarafından açıldıktan sonra Orunbor Tatarları adına 'Vakit' gazetesinin editörü Kanış Karimov konuşma yaptı. Bu konuşmadan sonra Turgay bölgesi valisi Eversmen konuşma yapmak için izin istedi. Fakat Çar hükümetinin bölgedeki sömürge politikasını yürüten bir şahısın konuşma yapmasına toplantı delegeleri şiddetle karşı çıkmış ve bunun üzerine Eversmen toplantı salonunu terk etmek zorunda kalmıştı.²⁴⁹

Bu olay, Çar hükümeti ve politikasına karşı Kazak halkının birikmiş kininin bir göstergesi idi. Toplantı gündeminde: 1) Sivil komitelerin kurulması 2) Genel Kazak Kurultayını toplama ve Müslüman Kurultayına delege gönderme 3) İdare şekli ve meclise temsilci seçme 4) Din meselesi 5) Eğitim konusu 6) Toprak meselesi 7) Mahkemelerin şekli ve işleyişi 8) Yerel Yönetim 9) Basın 10) Posta 11) Finans (mali) konusu 12) Topluma zararlı organlar ve bürokrasiyi kaldırma 13) Savaş ve işçiler 14) I.Dünya savaşında seferberlik uygulaması ve bununla ilgili olarak Turgay bölgesinde çıkan olaylar meseleleri vardı.²⁵⁰

Yoğun çalışma ve müzakerelerden sonra kongrede şu kararlar alınmıştır:

²⁴⁸ Кыйкбаев, Н. , *Торжество Ленинской национальной политики в Казахстане*, АлматыКитап, Алматы, 1968, s. 78.

²⁴⁹ Анушкин, Д. , *Из опыта коренизации в Казахской ССР/ Революция и национальности*, Наука, Москва, 1998, s. 42.

²⁵⁰ Жиренчин, а. g. e. , s. 241.

1) Şubat devriminden sonra gelişen yeni düzeni pekiştirmek, Geçici Hükümete destek sağlamak, bölgelerdeki düzeni korumak, çıkabilecek olayları engellemek amacıyla köy, vilayet bölge komiteleri kurulacak.

2) Tüm Kazak halkını birleştirmek, arz ve taleplerini, ihtiyaçlarını tespit ve müzakere etmek üzere Genel Kazak Kurultayı toplanacak. Kurultay gündemini hazırlamak, tarih ve yerini belirlemek üzere A.Bökeyhanov, Omar İsengulov, A.Baynursunov, İmam Alimbekov, M.Dulatov, İsen Turmuhambedov, S.Kadirbaev, Kerey Turumov tarafından düzenlenen kurul görevlendirilecek.

3) 7–8 Mayıs'ta Moskova'da düzenlenecek Genel Müslüman Kurultayı'na Oraz Tatiev, Seyitnezim Kadirbayev, Akkagaz Doşanov, Sultangazi İskakov delege olarak gönderilecek.

4) Rus devleti demokrat, parlamenter, katı bir şekilde bir merkeze bağlı olmayan cumhuriyet olmalıdır.

5) Din işi devlet işinden ayrı olacak, cami sayısı halkın isteğine göre belirlenecektir.

6) Eğitim her 100 eve en az bir okul düşecek şekilde bir yapılacaktır, ilk üç sınıfta dersler ana dilinde, kız ve erkek çocukların birlikte okutulacaktır.

7) Yasadışı el konulan araziler derhal Rus sakinlerinin ellerinden alınıp Kazaklara iade edilecek, Türkistan bölgesine göçmen yerleştirmesi durdurulacaktır.²⁵¹

Devam etmekte olan savaşta alınan yenilgi, Geçici Hükümetin de kaybetmesi anlamına gelecekti. Bu durumda eski düzen yine yerini alacak ve Şubat devriminin getirdiği yenilikler yok olacak düşüncesinde olan Kazak aydınları, devam etmekte olan savaş için işgücü, gıda ve hayvan temin edeceklerini ilan ederek bu konuda Geçici Hükümeti desteklediklerini göstermişlerdir. Toplantıda, seferberlik ile ilgili hükümet

²⁵¹ Жиренчин, а. г. е. , s. 242.

kararına Turgay bölgesinde çıkan olaylar ile ilgili inceleme komisyonu kurulacak kararı alınmıştır.²⁵²

Görüldüğü gibi, toplantı gündemine dâhil edilen ve sonucunda alınan kararların sadece Turgay bölgesini değil, tüm Kazakistan'ı ilgilendiren konuları kapsamından dolayı, Turgay kongresini bölgesel olarak değerlendirmekten ziyade ulusal nitelikte olduğunu kabul etmek gerekir. Bu, Kazakların Rus himayesine girdiğinden beri zor şartlarda yapılan ilk kongredir”²⁵³

Ayrıca, kongrenin gündemi ve kararları, ileride Alaş Partisi programının temelini oluşturmuştu. Turgay toplantısını takip eden Almatı şehrindeki Cetisu (12–13 Nisan), Oral'daki Batı Kazakistan (19–22 Nisan), Ombı'daki Akmola (25 Nisan- 7 Mart), Semey (27 Nisan - 7 Mart) toplantılarında da genel olarak Turgay toplantısında, eski bürokratik idare sisteminin kolektif halk yönetimi ile değişmesi kararı alınır. Semey toplantısında ‘Bütün Rusya Kurultayında Rusya’da ikamet eden tüm halkların özgürlüğü, eşitliği ve kardeşliği kabul edilmeli, bu halklara ulusal, ekonomik, kültürel, sosyal, tarihi- coğrafik özelliklerine uygun olarak yönetim sistemini seçme hakkı verilmelidir’ gibi kararlar alınmıştır. Bu kongreler, halkın devrilen Çar hükümetine karşı yıllardır birikmiş olan kını ve kendi kendini idare etme hakkını, bağımsızlığını elde etme umudundan doğmuştu. En önemlisi de bu toplantılar Birinci Genel Kazak Kurultayının ve Alaş hareketinin öncüsü olmuştur. Siyasi bir güç olarak ortaya çıkan Kazak aydınları hareketi Kazak komitelerini oluşturup yukarıda söz konusu bölgesel kongreleri düzenleyerek daha ilk günlerde siyasi mücadele sınavından geçmiş bulunuyorlardı.²⁵⁴

İlk Genel Kazak Kurultayını düzenleme teşebbüsü 1913 yılında ‘Aykap’ dergisi etrafında toplanan Kazak aydınları tarafından yapılmıştı.

Derginin Haziran 1913 yılındaki 11.sayısında yayımladığı makalesinde Jihanşa Seydalın, Orunbor şehrinde her bölgeden iki temsilcinin katılacağı Kurultayın

²⁵² Жиренчин, а. г. е. , s. 244.

²⁵³ Жиренчин, а. г. е. , s. 225..

²⁵⁴ Абдиров, а. г. е., s.374.

düzenlenmesi gerektiğini vurgulayarak A.Bökeyhanov, B.Karatayev, A.Baytursunov, M.Tınışbayev, M.Dulatov ve diğer ‘Kazak’ gazetesinin etrafında faaliyette bulunan aydınlara bu kurultayı organize etmek için seslenmiştir.²⁵⁵ Ayrıca derginin 15 Temmuz 1913 yılındaki 13. sayısında şu sözler yer almıştı:

*“Rusya’da yaşayan halklar ulusal sorunları konuşmak, karara bağlayıp yetkili mercilere iletmek için kongreler düzenleniyor. Biz de onlardan örnek almalıyız. Haziran sorunlarını konuşalım. Kurultay halkın önde gelenlerinin bir araya gelmesi bakımından da önemlidir. Kurultayın amacı, halkın sorunlarını müzakere ederek hükümete iletmektir.”*²⁵⁶

Eylül ayında Orunbor şehrinde toplanması düşünülen Kurultayın gündemine; toprak meselesi, din meselesi, mahkemenin işleyişi ve Devlet Duma’sında temsilci bulundurma hakkı gibi sorunlar önerilmiştir.²⁵⁷

Fakat A. Bökeyhanov ve A.Baytursunov ‘Kazak’ gazetesinin çeşitli sayılarında yayınladıkları makalelerde, önemli olan kurultayın toplanması değil, kurultayda alınacak kararların yerine getirilmesi olduğunu vurgulayarak, buna hem ülkenin içinde bulunduğu ortamın, hem de kararları yerine getirecek olan Kazak halkının henüz hazır olmadığını ileri sürerek karşı çıkmıştır. Gerçekten de II. Duma dağıldıktan sonra, 3 Haziran Bildirisi ile Rus olmayan halklara karşı alınan tedbirler, sıkıyönetim ortamında böyle bir girişim kesinlikle başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Nitekim Aykap etrafındaki aydınların kurultayı toplama hazırlıkları girişiminde bulduklarını öğrenen hükümet ve özellikle Orunbor jandarması geniş kapsamlı araştırma yaparak başta Seydalin olmak üzere birçok kişiyi yakın takibe almıştır.²⁵⁸

Bu girişimden dört yıl sonra Kazak aydınları hem toplumun bilinçlendiğine, hem de Şubat Devrimi’nden sonra ortamın uygun olduğuna inanarak Genel Kazak Kurultayı düzenleme kararı almışlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Turgay toplantısı Genel

²⁵⁵ Нурпеисов, а. г. е., ss. 108-112; Olcott, а. г. е., ss.133-134.

²⁵⁶ ‘‘Қазақ’’, Gazetesi, Sayı: 35, Haziran, 1913, s.52–53.

²⁵⁷ Абдиров, а. г. е. , s. 376..

²⁵⁸ Нусунбеков, А. Н. , *Объединение казахских земель в Казахской СССР*, АлмаАта, Алматы, 1953, s. 16.

Kazak Kurultayı'nı çağırma kararı almış ve kurultay hazırlıkları için A.Bökeyhanov ve A. Baytursunov başkanlığında Kazak aydınlarını görevlendirmişti. Güncel meseleleri konuşup, kurulacak parti programına temel olabilecek kararlar almak amacıyla genel Kazak Kurultayı'nı çağırma düşüncesi daha önce 1913'lerde M.Seralin başkanlığındaki 'Aykap' dergisi etrafında birleşen Kazak aydınları tarafından ileri sürülmüş idi. Fakat '1905 Birinci Rus İhtilali', I. ve II. Duma'nın dağıtılmasından sonra ülkede askeri bir düzen hüküm sürmekteydi. Böyle bir ortamda, kararları hayata geçirmenin imkânsız olacağı anlaşılarak, Bökeyhanov ve Baytursunov gibi bazı Kazak aydınları tarafından Kurultayın toplanmasına karşı çıkılmıştı. Diğer yandan, Şubat 1917 Devrimi'nden sonra siyasi arenada oluşan değişiklikler ve Kazak toplumunun siyasi şuurunun uyanmasının bir göstergesi olan bölgesel Kazak toplantıları, Tüm Kazak Kurultayının toplanması için koşulları hazırlamış bulunuyordu. Kurultay hazırlıkları devam ederken Kazak gazetesinin 24 Haziran 1917 tarihli sayısında kurultayda konuşulacak meseleler kamuoyunda duyurulmuştur. Gündemin ana maddesi bağımsız bir devlet konusu idi. Yani, 'Kazaklar bağımsız bir devlet mi yoksa bölgesel özerklik mi istiyor? Aradaki fark şudur: Bağımsız devlet olacaksa kendi devlet Duma'sı olmalı, kanunları bu Duma çıkarmalı, milli para basımı, demir yolu, tüm ekonomi kendi ellerinde olmalı, toprak-su kendi mülkiyetinde olmalı, kendi askerini bulundurmalı. Bölgesel özerklik ise, kendi parası, demir yolu, askeri v.s. olmayacaktır, Rusya Devlet Duma'sına temsilci gönderecektir. Devlet Duma'sından çıkacak yasalara tabi olacaktır.'²⁵⁹

Kazakların siyasi parti kurması gerektiği önerilen diğer bir konu idi. Kurultay hazırlık komitesi, 'Rusya'da günümüzde çeşitli partiler mevcut. Onların hiç birinin programı Kazakların amaç ve isteklerine uygun değildir. Dolayısıyla tamamen Kazakların amaç ve isteklerini karşılayacak parti kurulmalıdır. Amaçları tespit edip, program düzenleyip, amaçlara ulaşmak için faaliyet gösterecek siyasi bir parti nasıl kurulmalı, programı nasıl olmalı, nasıl bir yol izlenmeli tüm bu meseleleri kurultayda tartışmalıyız' önerisinde bulunmuştur.²⁶⁰

²⁵⁹ 'Қазақ' Gazetesi, Sayı 233, Haziran-Temmuz 1917.

²⁶⁰ 'Қазақ' Gazetesi, Sayı 234, Haziran 1917. s.3.

Toprak meselesi ile ilgili alınan karara göre, Rus mujiklerine (toprak ağaları) verilmiş olan Kazak toprakları önceki sahiplerine geri verilecekti. Ayrıca, hukukta yeni reform yasaları hazırlanıncaya kadar eski sistemin kalması uygun görüldü. Görevde bulunan kadılar güvenli değilse tekrar seçimler yapılacaktı. Kadı adayları yerli komiteler tarafından seçilecekti. Vilayetlerde tahkikat işleri büyük hâkimlerden alınarak sorgu yargıcına verilecekti.²⁶¹

‘Kazak’ gazetesinin dağıtımı ile ilgili çalışmaların yapılması, halkı bilgilendirici broşür ve kitapçıkların yayımlanması, posta- telgraf hizmetlerinin hızlandırılması ve tüm bu işlerin denetiminin yerli komitelere verilmesi kararlaştırıldı. Maliye konusu da Kongrede titizlikle ele alınan konular arasındaydı. Eski hükümet zamanında, halktan haksız yere toplanan paranın tespit edilip, Torgay Bölge yönetiminden, kalan kısmını geri almak gerekiyordu. Bu para, bağımsızlık ve egemenlik yolunda çalışan siyasetçilerin ailelerine ve yakınlarına ‘Kazak’ komitesi tarafından yardım olarak verilecekti.²⁶²

Kongrede köy başkanları ve halka eziyet eden bürokratlar ile ilgili meseleler tartışmalı geçti. Bu kişilerin cezalandırılmasına dair öneri sunulmuştu. Torgay Bölge komutanı Zagaynov’un, Kazakları cephe önlerine çalışmaya gönderirken yaptığı haksızlıklar listelendi. P.P. Agapov’un halk arasında uyguladığı terör faaliyetleri bir bir sıralandı. Bu kişi, Kazak erkeklerini tutuklayıp, ağır işlerde çalıştırmıştı.²⁶³

Savaş meselesi ile ilgili görüşmeler, istihkâmlarda hastalanan Kazak askerlerinin acilen tahliye edilmesi, oralara doktorların gönderilmesi, işçilerin yüzde onunun tatil edilmesi, ailesinde tek erkek olanların evlerine gönderilmesi, maaşların zamanında ödenmesi ve zor durumda olan ailelere yardım edilmesine dair alınan kararlar sonuçlandı. On dördüncü İstihkâm işlerinde çalıştırılan Müslümanları geri çekme meselesi de tartışmalı geçti. Özellikle Torgay şehrinde istihkâm işlerine zorla götürülenler hakkında Geçici Hükümet’ten özel komisyon kurulmasına karar verildi.

²⁶¹ Абдиров, а. г. е. , s. 376.

²⁶² Абдиров, а. г. е. , s. 377.

²⁶³ Абдиров, а. г. е. , s. 377.

Bürokratların, Kazakları istihkâm işine nasıl zorla aldıklarını ve halkın bu olaya karşı mitinge çıktıklarında nasıl cezalandırıldığı hakkında soruşturmanın açılması istendi. Bu konuda adaletin sağlanması ön planda tutuldu.²⁶⁴

B.2. II. Kazak Kongresi

12–23 Nisan 1917 yılı Kazakistan'ın Cetisu bölgesinin Verny şehrinde II. kongre düzenlendi. Kongreye katılan 81 temsilciden 54'ü Verny ilçelerinden gelenlerdi. Bu kongreye eski Çarlık Hükümetinin tüm yerel bürokratları katıldı. Aralarında A.Alekseev, vali yardımcısı A.Guseev, Verny bölgesi mahkeme savcısı V.Petrov, şehrin gıda komitesinin başkanı S.Korsak, Verny şehrin başkanı N.Kadkin vardı.²⁶⁵

Kongreye resmi adamların katılması ve uzun süren kutlama sözleri çok uzun zaman aldı. Bu bölgenin yönetimi hala eski hükümetin elindeydi. Bürokratlar, yönetimi ellerinde tutmaya devam ettiklerini ve devam edeceklerini, kısa zamanda hizmetlerinden, rütbelerinden ayrılmak istemediklerini söylediler. Kongrenin başkanı olarak Kazak aydını, hukukçu Ibrayım Jaynakov ve yardımcısı olarak G.Ordabaev, A.Kudaybergenov sekreteri olarak K.Şegirov ve N.Jakıpbaev tayin edildi.²⁶⁶

II Kongre'de görüşülen konu ve planların I. Kongreden hiç farkı yoktu. Fakat burada, Milli Kazak Kurultayı ve Rusya Müslümanların Kurultayına hazırlık meseleleri gündeme alınmadı. Cetisu'de düzenlenen Kazak Kongresi, bu bölgede siyasi güçlerin hala hayati meseleleri çözmede yeterli olmadığı anlaşılmıştı. Burada, Cetisu şehrinin özel tarım meseleleri ve dini konular tartışıldı. Petersburg şehrinde Müslüman Dini Müesseselerini kurmaya karar verdiler. Temsilcilerin amacı İslam ve Hıristiyan dinlerinin nüfuzunu dengelemektir. Din meselesi, önceki kongreden farklı bir şekilde ele alınmıştı. Temsilciler, dini yönetimden ayrı tutmadılar. Hatta din, toplumsal düzenin en önemli unsuru olarak kabul edildi.²⁶⁷

²⁶⁴ Абдиров, а. г. е. , s. 377.

²⁶⁵ Малышева, М. П. , *Национально-территориальное размежевание Сибири и Казахстана*, Калем, Семипалатинск, 1999, s. 95.

²⁶⁶ Абдиров, а. г. е. , s. 387; Кекишев, С. , *Ахаң туралы ақиқат*, Білім, Алматы, 1992, s. 300.

²⁶⁷ Дробижева, Л. М., *Интеллигенция и национализм/Этничность и власть в полиэтнических государствах*, Литература, Москва, 1994, ss. 71- 85.

Kongrede, yerel yönetim hakkında önemli kararlar alındı. Şehirlerde asker ve general-valilerin görevden alınıp yerlerine halktan kişilerin getirilmesi istendi. Böylece vatandaş, yönetim sistemi içinde yer alacaktı. Her bölgede, iki yöneticiden birisi Rus ise, ikincisi Müslüman olacaktı. Bu fikir hemen uygulamaya konularak, Geçici Hükümetin Cetisu bölgesini komiseri olarak Orest Şkapski ve Muhamedjan Tınışbaev gönderildi.²⁶⁸

Kongre, şehir başkanları ve köy muhtarlarının bazı yetkilerini ellerinden alıp, yeni bir idare sistemini uygulama kararı aldı. Kararnamede, Çarlık Hükümeti zamanında tayin edilen memurların en kısa zamanda kendi isteğiyle yerlerini boşaltmaları, onların yerine halkın seçimiyle gelenlerin yerleştirilmesi ile ilgili madde yer alıyordu. Hukuki meselelerde ise, diğer milletlerle beraber, halkın seçtiği Kazak temsilcilerinin de bulunduğu mahkemeler karar verecekti.²⁶⁹

Kongrede tartışmaya neden olan konular arasında, uluslar arası ilişkileri iyileştirme meselesi vardı. 1916 yılında gerçekleşen devrim yüzünden Kazaklar ve Ruslar arasında olan çatışma nedeniyle iç düzen tamamen bozulmuştu. Bu alandaki meseleleri çözmek için, Kazak ve Rus köylerinin yerli komite başkanları toplanarak toplumsal huzurun sağlanması ve köyleri geliştirme projelerinin uygulanması yönünde kararlar alındı.²⁷⁰

B.3. III. Kazak Kongresi

19–22 Nisan 1917 yılında Oral şehrinde III. Kongre düzenlendi ve kongreye bütün bölgeden 300 temsilci katıldı. Kongreye gelen temsilciler, bu sefer daha disiplinli ve hazırlıklıydı. Kongreye kadar Geçici Kazak komitesin kurulmuş ve Başkan olarak Gubaydulla Alibekov tayin edilmişti.²⁷¹

²⁶⁸ Абдиров, а. г. е. , s. 388.

²⁶⁹ Минжан, Н, *Қазақтың қысқаша тарихы*, Атамұра, Алматы, 1994, s. 235.

²⁷⁰ Абдиров, а. г. е. , s. 389.

²⁷¹ Койгельдиев, М., *Алаш Қозғалысы*, Алаш, Алматы, 1996, s. 61.

Kongreyi G.Alibekov kutlama sözüyle açtı. Başkan olarak Jahanşa Dosmuamedov, yardımcısı olarak G.Alibekov ve A.Kalmenov, sekreterliğe G.Jetpisov, H. Ahmetşin ve N.Argınşiev tayin edildi.²⁷²

Kongre sırasında Başbakan G.E. Lvov, Memleket Meclisinin (Duma'sının) başkanı M.V. Podzyankoya, Petersburg Meclis Başkanı ve Adalet Bakanı A.F. Kerensky adına teşekkürler ve kutlama telgrafı göndermek için karar verildi.²⁷³

G.Alibekov'un sunumuyla kongre, gündemindeki üç mesele üzerine görüşmelerle başladı. Memleketin imar meselesi, Geçici Hükümetle ilişkilerin artırılması ve savaş meselelileri tartışıldı. Kongre temsilcileri, monarşi yönetiminin tamamıyla yok edilmesini savundular. Demokratik Cumhuriyet fikri ve federasyon meselesi, hemen karar verilecek konular olmadığından bunlar daha sonraya ertelendi. Kongrede, yayımlanan programların gerçekleşmesi, demokratik istek ve hukukun korunması durumunda Geçici Hükümetin destekleneceğine dair açıklama yapıldı. Geçici Hükümetin savaşı savunan görüşü çoğunluk tarafından reddedildi.²⁷⁴

Toprak meselesi ile ilgili tartışmalarda Kongre temsilcileri, Rusya içinde büyük problem olan tarım meselesi üzerinde durdular ve Oral şehri Kazaklarından zorla alınan toprakların geri verilmesini istediler. Bu yönde karar alındı. Din meselesi hakkında, Oral ve Torgay kongrelerine katılan temsilcilerin görüşleri aynı olduğu için şehrin Din Komitesinin, Orunbor müftülüğüne eklenmesine dair karar verildi.²⁷⁵

Kongrenin üçüncü günündeki çalışmalarda, Halel ve Jahanşa Dosmuamedov'un Kazakistan şehirlerinin yönetim sistemin yenilemeyi ve Oral şehrinin bozkır bölgesi yönetiminin geçici kuralları hakkında hazırlanan yeni rapor tartışıldı. Raporda köyler, kasabalar, ilçeler, iller ve şehirlerin yönetim sistemi ve yönetim orglarının kuruluşu ve hizmeti hakkında 100'den fazla madde yer aldı.

²⁷² Абдиров, а. г. е. , s. 392.

²⁷³ Шокай, Мустафа, "Туркестан под властью Советов", Простор, Алматы, 1993, ss. 101- 112.

²⁷⁴ Абдиров, а. г. е. , s. 393.

²⁷⁵ Абдиров, а. г. е. , s. 394.

Kongrede, yönetim organları ile ilgili konular çözüldü ve özerk bir yönetim sisteminin gerekli olduğu görüşü kabul edildi.²⁷⁶

Yerel konularla beraber kongrede, Rusya meclisinin meseleleri de gündeme alınıp tartışıldı. Kongre temsilcili arasından en saygın eylem adamı ve hukukçu J. Dosmuhamedov, Doktor H. Dosmuhamedov'u ve hukukçu G. Alibekov gibi aydınların, Moskova'da düzenlenecek olan Rusya Müslüman Kongresine temsilci olarak gönderilmesine karar verildi.²⁷⁷

Işkı Orda (Bokey Hanlığı) Kazaklarının Kongresi 27 Nisan 1917 yılında Han Orda sarayında düzenlendi. Bu kongrede de gelenek bozulmadı. Oturum, kongre başkanlarının tayin edilmesiyle başladı. Başkan olarak, hukukçu Ualihan Tanaşev ve üye olarak da Doktor Majit Şombalov ve Kazan Üniversitesi öğrencisi Şafhat Bekmuhamedov tayin edildi. Egemenlik yolunda mücadele ederek ölen kahramanları hatırlama töreninden sonra Orda, Kazan ve Astrahan şehirlerinin halk teşkilatlarının kutlamalarıyla devam edildi, 'Kazak' gazetesi üyelerinin, Torgay şehri Kazakları ve Baskunşak Tuz Fabrikası işçilerinin kutlama mesajlarıyla tamamlandı. Kongrede tartışılan meseleler, Torgay ve Oral kongrelerinin gündem listesinden inmeyen Kazak milletinin ve Rusya'nın problemleri tekrarlandı.²⁷⁸

1917 yılının 25 Nisan- 7 Mayıs arasında, Akmola bölgesinin Ombı şehrinde Kazak Kongresinin devamı düzenlendi. Kongre davetlerini, hukukçu Erejep İtbaev başkanlığındaki teşkilat komitesi hazırladı. Kongreye Akmola, Atbasar, Kokshetau, Ombı, Petropavl şehirlerinden 250 temsilci katıldı. Kongrenin başkanlığına başkan olarak A.Turlibaev, başkan yardımcısı olarak E.İtbaev ve M.Dulatov, sekreter olarak M.Samatov, A.Seyitov, E.Tokbaev tayin edildi.²⁷⁹

Kongrenin gündemi oldukça yoğundu. Kongrede tartışılan meseleler Torgay şehrinde düzenlenen kongrede görüşülenlere benziyordu. Fakat bu kongrenin farklılığı,

²⁷⁶ Абдиров, а. г. е. , s. 395.

²⁷⁷ Субханбердина, У. , - Сейфулина, Д. С. , *Қазақ Кітабының Шежіресі*, Білім, Алматы, 1996, s. 127.

²⁷⁸ Абдиров, а. г. е. , s. 396.

²⁷⁹ Абдиров, а. г. е. , s. 397.

işçiler ve kadınlar meselesini ortaya koyması ve bu mesele üzerindeki çalışmalarıydı. Kongrede kabul edilen maddeler, Alihan Bokeyhanov ve onun yardımcılarının Torgay kongresindeki görüşleri istikametinde devam etti. Kazakistan'ın bütün bölge ve köylerinde, kasabalarında, istasyonlarda, il ve ilçelerde, büyük şehirlerde Kazak komitelerinin açılması kararı verildi. Bu kongrenin özelliği, alınan kararların uygulamaya konmasıydı. Kongre sonunda, 10 kişiden oluşan Kazak Komitesi kuruldu ve başkan olarak Magjan Jumabaev tayin edildi.²⁸⁰

Akmola Kongresiyle beraber Semey bölgesinin Kazak Kongresi de sürüyordu. Kongre 27 Nisanda başlayıp 7 Mayıs'ta sona erdi. Kongreye Kazakistan'ın her bölgesinden 200 temsilci ve Altay bölgesinin Biysk şehrinden de temsilciler katıldı. Başkan olarak hukukçu Jakıp Akbaev, yardımcılarını Halel Gabbasov, Rayımjan Marsekov, Muhiş Boştaev, Biahmet Sarsenov, sekreter olarak Alimhan Ermekov, Mustahım Maldıbaev tayin edildi. Kongreyi ilk olarak kutlayan tarihçi, edebiyatçı ve şair Şakarım Kudaiberdiyev oldu. Kongreye Ombı, Tomsk, Orunbor ve Taşkent'ten ve Alihan Bokeyhanov'tan kutlama telgrafları geldi.²⁸¹

Gündeme 16 mesele sunuldu. Diğer kongrelerden farklı olarak temel amaç, özerkliğin kurulmasıydı. Halka medikal yardım merkezi ve veteriner merkezlerinin açılması gibi sosyal ve ekonomik sorunlar üzerinde duruldu. Burada da kadın meselesi, gündemdeki en önemli meselelerden biriydi. Kongreyi düzenleyen komitenin raporu sunulduktan sonra temsilciler 20 kişiden oluşan, Semey bölgesinin Milli Komitesi kuruldu. Bununla beraber komiteye 10 aday tayin edildi. Bu komitenin içerisinde ilk kadın aday olarak, Semey Öğretmen Okulu öğretmeni Nazipa Kuljanova tayin edildi.²⁸²

B.4. Birinci Genel Kazak Kurultayı

Kazak siyasi tarihinde yeni bir dönem başlatan Birinci Genel Kazak Kurultayı, 21–26 Temmuz 1917 tarihleri arasında Orunbor'da yapıldı. Tüm kazak vilayetlerinin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen bu kurultayın gündemi 14 maddeden oluşuyordu.

²⁸⁰ Абдиров, а. г. е. , s. 397.

²⁸¹ Койгельдиев, а. г. е. , s. 400.

²⁸² Койгельдиев, а. г. е. , s. 400.

Bu gündem maddeleri o günkü Kazak toplumunun ulusal, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşantısını doğrudan ilgilendiren sorunları içeriyordu. Zaten bunların çoğu, 1917 yılının Nisan- Mayıs aylarında vilayet düzeyinde yapılan Kazak kurultaylarında da tartışılmıştı. Sözü edilen gündem maddelerini ana başlıklarıyla kısaca şöyledir:

1. Kazak özerkliğinin kazanılması
2. Toprak sorunu
3. Kazak askeri birliklerinin kurulması
4. Yerel yönetim (Zemstvo)
5. Eğitim ve yargı sorunu, dini sorunlar, kadın hakları
6. Rusya'nın yeni Anayasasını hazırlayacak olan Kurucu Meclis'in toplanması ve Kazak vilayetlerinde bunun için yapılacak seçime hazırlık çalışmaları
7. Rusya Müslümanları Genel kurultayı
8. Kazak siyasal partisinin kurulması ²⁸³
9. Cetisu vilayetindeki olaylar Kiev'teki bütün Rusya Federatif Şurasına ve Petersburg'taki Halk Eğitim Komisyonuna Kazakların katılması sorunu.

Kurultayda, delegeler özellikle ulusal özerklik problemine, toprak sorununun çözümlenmesine, Rusya'nın yeni anayasasını hazırlayacak olan Kurucu Meclise hazırlık çalışmalarına ve Kazakların siyasal bir parti kurmasıyla ilgili görüşmelere ağırlık verdiler. Burada belirtilmesi gereken bir husus da, otonomi sorununun kurultayın başlamasından bir ay önce ciddi olarak gündeme gelmeye başlamış olmasıdır. Hatta 'Kazak' gazetesinde, bununla ilgili olarak değişik görüşlere yer veren bir dizi yazı da yayımlanmıştı. Bu yazılarda genel olarak şu sorular ortaya konuyordu: Eğer otonominin gerekliliğine karar verilirse, Kazaklar için hangi biçimi kabul edilebilir? Devlet otonomisi ya da federatif bir otonomi mi? Eğer bir bölgesel otonomi formülünde uzlaşılsa, o zaman bu hangi temele dayanacaktır? Toprağa mı, kültürel (ulusal) özelliklere mi? Kazaklar bağımsızlık almak için kendi başlarına girişimlerde

²⁸³ Пірманов, А. , *Қазақ интелгенциясы*, Алаш, Алматы, 1997, s. 312.

bulunabilirler mi, yoksa bu amaçlarına, başka halklarla kurulacak bir ittifak içinde mi ulaşmaları gerekmektedir?’’²⁸⁴

Kurultayda, Ahmet Baytursın ve MirYakup (Mircakıp) Dulat, bağımsız ve otonom bir Kazak devletinin kurulmasından yana oldular. Alihan Bökeyhan, demokratik, federatif ve parlamenter bir Rusya Cumhuriyeti içinde kurulacak Kazak ulusal topraklı otonomisi görüşünü savundu. Delegelerin çoğu bu görüşü destekledi. Sonuçta kurultaydan ‘Kazak vilayetleri, topraklı ve ulusal otonomi almalıdır’ kararı çıktı.²⁸⁵

Birinci Genel Kazak Kurultayı’nda üzerinde en çok durulan konulardan biri, toprak sorunu oldu. Bu sorunla ilgili olarak kurultayda kabul edilen kararlarda kısaca şu hususlar belirtiliyordu: Kazakların topraklarını zorla ellerinden alma eylemi artık son bulmalıdır. Müsadere edilen tüm topraklar, bununla birlikte göçmen işleri bürosu tarafından el konan ve henüz dağıtılmamış olan araziler hemen Kazaklara iade edilmelidir. Toprak sorunu konusunda, Kazakların kendi toprak yasa tasarısı hazırlanmalıdır. Kazak bozkırlarına yapılan Slav göçü sınırlandırılarak, durdurulmalıdır.²⁸⁶

Kurultayda, Rusya’nın yeni Anayasasını hazırlamak üzere toplanacak olan Kurucu Meclise seçilecek Kazak mebuslarının 81 kişilik aday listesi de onaylandı. Mebus adayları, Kazakistan’ın tüm vilayetleriyle birlikte Buhara, Fergana ve Hive’deki Kazak topluluklarının temsilcilerinden oluşuyordu. Bu arada, kurultay’ın aldığı kararlarda Kazak aydınlarının çok etkili olması dikkat çekmiştir. Özellikle eğitim, kadın hakları ve dini konulardaki kararlarda bu durum açıkça görülmektedir. Bu kararlara göre, ilköğrenim zorunlu olmalıdır. Öğrenimin ilk iki yılı ana dilde yapılmalıdır. Eğitim parasız olmalıdır. Kadınlar erkeklerle eşit haklara sahiptir. Kazaklar için kendi yaşantılarına uygun, çağdaş hukuk sistemine dayalı yeni bir adalet mekanizması

²⁸⁴ Абдиров, а. г. е. , s. 377; Нұртазина, Н. , “Ресейдің көпұлтты Түркістанда жүргізген саясаты”, Оқулық, Қазақ тарихы, 1996, s. 76.

²⁸⁵ Сымағұлова, С. , “Қарқаралы петисясы”, Оқулық, Қазақ Тарихы, Сілт 1, Алматы, 1996, s. 45.

²⁸⁶ Койгельдиев, а.г. е. , s. 305.

oluşturulmalıdır. Ayrıca, Kazakların din işleri için Orunbor'ta bağımsız bir müftülük kurulmalıdır.²⁸⁷

Birinci Genel Kurultayı, Kazakların "Alaş" adı altında siyasal bir parti kurmasına da karar vermiştir. Bu bakımdan bazı tarihçiler, bu kurultayı Kazak ulusal demokratik partisi Alaş'ın kurultayı olarak gördüler. Alaş partisinin kuruluşu ile ilgili kurultay kararında kısaca şöyle deniyordu:

*"Kazak halkının kendi siyasal partisinin kurulması gerekli görülmüştür. Kurultay, bu partinin programını yapma görevini 'Umumi Rusya Müslümanları Kurultayına' seçilen Kazak delegelere vermiş bulunmaktadır. Parti programında demokratik, federatif ve parlamenter bir Cumhuriyetin (Rusya'da) kurulmasını istemek temel ilke olarak ortaya konmalıdır".*²⁸⁸

Alaş partisinin başında Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursunov gibi ulusal önderler bulunuyordu. Partiye, önde gelen Kazak aydınları da katılmışlardı. Onlar, "Sömürge yönetimi tarafından ezilen Kazak halkını kurtarma" parolası ile yola çıkmışlardı. Alaş, Kazakların en büyük siyasal partisi olmasına karşın muhalefetsiz değildi. Zira 1917 yılının güz aylarına doğru "Alaş" hareketine muhalif olan Kazaklar "Üç Cüz" adı altında sosyalist bir parti daha kurmuşlardı. Üç Cüz Partisi, sosyalist olmakla birlikte Panislamist ve Pantürkist eğilimler de taşıyordu. O nedenle, başlangıçta son derece Rus karşıtı bir tutum içinde olmuştur. Bu partinin kurucuları, daha sonra "Üç Cüz" adlı bir de gazete çıkarmışlar. Üç Cüz partisine Kölbay Togusoğlu önderlik ediyordu.²⁸⁹

C. Partiler

C.1. "Alaş" Partisi

Kazakların efsanevi atası olduğuna inanılan Alaş Han (Orda Han)'dan gelen "Alaş" kelimesinin manası kesin olarak belli değilse de bugünkü kullanışı ile Kazak ve Kırgızları ortaklaşa anlatan bir kelime olarak bilinmektedir. Türkler arasında millî bilinç

²⁸⁷ Абдиров, а. г. е. , s. 379.

²⁸⁸ Койгельдиев, М., Алаш Қарекеті, Атамұра, Алматы, 1995, s. 2.

²⁸⁹ Тынышбаев, М., *Материалы к истории киргиз-казахского народа*, Восточное отделение киргизского государственного издательства, Ташкент, 1925, s. 59.

uyandıkça tarihi geçmişlerine doğru yönelme eğilimleri de artmış ve Türk toplulukları kendilerini daha birleştirici adlarla anma ihtiyacı duymuşlardır. Kazaklar da Batı Türkistan'ın bütün kuzey bölgelerini birleştirecek "Alaş"ı devlet adı olarak benimseyerek millî beraberlik bilincini yaşatmaya çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Rusya yenilip yıkılırken Çarlık içindeki milletler bağımsızlık davasına koşmuşlar ve önceden hazırlıklı olan Polonyalılar, Finler, Estonlar, Letonlar ve Litvanlar millî devletlerini kurabilmişlerdir. Bu hengâmede Türkler de aynı bağımsızlık davasına kalkmışlarsa da başarıları geçici olmuş, ayrı ayrı kurulan devletleri kısa bir süre sonra Bolşevikler tarafından istilâ edilmiştir. Buna rağmen Kazak aydınları bağımsız bir devlet kurma girişiminde bulunarak "Alaş Orda" adıyla millî devletlerinin kurmuşlardır. "Orda" kelimesi Türkçedeki "ordu"nun karşılığıdır. "Ordu", ilk önce Orkun yazıtlarında görülen bir kelime olup bugünkü gibi asker bütünü değil, devlet merkezi veya askeri karargâh anlamında kullanılmıştır. Cengiz devleti zamanında ise yine "karargâh" "devlet karargâhı ve daha sonra "devlet" manasında ve "orda" şeklinde kullanılmış, büyük kağanlığın Kuzey-Batı bölümü "Altın Orda" adını almış, bunun Doğu ve Batı'daki iki bölümü de "Gök Orda" ve "Ak Orda" olarak adlandırılmıştır. Alaş Orda adı aynı geleneğe göre verilmiş bir addır. Hepsi de Kazak aydını olan kurucuları ülkücü Türkler olup yalnız Kazakları değil, bütün Türkleri tek millet olarak düşünen kişilerdir.²⁹⁰

1912–1917 yılları arasında Rus hükümetine karşı Orta Asya'da ayaklanmalar başlamıştı. 1917'de Çarlık Rusya'da ihtilal olması sebebiyle Orta Asya'da kısa süreliğine de olsa bağımsız bir dönem yaşandı. Eski Kazak 'cüz'leri bir araya gelerek bağımsız "Alaş Orda Devleti"ni kurdular. Hükümet Başkanı, Alihan Bökeyhanov, başkenti Semey olan bu devlet üç yıl yaşayabildi.²⁹¹

"Alaş" ya da "Alaşorda" hareketi, XIX. Yüzyılının sonu ve XX. Yüzyılın başlarında Rusya'da meydana gelen siyasi- sosyal değişimlerin sonucunda ortaya

²⁹⁰ Аманжолова, Д. , *Алаш в этнополитической истории Казахстана*, Исторический Институт, Алматы, 2009, ss. 39- 50.

²⁹¹ Нұрпейсов, К., *Алаш және Алашорда тарихының зерттеуі хақында*, Қазақ тарихы, Оқулық, Алматы, 1994, s. 172.

çıkıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1917 yılında Rusya’da başlayan devrim, Kazakistan aydınlarının halkın haklarını koruma yönündeki çalışmalarını hızlandırmıştı. Kazak Milli Partisi’nin kurulması yolunda ilk adımlar ise daha 1905’te Birinci Rus Devrimi sırasında atılmıştı. 1905 yılının sonunda Oral şehrinde, Kazakistan’ın beş bölgesinden gelen temsilcilerin katılımıyla, Milli Parti’yi kurmak için “Temsilciler Kurultayı” düzenlendi. Parti, “Alaş” adıyla kuruldu. Halkın kolayca değişen görüşleri ve siyasi gücün bölünmesi tehlikesini göz önüne alan Kazak Liberal- Demokrat Hreketin başkanları, en kısa zamanda Kazakistan Kongresi’ni toplama kararı aldılar.²⁹²

Temmuz 1917’de Orunbor şehrinde Birinci Genel Kazakistan Kongresi düzenlendi. Bu kongrede, memleket idaresi, özerklik, güvenlik güçleri, eğitim, hukuk ve diğer meseleler gündeme getirildi. Kongrenin esas sonucu, “demokratik, parlamenter ve Rus Cumhuriyetleri Federasyonu içinde özerk, milli Kazakistan devletinin hukukunu koruma kararıydı. Aynı zamanda, burada Alaş Partisi’nin kurulması hakkındaki karar da kabul edildi. Partinin liderleri, Alihan Bokeyhanov, Ahmet Baytursunov gibi liberal-demokrat gruba bağlı Kazak aydınlarının temsilcileriydi. Partide, Muhammedjan Tınışbaev, Magjan Jumabaev, Şakarim Kудayberdiyev gibi aydınlar da vardı. Bu parti üyeleri ve başkanları Ekim Devrimi’ne karşı çıkarak “Kazak halkını sömürgeleşmekten kurtarmak” sloganı etrafında birleştiler. Kazak Liberal- Demokrat Parti’nin Başkanları da ülkenin sosyal- ekonomik ve siyasi gelişmesi ile ilgili kendi programlarını öne çıkardılar.²⁹³

Petersburg’ta devrimler başladığında “Kazak” gazetesinde “21 Ekim Alaş Partisi Programı” projesi yayımlandı. Programda ele alınan 10 madde vardı: 1) Memleketin yönetimi 2) Yerel özgürlükler 3) Hukuk 4) Din 5) Mahkeme 6) Memleket güvenliği 7) Vergi 8) İşçi Sorunu 9) Eğitim 10) Toprak meselesi²⁹⁴

Alaş Partisinin temel amacı, 18. Yüzyılda bağımsızlıklarını yitiren Kazakların milli bütünlüğünü tekrar kazanmaktı. Parti programının hedefleri: 1. Kazak toplumunu

²⁹² Аманжолова, а.г.е. , s. 53.

²⁹³ Аманжолова, а. г. е. , s. 54.

²⁹⁴ Абдиров, а. г. е. , s. 379.

esaretten kurtarmak, Kazakistan'ı medeni memleketler seviyesine ulaştırmak 3. Sosyal-ekonomik ve siyasi hayatta köklü değişimleri gerçekleştirmektir. Alaş Partisi; Kazaklara, kendi toprakları üzerindeki mülkiyet hakkının tanınması, ana dilde eğitim, Kazak Üniversitelerinin açılmasını, Rus soyluların ülkeye yerleşmesini durdurmak, fakir halkın haklarını korumak için mücadeleye giriştiler.²⁹⁵

Parti programı, “Alaş” partisinin Kongre seçimlerinde büyük başarı kazanmasını sağladı. Ayrıca, II. Genel Kazak Kongresi'nde halkın desteği sağlandı.

Çarlık rejimi yıkıldıktan sonra, 1917'nin sonunda “Alaş” Partisi, milli özerklik hareketine dönüştü. Aralık ayında Orunbor'da partinin II. Genel Kazakistan Kongresi toplandı. Bu kongrede, Kazak halkının kaderini belirleyecek önemli kararlara imza atıldı. Esas mesele, özerklik ve yeni hükümetin kurulmasıydı. “Alaş” adıyla özerk bir Kazakistan kurulması görüşüldü. Ardından, “Alaşorda”(Alaş Özerk Hükümeti) adını taşıyan bir Halk Sovyeti'nin(Hükümet) kuruluşu ilan edildi. Bu yeni özerk hükümet, Bokey Ordası, Oral, Torgay, Akmola, Semey, Zakaspisky bölgeleri ile Altay vilayetinin Kazak yerleşimi olan yerleri kapsıyordu. Merkez olarak da Semey şehri seçilmişti. “Alaşorda” Hükümeti'nin başına Alihan Bokeyhanov geçti. Kongrede, bölge ve şehirlerde yerel komitelerin oluşturulmasına dair karar alındı. Ayrıca, Kazak polis merkezi kurulacaktı. En önemlisi de, Kazak bölgelerinde yürütme yetkisinin “Alaşorda” Partisine verilmesiydi.²⁹⁶

1917 Şubat Devrimi'ni destekleyen “Alaş” Partisi, ülkede Sovyetlerin kurulmasından sonra onlarla anlaşma çabalarının boşa çıktığını görünce, federasyon taraftarları ile Kongre toplantılarını destekleyenlerle birlikte Bolşeviklere karşı harekete geçti. Ülkede uygulanan yönetim, “Alaş” mensuplarının demokrasi anlayışına ters düşmüştü. Parti başkanları, böyle bir koalisyonda yer alarak halkın temel çıkarlarını koruyacaklarını düşündüler.²⁹⁷

²⁹⁵ Абдиров, а. г. е. , s. 382.

²⁹⁶ Аманжолова, а. г. е. , s. 56.

²⁹⁷ Абдиров, а. г. е. , s. 382.

“Alaş” Partisi üyeleri 1918- 1920 arası dönemde, mevcut siyasi- askeri durum, Kazak halkının ekonomik güçsüzlüğü ve toprakların genişliği nedeniyle özerklik iddialarının büyük zorluklarla karşı karşıya olduğunu anladılar. Sovyet Hükümeti’nin yeni kurulduğu dönemde, Alaş Partisinin yeni yönetimle mutabakat sağlama beklentileri vardı. Durumu değerlendiren parti liderleri, Sovyetlerin askeri- siyasi koşullarını kabul ettiler. Ahmet Baytursunov, 1919 yılında Vladimir İliç Lenin’le görüştüktan sonra Kazakistan Kırgız Askeri Devrim Komitesine katıldı. Gerçekte Komitenin başkanlığını, Merkezden gönderilen Bolşevik Partisi liderleri yönetiyordu. 1920’den sonra Ruslar egemenliği tamamen ele geçirdiler ve bu tarihten sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dönemi başladı.²⁹⁸

C.2. “Üç Cüz” Partisi

17 Kasım 1917 yılında Muhan Aitpenov tarafından kurulan Kırgız (Kazak) “Üç Cüz” Sosyalist Partisi, küçük burjuva kesimini temsil eden milli bir partiydi ve Bolşevikleri destekliyordu. Siyasi- sosyal görüşleri bakımından da “Alaş” Partisine karşıydı. İlk dönem başkanları, K. Togısov, Ş. Aljanov, A. Dosov, İ. Karabekov oldu. Partinin basın organı olarak “Üç Yüz” gazetesi çıkarıldı. “Alaş” Partisinden farklı olan görüşler ise şunlardı:1. Kazak bölgelerinin özerkliği konusu 2. Toprak meselesi 3. Din- memleket ilişkileri. Partinin fikir yapısı Bolşeviklerin etkisindeydi. Petersburg’taki Ekim Devriminden sonra başkanlığa Togısov’un gelmesiyle partinin siyasi görüşlerinde bazı değişiklikler meydana geldi. Başlangıçta sosyalist- devrimcilerle birleşen parti, Sosyalist rejimin yerleşmesine önemli katkılar sağladı ve Bolşeviklerin güvenini kazandı. Fakat belli bir siyasi programdan ve güçten yoksun olan bu kuruluş, 1918 yılının yazında dağıldı.²⁹⁹

C.3. “Şura-i İslamî” Örgütü

“Şura- i İslamî” (İslam Sovyeti) örgütü, 17 Mart 1917’de Taşkent/Türkistan’da kuruldu. Üyeler, milli burjuva ve aydınlar, toprak sahipleri ve Müslüman Dini grubunun

²⁹⁸ Абдиров, а. г. е. , s. 379.

²⁹⁹ Абдиров, а. г. е. , s. 388.

temsilcilerinden oluşuyordu. Grubun yönetimini, M. K. Abduraşidhanov üstlendi. Mustafa Şokay, A. Kari, A. Temirbekov gibi aydınlar da üyeler arasındaydı. Şura-i İslamînin amaçları şunlardı: Milletin kendi kendini yönetme hakkına ulaşma yolunda Türk-Müslüman halkaların birleşmesi, Rus devrimcilerin müdahalelerine karşı çıkmak ve Türk- Müslüman halklarının manevi- dini birliğe ulaşması. Örgütün basın merkezi, Şura-i İslamî merkeziydi.³⁰⁰

1918 yılının başında, Türkistan Halk Komiserleri Sovyeti ve yerel Sovyetler, muhalif hareketleri nedeniyle örgüt üyelerini dağıttılar.³⁰¹

1917'nin Kasım ayında Orunbor şehrinde Kazaklar, Bolşevik yönetimine karşı silahlı mücadeleye başladılar. Ayaklanmalar, Oral ve Cetisu şehirlerinde devam etti. Bolşeviklere karşı çıkan gruplar, Beyaz Ordu askerleri, Kulaklar, Kadetler, ESER'ler, Menşevikler, Alaş Partisi ve Şura-i İslami örgütüydü. Örgütlerin başkanları ve siyasi parti temsilcileri Sovyet Hükümeti'ni işgal ederek dağıttılar. Beyaz ordu'nun esas gücü olan bölge askerleri, yeni bir hükümet kurdular. Ombı'da Amiral Kolçak'ın yönetiminde, Geçici Sibiryaya Beyaz Ordu Hükümeti kuruldu. Temmuz 1918'de ataman Dutov, Orunborg şehrini işgal edip Türkistan'ı Rusya'dan ayırdı. "Alaşorda"(Alaş Özerk Hükümeti) de Sovyetlere karşı birlikte mücadele etmek için Dutov'la birleşti ve Ombı şehrindeki Geçici Sibir Hükümetiyle, Oral, Sibir, Cetisu bölgeleriyle bağlantı kurdu. Aynı zamanda, Alaşorda'nın silahlı güçlerini kurmak için yardım konusu görüşüldü. Alaşorda, Samara'dan 600 adet tüfek, 300 silah, 20 bin ok ve kıyafetler aldı. Bu yardım sayesinde askeri hazırlıklara başlandı. Yeniden kurulan askeri güç, Kızıl Ordu'ya karşı silahlı mücadeleye girişti.³⁰²

D. Hokant'ın Özerkliği

1917'nin Kasım ayında düzenlenen IV. Olağanüstü Müslüman Kongresi'nin merkezi Hokant'tı. Burada, özerk Türkistan'ın kurulması kararı kabul edildi. Özerk

³⁰⁰ Климович, а. г. е. , s. 74.

³⁰¹ Абдилов, а. г. е. , s. 388.

³⁰² Кастелская, З. Д. , *Из истории Туркестанского края (1865–1917)*, Научный академия, Москва, 1980, ss.129- 137.

hükümetin yönetimi Muhammedcan Tınışbayev'e, sonra Mustafa Şokay'a verildi. Müslüman halkların siyasi ve medeni gelişiminde rol alan ve hükümeti düzenleyenlerden biri olan Mustafa Şokay, tüm Türkistan'ı özerk bir Cumhuriyet haline getirip Demokratik bir Rusya içinde tutma fikrini ortaya koydu. Fakat Bolşevikler, Milli Hükümete hayat hakkı tanımak istemediler. Böylece, Orta Asya ve Kazakistan'da milli bir Cumhuriyet kurma hedefi başarısızlıkla sonuçlandı. Ocak 1918'de Taşkent Sovyeti, Hokant özerkliğine dâhil edilen bölgelere asker gönderdi ve 29 Ocak'ta özerklik hayalleri bozguna uğrattı. Şehir kolayca işgal edildi. Üç gün boyunca katliamlar yapılarak, ardından şehir ateşe verildi. Şehirdeki 150 000 kişiden sadece 60 000 hayatta kaldı. 4- 7 Şubat arasında 15000 kişi öldürüldü, bir kısmı ise kaçmayı başardı.³⁰³

Ekim İhtilalinden sonra Sovyet iktidarını yerleştirme aşamasında Kızıl Ordu kanlı girişimlere el atıp Hokant özerkliğine doğru atılan ilk adımları engellemiş oldu. Yine de, bu kısa süren özerklik dönemi, Orta Asya halklarının tarihinde önemli bir sayfa haline gelecekti.

30 Nisan 1918 yılında, Kazakistan'ın güney kesimini kapsayan Türkistan Sovyet Federasyon Cumhuriyeti ilan edildi. Taşkent şehri Başkent oldu. Yılın ilkbaharında Türkistan'da, sanayi merkezi olarak pamuk, yağ üretimi, banka ve demiryolu yapımı başladı.³⁰⁴

E. 1920 – 1930 Yıllarında Kazakistan'da Siyasi Sürgüne Uğrayan Kazak Kadınlarının Kaderi

Sovyet Dönemi Kazak tarihi araştırmalarında Kazak kadınlarının yaşadıkları, üzerinde durulması gereken bir konudur.³⁰⁵

Sovyet sistemi tarafından “vatan haini” olarak damgalanan kişilerin yakın aile mensupları da ağır cezalara çarptırılmıştı. Kazakistan'da siyasi suçlu olarak

³⁰³ Баишеев, С. В. , *Социально- экономическое развитие советского Казахстана*, ЕкономУН, Алматы, 1979, s. 88; Ковальский, а. г. е. , ss. 29- 34.

³⁰⁴ Абдиров, а. г. е. , s. 386; Бугай, Николай, *Качество России: Оторжение, признание, возрождение (1917- 1941)*, Елиста, Москва, 1999, s. 112.

³⁰⁵ Солтоноев, Велек, *Кызыл Кыргыз тарихы*, Учкун Үауыплагы, Вишкек, 1993, s. 136.

yargılananlar ve buna bağı tutuklamalar, 1920’li yılların ortalarında başlamıştır. Merkezden gönderilen F.İ.Goloşekin’in devlet başkanlığına gelmesiyle yerli aydınlar, “kontrrevolutsiya” (karşıdevrim) örgütleri kurmaya başlamışlardı. Bu nedenle, hükümet baskı ve şiddet kullanarak bunları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Asılsız suçlamalar, iftiralar nedeniyle de birçok Kazak aydını “halk düşmanı” ilan edilerek tutuklanmıştır. 1937–1938 yıllarında idamlar gerçekleştirildi. İdam edilen kişilerin aile mensupları ve yakınları da tutuklanarak mahkemeye sevk edilmiştir. 1930’lu yıllarda, İç İşleri Halk Komiserliği tarafından 3 milyon civarında kişi cezalandırılmıştır. Kazakistan’da 103 bin insan mahkemelik olup, bunların yaklaşık 25 bini idam edilmiştir.³⁰⁶

1920–1930 yıllarında Sovyetlerin Kolıma, Magadan, Vorkut, Sibirya, Kazakistan v.s. yerlerinde toptan cezalandırma merkezleri, toplama kampları kuruldu. 1930 yılların ortalarına kadar kadınlara ait cezalandırma kampları yoktu. Kazakistan’da “halk düşmanlarının” tutuklanan eşleri için ALCİR (Akmolai lager jen izmennikov rodını: Vatan Hainlerinin Eşleri için Akmola Özel Kampı), 1937 yılında İçişleri Halk Komiserliği’nin özel emriyle kurulmuştu. Burada “halk düşmanı” iftirasıyla tutuklanan devlet üst düzey görevlilerinin, aydınların eşleri, anneleri, kız kardeşleri, kızları suçsuz yere çeşitli işkencelere maruz kaldılar. Karagandı’da bulunan “ALCİR” kampının 26. Bölümü, şimdiki Astana şehrinin Güney Batı bölgesindeki Tönkeris (Malinovka) köyünde bulunmaktaydı. “Vatan hainlerinin Akmola kampı”, KARLAG (Karagandı Kampı)’nın sadece bir bölümü idi. 30 000 dönüm üzerine kurulan bu hapishanede genelde 3 yıldan 8 yıla kadar mahkûm olan kadınlar bulunuyordu. KARLAG Kampları da, GULAG’ların (Büyük Cezalandırma Kampı) bir parçasıydı. GULAG’ın merkezi Moskova’da olup, doğrudan hükümetin emriyle hareket ediyordu.³⁰⁷

1 Aralık 1934’te Sovyet üst düzey yetkilisi S.M.Kirov’a yapılan ve neticesi de bu kişinin ölümüyle biten saldırıdan sonra ülkede siyasi suçlama çoğalarak topyekûn

³⁰⁶ Солтонаев, а. г. е. , s. 136; Шаймуханов Д. А. , Шаймуханова, С. Д. , *КарЛaг*, издательство Пресс, Караганда, 1997, s. 44.

³⁰⁷ Кененсариев, Т. , *Кыргызстандын Орусияга каратылышы*, Учкун, Вишкек, 1997, s. 97; Кукушкина, А. Р. , *Акмолинский лагерь жен изменников Родины; история и судьбы*, исторический институт, Караганда, 2002, ss.20–22.

tutuklamalara girişildi. Temmuz 1934'te S.M.Kirov'un Almatı'ya gelişi, 1937–1938 yıllarındaki siyasi tutuklamalara neden olarak gösterilmiştir.³⁰⁸

15 Ağustos 1937'de İç İşleri Halk Komiserleri'nin 00486 No'lu özel emri yayımlandı. Emir gereğince “halk düşmanlarının” aile mensuplarını, yakınlarını tutuklama hazırlıklarına başlanması gerekiyordu. İlk önce “halk düşmanı”nın aile mensupları hakkında bilgi toplanıp, fişleme işlemini yürütülüyordu. Tutuklanacak aile fertleri araştırılıp, ek bilgiler toplanıyordu. Sonra, toplanan bilgilere göre tutuklanan şahsın ismi, soyadı, suç türü ve ne zaman suç işlediği hakkında belgesi ve beraber yaşayanlarının listesi hazırlanıp, özellikle eşi ve 15 yaştan büyük çocukları fişleniyordu. Çocukların toplum için oluşturabileceği tehlike düzeyi hakkında, çalıştığı veya okuduğu okuldan karakter bilgileri alınıyordu. Ailedeki yaşlılar ve küçük çocuklar hakkında da özel işlemler yürütülmekteydi. Toplanan belgeler vilayet ve devlet İç İşleri Halk Komiserleri tarafından titizlikle kontrol edilirdi. Belge işlemlerinden sonra “vatan hainleri”nin evlerini arama ve eşlerini tutuklama izni çıkıyordu.³⁰⁹

“Halk düşmanı” olarak idam edilen aydınlar ile devlet adamlarının eşleri SSCB cinayet hukukunun 58. maddesinin 17. fıkrasına göre suçlanıp 8 yıl hapse mahkûm ediliyordu. Bunların bazıları: Turar Rıskulov'un eşi Aziza Rıskulova, Sultanbek Kojanov'un eşi Kulandan Kojanova, Seyitkali Mendeşov'un eşi Raziya Mendeşova, Temirbek Jürgenov'un eşi Dameş Ermekova (Jürgenova), Sanjar Asfandiyarov'un eşi Rabiğa Asfandiyarova, Janaydar Saduakasov'un eşi Elizaveta Saduakasova, Beyimbet Maylin'in eşi Küncamal Maylina, Süleymen Eskarayev'in eşi Mariyam Eskarayeva, Gabbas Toğjanov'un eşi Mariyam Togjanova, Saken Seyfullin'in eşi Gülbahram Seyfullina, Uzakbay Kulumbetov'un eşi Ayşa Kulumbetova, Nıgmet Sırgabekov'in eşi Bibijamal Sırgabekova, Kaysar Taştıtov'un eşi Sagadat Taştıtova, Muhammetkali Tatimov'in eşi Şakitay Tatimova, İliyas Kabilov'un eşi Ayşa Kabilova, Jumat Şanın'in

³⁰⁸ Векмаханов, Е. В. , *Қазақстан в 20–40-е годы XIX.века, Атамұра, Алматы, 1992, s. 67; Шаймуханов Д. А. , Шаймуханова, С. Д. , *Политические репрессии в Казахстане, Алаш, Алматы, 1998, s. 50.**

³⁰⁹ Векмаханов, а. г. е. , s. 68; Земсков, В. Н. , *ГУЛАГ: историко-социологический аспект, Социологические исследование, Москва, 1991, s. 164.*

eşi Janbike Şanina, Zarap Temirbekov'ın eşi Sakıpjamal Nazarova, Atlas Kalmenov'ın eşi-Barşın Kalmenova, Kabilbek Sarmoldayev'ın eşi Maynur Sarmoldayeva, Ayteke Musi'in eşi Kadişa Musina, Daulet Orazov'un eşi Madina Orazova, Abubakir Divayev'in eşi Fatima Divayeva, Muhametali Bapızbayev'in eşi Suluhan Bağızbayeva olarak örnek gösterilebilir.³¹⁰

Güney Kazakistan vilayetinden KARLAG ve ALCİR'de cezalarını çekenlerin bazıları: Altıbayeva Habiba Muzaffarovna, Aldabergenova Albusina, Altıbayeva Balakız, Ahmetova Küncan, Bağızbayeva Suluhan, Babayeva Hanay, Buşuyeva Nataliya İvanovna, Erubayeva Zeyne, Zelenskaya Nataliya İllarovna, İbragimova Amina, İnavanova Habiba İbragimovna, Lisina Akılcan, Kabulova Abişa Kurbanbekovna, Makina İliş, Maldıbayeva Sara Nurmanovna, Sadıkova Sulukül, Sarsenbayeva Fatima, Fleyşer Kseniya Viisariyonovna, Ernst Mariya Timofeyevna gibi kadınlar olmuştur. ALCİR'de olan kadınlar türlü ağır işleri yapmakla cezalandırılmıştı. Kadınların birçoğunun, zorluklara dayanamayarak akıl sağlığını yitirdiği ortaya çıkmıştır.³¹¹

21 Mayıs 1937 yılında Kislovodsk' de tatil yaparken tutuklanan Rıskulov Turar'ın eşi Aziza Rıskulova,10 Haziranda Moskova'daki evinde tutuklanıp Butırka hapisine gönderilmişti. Dört yaşındaki kızları Saule'yi yetimler evine, kayınanası Aripa Ataulova'yı KARLAG'a göndermişlerdi. ALCİR' de veteriner olarak çalışan Aziza Rıskulova tutuklandığında hamile olup, kızı Rida'yı hücrede doğurmuştu.³¹²

1938 yılında ALCİR'e gelen 2103 kadının 655'i hamile veya küçük yaştaki bebekleri olanlardı. Hamile kadınlarının hepsi doğumlarını burada yapmıştır. ALCİR' de 1507 bebek doğup, büyük çoğunluğu soğuk ve açlıktan ölmüşlerdir. Bebekleri annelerinden geceleyin uyku zamanında ayırıyorlardı. Birçok annenin can azabından delirdiği kaydedilmiştir. Cakıp Akbayev'in kız kardeşi, Nıgmet Nurmakov'un eşi

³¹⁰ Кененсариев, а. г. е. , s. 99.

³¹¹ Кененсариев, а. г. е. , s. 99.

³¹² Векмаханов, а. г. е. , s. 78; Солженин, А. И., *Архипелаг ГУЛАГ*, Новый Мир, Москва, 1989, ss. 107- 140.

Züpnun hayatının 10 senesini cezaevlerinde geçirdi. Kızı Tamara yetimler evinde vefat etti.³¹³

Kaisar Taştitov Kazakistan Gençler Komünist Başkanı olarak çalıştığı sırada 24 Ekim 1937 yılında tutuklanıp, 17 Mart 1938 yılında idam edildi. Eşi Sağadat Taştitova hayatının 11 senesini; Almatı, Semey, Novosibir, Krasnoyarsk hapishanelerinde geçirip, sonunda 26 noktaya- ALCİR'e gönderildi.³¹⁴

Zarap Temirbekov (1937 yılında KazRaykom'un bölüm İdarecisi) "Leninşil Cas" (Lenincil Genç) gazetesinin redaktörü hizmetinde bulunduğu sırada tutuklandı. Eşi Nazarova Sakıpjamal 26 noktada 8 senesini geçirdi. Çocukları Alma ile Canart Şımkent vilayetindeki Sayram köyündeki özel "halk düşmanları çocukları" yetimler evine gönderilmiştir. Oğlu Canart daha sonra Kırgızistan'da bulunmuştu.³¹⁵

1938 yılında Şımkent valiliğinde çiftçilik bölümünde bölüm başkanı olarak çalışan Muhametali Bağıstayev "halk düşmanı" olarak tutuklanıp, idam edildiğinde aile fertleri de tutuklandılar. Eşi, Suluhan Bağısbayeva Karagandı kampının "Başkenti" Dolinka'da 5 yıl hapiste kaldı. Çocukları yetimler evine gönderildi. Sultanbek "halk düşmanının oğlu" damgasından kurtulmak için, 1943 yılında 16 yaşında cepheye gönüllü olarak gidip, şehit olur. Almatı hapishanesinde 35 yaşındaki Şahizada Şonanova 1938 yılında 9 Nisan tarihinde eşi Teljan Şonanov'tan 10 gün sonra idam edildi. Şahizada Şonanova 1936 yılında Kazakistan Devlet Üniversitesi'ndeki anatomi odasında çıkan yangına sebep olanların birisi olarak suçlandı. Üç kere tutuklanıp, hayatının 17 senesini hapiste geçiren "Akyayık" romanının yazarı Hamza Esenjanov'un eşi Sofiya Tastemirova kocasının sürgünde olduğu Krasnoyarsk ülkesine gidip, orada doktor olarak çalışmıştır.³¹⁶

Sürgüne uğrayan, idam edilen, toplama kampları ve hapislerde olan kadın sayısı hakkında tam bilgi yoktur. D.A.Şaymuhanov ve S.D.Şaymuhanova'nın "KARLAG"

³¹³ Солтоноев, а. г. е. , s. 139.

³¹⁴ Солтоноев, а. г. е. , s. 139.

³¹⁵ Курашвили, В. Н. , Политическая доктрина Сталина /История СССР, Наука, Москва, 1989, s. 44;

³¹⁶ Солтоноев, а. г. е. , s. 140; Кукушкина, а. г. е. , s. 25.

eserinde tutuklu kadınların sayısı: 1933 senesinde 2304, 1934 senesinde 3011, 1936 senesinde 3260, 1938 senesinde 7511, 1939'da 17099 olarak belirlemiştir. Akmola özel kadınlar kampında 1938–1946 yılları arasında 4482 tutuklu bulunup, onların 2469'ı Rus asıllı (55%), 93'ü (2%) Kazak olduğunu anlaşılmıştır. Kaynaklarda, ALCİR'de 22000 tutuklu kadının bulunduğu belirtilmiştir. Toplama kamplarında Kazak kültürü, bilimi ve aydınlanmasının çok önemli isimleri hayatını kaybetmişlerdi. Sadece Kazakistan'da değil, tüm Sovyet Cumhuriyetlerinde yapılan kitlesel katliamlardan nasibini alanlar arasında 800 bin Alman, 102 bin Polonyalı, 19 bin Koreli aile, 507 bin Kuzey Kafkasyalı, Kırım Tatarları, Türkler, Yunanlar, Kalmıklar da vardı.³¹⁷

F. Kazakistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Kazakistan'da Ekim İhtilalinden sonraki yıllarda Sovyet Hükümetinin tüm Cumhuriyetlere uyguladığı baskı ve Sovyetleştirme politikaları sonucunda geniş çaplı bağımsızlık hareketleri görülmeye başlanmıştır. Aydınlar, Bolşevik yönetimin özgürlük getirmediğini görüp halkı bilinçlendirmeye girişmişler, basın- yayın, kongreler ve silahlı ayaklanmalar yoluyla milli mücadele faaliyetlerini örgütlemişlerdi. Bunun karşısında önlem alan yönetim güçleri de her türlü yolu kullanarak bu tür hareketleri bastırma yoluna gittiler. Bolşevik liderlerin, bağımsızlık taleplerini engellemeye yönelik strateji arayışlarına bir çözüm olarak, özerklik siyaseti devreye girdi. Yine Sovyet Merkezi Hükümetine bağlı, ekonomisiyle, kültürü ve ideolojisiyle Komünist Parti politikalarına hizmet edecek özerk Cumhuriyetler kuruldu.³¹⁸

5 Aralık 1936 yılında düzenlenen Sovyetlerin VIII. Genel Olağanüstü Kongre'sinde kabul edilen Anayasa uyarınca, 26 Mart 1936'da Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Kazakistan Sovyeti'nin X. Olağanüstü Kongre'si yeni kurulan Cumhuriyetin Anayasasını onayladı. Bu Anayasa, Kazak halkının, kapitalist sisteme geçmeden sosyalizme adım atmasını onaylıyordu. Kazakistan'ın özerkliğini ve halkın siyasi eşitlik hakkını koruyan kanunlar kabul edildi. Bundan sonra Kazak

³¹⁷ Дильманов, С. Д. , *Исправительно-трудовые лагеря НКВД- МВД СССР на территории Казахстана (20- 50 гг. XX в.)* , Исторический институт, Алматы, 2002, s. 34.

³¹⁸ Кузембаев, А. – Абиля, Е. , *История Республики Казахстан*, Атамұра, Алматы, 1998, s. 93.

sanayisi gelişti, sosyal kurumlar geliştirilerek eğitim ve kültür alanında önemli ilerlemeler kaydedildi. Bölgede süren bu gelişmelere rağmen, bir yandan totaliter sistem tamamen yerleşti ve Kazak halkının tüm kazanımları da bu sistemin yararına kullanıldı.³¹⁹

12 Aralık 1937’de Kazakistan Cumhuriyetinde yeni bir seçim gerçekleştirildi. Demokratik usullerin hiçe sayıldığı bu seçim sonucunda, Merkezi Hükümetin adamları işbaşına getirildi.³²⁰ Bu durum, aslında başından itibaren Sovyet sisteminin “zerklik” anlayışının asıl yüzünü ve gelecekteki planlarını tüm açıklığıyla ortaya koyuyordu. Nitekim bundan sonraki dönemde, 1937- 1946 yılları arasında “rejim karşıtı” suçlamasıyla pek çok masum kişi sisteme kurban edilerek ülke sınırları içindeki halklar üzerinde inanılmaz baskılar, katliamlar uygulanmıştı. Kazakistan’da siyasi soykırım kurbanlarının sayısı 3,5 milyon olarak ifade edilse de, bu sayı kesin değildir; çünkü Rus Hükümeti, o döneme ait pek çok belgeyi yok etmiştir.³²¹

Kazakistan’da sürgün edilen ve tutuklanan aydınları temize çıkarma işlemleri,1956 yılı Haziranda olan SSCB’nin XX. toplantısında başlamıştır. Buna rağmen, tutuklu olanların birçoğu aklandığına dair belgelerini 1980 yılların ortasında alabilmişlerdir.³²²

1990 senesinde Malinovka köyünde ALCİR’de vefat eden anneler için halk isteğiyle heykeller yapıldı. Stalin zamanındaki suçsuz insanların sürgün ve tutuklananların aklanması sadece Kazakistan’ın kendi bağımsızlığını ilan etmesiyle gerçekleşti. 14 Nisan 1993 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev “Toplu siyasi sürgüne uğrayanları aklama” hakkında kararı imzaladı. Aynı yıl Kazakistan’da, “Totaliter baskı kurbanları için rehabilitasyon” kararı alınmıştı. Öldürülenler için

³¹⁹ Кузембаев, а. г. е. , s. 96.

³²⁰ Кузембаев, а. г. е. , s. 97.

³²¹ Кузембаев, а. г. е. , s. 98.

³²² Асфендияров, Санжар, *История Казахстана с древнейших времен*, Санат Үayıнағı, Алматы, 1998, s.195.

dikilen anıtlar ise, bir daha böyle bir insanlık suçunun yaşanmaması için, olanların unutulmamasını sağlayacaktı.³²³

N.A.Nazarbayev 1997 yılını, “Milli Birlik ve Siyasi Sürgün Kurbanlarını Hatırlama Yılı” olarak ilan etti. 31 Mayıs, kurbanları anma günü olarak belirlendi. Almatı vilayetindeki “Janalık” köyünde suçsuz kurbanlara anıtlar dikildi. Burada, polis binasının bodrum katında 3 bin civarında siyasi cinayetin kurbanlarının mezarı vardır. Almatı İç İşleri Halk Komiserleri binası müze olarak değiştirildi. Güney Kazakistan vilayetindeki siyasi sürgün kurbanları müzesi 2001 yılının 2. Kasımında Kazakistan Cumhuriyetinin Bağımsızlığının 10. yılığında açıldı. 31 Mayıs 2007’de Akmola’da Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev’in katılımıyla “ALCİR” siyasi sürgün kurbanlarına ait müze açıldı. Müzede işkence gören kadınlar hakkında resimler, tarihi belgeler ve edebi kitaplar sergilendi. Nursultan Nazarbaev, ALCİR Müzesi açılışında, geçmişin karanlık günlerini anma töreninde konuşma yaparak, Kazak halkının Stalin döneminde yaşadığı büyük trajediden bahsetti. Toplu katliamlara uğrayan milyonlarca insanın anısına yapılan bu açılışta, totaliter rejimin kurbanlarının isimleri anıldı.³²⁴

G. Sovyet Yönetimi Altında Türkler

1917 İhtilali ile Rusya’da yaşanan iktidar değişikliği, Orta Asya Türk topluluklarının bağımsız devlet kurma isteklerini gerçekleştirmelerine geçici olarak imkân vermişti. Ancak kısa bir süre sonra Sovyetlerin politikası, buralardaki bağımsızlık oluşumlarını bastırarak, bütün toplulukları kendisine bağlamıştır. Kazakistan’da olduğu gibi, diğer bölgelerde de komünist yöneticiler yoğun bir Sovyetleştirme politikası güderek Türk halklarını siyasi, ekonomik ve kültürel olarak baskı altında tutarak yeni rejimi yerleştirmeye çalışmışlardır. Örneğin, Azerbaycan, 1917 Bolşevik İhtilalinden sonra 28.05.1918’de bağımsız bir devlet olarak kurulmuşsa da, bu bağımsızlık fazla uzun sürmemiş, 1 yıl 11 aylık süreden sonra 27.4.1920’de Kızıl Ordu işgaline uğrayarak tekrar Rusya’ya dâhil edilmiştir. Yaklaşık 70 yıl Sovyetler

³²³ Асфендияров, а. г. е. , s.196; Кузнецов, Е. Б. , *Карлаг: по обе стороны колючей колючки*, Сургут, Алматы, 2001, s.57.

³²⁴ Байғалиев, Азамат, “Суровые уроки”, “Егемен Қазақстан” Gazetesi, 01.06.2007.

Birliği içerisinde kalan Azerbaycan, 28.5.1990 tarihinden sonra yeniden bağımsızlık mücadelesini başlatmış ve bağımsızlığını kazanmıştır.³²⁵

Azerbaycan, 4,5 milyar ton petrol rezervi, 118,65 milyar m³ doğalgaz rezervi, yıllık yaklaşık 800 bin ton pamuk üretim kapasitesi ve dünya havyar üretiminin %80'ini karşılayan yapısı ile dünyanın stratejik öneme sahip bir bölge olarak, Sovyetler Birliğinin ekonomik kalkınmasında büyük rol oynamıştır. Örneğin; 1913 yılında Rusya'da üretilen 8 milyon ton petrolün 7 milyon tonu Azerbaycan'dan elde edilirken, 1941 yılında, SSCB tarafından üretilen 30 milyon ton petrolün 22 milyon tonu Azerbaycan'dan gelmektedir.³²⁶

SSCB içerisinde, Özbekistan halkı da diğer bölgelerde yaşayan Türklerle aynı kaderi paylaşmıştır. Cengiz Han'ın torunlarından Batu Han tarafından kurulan Altın-Orda Hanlığının başına 9. olarak zbek Han'ın geçmesiyle kurulan Özbekistan, 1852 yılında Türkistan'ın istilası ile birlikte Rus arlık ordularının hedefi haline gelmiştir. 1885–1910 yılları arasında da devam eden savaşlar sonrasında Ruslar tamamıyla Özbekistan'ı işgalleri altına almışlardı. 1916 yılında Türkistan'da Ruslara karşı büyük bir ayaklanma gerçekleşmiş, bu ayaklanmanın sonucunda 673 bin Türk hayatını kaybetmiş, 168 bin Türk Sibirya'ya sürülmüş, 300 bin Türk de yakındaki Doğu Türkistan'a kaçmak zorunda kalmıştır.³²⁷

1917 Komünist ihtilalinden sonra Rusya'da rejim değişmekle birlikte, Türkler için çok bir şey değişmemiş; Ruslar, 1918 yılında Türkistan Otonom Sovyet Cumhuriyetini kurduklarını ilan etmişler, 1919 yılında da Rus General Frunze kumandası altında buralara hücuma başlamışlardır. Osmanlı kumandanlarından Enver Paşa'nın buralara gelip, Ruslarla savaşması da kısmi başarılar sağlamakla birlikte neticeye ulaşamamış, 1924 yılında Ruslar bu topraklarda tam hâkimiyet kurmuşlardır.³²⁸

³²⁵ Тишков, Б. А. , *Россия как многонациональная общность и перспективы межэтнического согласия*, Академический центр “Российские исследования”, выпуск IV, Москва, 1994, s. 15.

³²⁶ Тулебаев, Б. А., *Торжество Ленинских идей социалистического преобразования сельского хозяйства Средней Азии и Казахстана*, Жалын, Алматы, 1988, s. 148.

³²⁸ Тулебаев, а. g. e. , s. 148.

Özbekistan, Sovyetlerin ekonomik projelerinde önemli yere sahip bir bölgeydi. Buradaki pamuk üretimi, Sovyetler Birliği'nin ihtiyacının yaklaşık %50'sini karşılamıştır. Et, süt, ipek üretimi ve meyvecilikte de ileri konumda olan Özbekistan, ülkenin en büyük bölümünü kaplayan Kızıl Kum Çölü'nün zengin doğal gaz, altın ve uranyum yataklarına sahiptir. Ayrıca, Özbekistan'ın sahip olduğu yıllık 100 ton kapasiteli altın madeni, uranyum yatakları da Sovyet ekonomisi için hayati bir işlev görmüştür.³²⁹

SSCB içinde yer alan bir diğer ülke de Kırgızistan'dır. 1846 yılından itibaren bu bölgede de Rusların işgalleri başlamış, 1852'de Kırgızistan'ın önemli şehirlerinden biri olan Akmescit'i büyük bir katliamla zapt etmişlerdir. 1855 yılından itibaren Rus işgali artmış, 1865 yılında da Taşkent'i istila etmişlerdir. Muhtelif karşı ayaklanma teşebbüslerine rağmen Rus hâkimiyeti devam etmiş, 1916 yılındaki büyük isyanda 673 bin Kırgız Türk'ü şehit düşmüş, 200 bini sürülmüş, 300 bin Türk de kaçmak zorunda kalmıştır. Sovyet ihtilalinden sonra da Ruslar, Ermenilerle takviyeli bir orduyu Kırgızların üzerine yollamışlar ve 1 Mayıs 1918'de bütün buraları da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne dâhil etmişlerdir.³³⁰

Kırgızistan'ın hayvancılık ağırlıklı bir ekonomik yapısı vardır. Çok sayıda hidroelektrik santrali ile yılda 9,3 milyar Kwh elektrik enerjisi üretilmektedir. Fergana Vadisinde petrol ve doğal gaz yatakları mevcuttur. Kırgızistan kömür yatakları bakımından 31 milyon ton rezerv ile Orta Asya'da birinci sırada yer almaktadır.

Türkmenistan da, Rusların da büyük ilgi gösterdiği bir bölge olmuş ve uzun yıllar istilalara maruz kalmıştır. Sovyet İhtilali'nden sonra bağımsızlık mücadelesine başlayan Türkmenler, 1924 yılında Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduktan sonra Sovyet hâkimiyeti altına girmişlerdir. Bölgede gelişen madencilik, petrol ve pamuk üretimi, bağıcılık sayesinde Sovyet Hükümeti burada da sömürü faaliyetlerine

³²⁹ Тулебаев, а. г. е. , s. 148.

³³⁰ Валовой, Д. , *Экономика в человеческом измерении*, Наука, Москва, 1988, s. 57.

girişerek ülkenin ekonomik gelişimi için bölge halkını ve imkânlarını yıllarca kullanmıştır.³³¹

Rusya federasyonu içinde Türk Muhtar Cumhuriyetleri de bulunmaktaydı. Bunlar arasında, Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan, Yakut-Saha Muhtar Cumhuriyetleri, Dolgan-Mens Muhtar Bölgesi, Kabardin-Balkar, Tıva, Kırım-Tatar Muhtar Cumhuriyetleri, Havas, Gorno-Altay Muhtar Bölgesi, Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti, Karaçay-Çerkez Muhtar Bölgesi, Çeçen-İnguş Muhtar Cumhuriyeti bulunmaktaydı. Bu cumhuriyetler de sahip oldukları yeraltı kaynakları ile Rusya için büyük bir stratejik öneme sahipti.³³²

SSCB yönetimi, Bolşevik İhtilalinden sonra Türk halklarının yaşadığı tüm bu bölgeleri komünist ideoloji etrafında birleştirmek istemiş, başlangıçta verdiği bağımsızlık vaatlerinin de sadece kendi merkezi politikalarını kolaylaştırma amacına yönelik olduğu anlaşılmıştır. İlk İhtilal günlerinde büyük umutlara kapılan Türkler, kendi bölgelerinde yerel örgütler ve partiler kurarak yeni rejimi desteklemişlerdi. Ne yazık ki bundan sonra, siyasi - ekonomik ve kültürel özgürlüklerini yaşatmak bir yana, Türk Cumhuriyetleri en temel insan haklarından bile mahrum bırakılmış ve taleplerini demokratik yoldan elde edemeyeceklerini anladıklarında bağımsızlık hareketlerine başlamışlardı. Sovyetlerin Kızıl Ordu kuvvetleri, tüm bu girişimleri sistem karşıtı ilan ederek aydınlar arasında büyük katliamlara girişmiştir. Sonuç olarak, Bolşevik yönetimi, iktidarının son gününe kadar kendi totaliter rejimini devam ettirerek Türk Cumhuriyetleri üzerinde baskı, sömürü, sürgün ve soykırım politikaları uygulamıştır.³³³

³³¹ Бензин, М. А., *Экономика и организация социалистического сельского хозяйства у Туркменистана*, Академический центр “Российские исследования”, Ашхабад, 1958, s. 153.

³³² Бензин, М. А. , *Колхозный двор в Российской Черноземье*, Наука, Москва, 1991, s. 121.

³³³ Тулебаев, а. г. е. , s. 149.

SONUÇ

Rusya’da 1917 yılında gerçekleşen Sovyet İhtilali, ülke sınırları içinde yaşayan milletler için büyük bir değişimin habercisi, aynı zamanda bir umut kaynağı olmuştur. Bunun sebebi, Çarlık Rus yönetimi tarafından sömürge konumuna getirilen Türk halklarının, ellerinden alınan özgürlüklerini yeni bir rejimle birlikte tekrar kazanacakları düşüncesidir. Bu beklentilerin farkında olan devrimciler, Bolşevik İhtilali öncesinde ve ilk günlerde, Türk halkı ile ilgili niyetlerini açıkça ortaya koymayıp büyük özgürlük vaatleriyle taraftar kazanma çabasına girmişlerdir. İhtilalin ardından, 24 Kasım 1917’de “Rusya Halklarının Hakları Beyannamesi” ilan edilmiştir. Bundan sonra tüm inançların, adetlerin serbest bırakılacağı ve elde edilen bu hakların; ihtilalin organları olan işçi, asker ve köylü Sovyetlerinin korumasında olacağı belirtilmiştir. Başlangıçta, tüm milletlere kendi dilinde eğitim ve kültürünü geliştirme hakkı tanınmıştı. SSCB’de Lenin’in “Milletler Politikası”, 1924 Anayasasında özerklik hakkına yer verse de aslında hayata uygulanan, “Sosyalist Birliğe Sadakat” politikası olacaktır.

Bolşevik İhtilali’nin, Rusya’nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Kazakistan’da sevinçle karşılandığı bilinmektedir. Fakat hemen ardından, merkezi idarenin Bolşeviklerin eline geçmesinden itibaren Türkistan’ın birçok yerinde işgal faaliyetleri başlamıştır. Ardından, Türkistan beş ayrı cumhuriyete bölünür. Bundan sonra büyük bir kültür emperyalizmi başlar. Türk toplulukları arasındaki lehçe farkları, bilinçli olarak arttırılır. Bunun sonucunda, Türkistan’da; Özbekçilik, Kazakçılık, Türkmencilik, Kırgızcılık gibi ayrılıkçı fikirler gelişmeye başlar.

Bolşevik yönetiminin Kazakistan’da uyguladığı Ruslaştırma ve baskı politikalarına rağmen, Kazak halklarının kültürel kimliği ve bağımsızlık talepleri yok edilememiştir. Türk kültürü komünist ideoloji karşısında emperyalizme maruz kalsa da, Kazak halklarının özgürlük düşüncesi hiçbir zaman yok edilememiştir. Eskiden beri Rus emperyalizmi altında yaşayan Orta Asya Türkleri, Bolşevik rejimi desteklerken, bağımsızlıklarından ödün vermeyi reddetmişlerdir.

Böylesi etnik ve kültürel çeşitlilikte bir toplumda, komünist düzeni yerleştirme ideali, daha baştan başarısızlığa mahkûm olmuş görünmektedir. Çünkü uygulanan baskılar, Türk kimliğini asimile etmek bir yana, bu kimliğin daha da öne çıkmasına sebep olmuştur. Denilebilir ki, Sovyet yönetiminin tarihi emelleri, amaçlananın tam tersi sonuçlar doğurmuştur. Türk aydınlarının faaliyetleri ve Sovyet eğitim sistemindeki ilerlemeler, devrime hizmet etmek yerine, halkın, milli kimliğini geliştirmesine ortam hazırlamıştır.

Sovyetlerin, tüm kurumlarıyla sosyalist sistemi yerleştirme çabalarındaki temel hedef, proleter devrimi dünyaya yaymaktır. Bunun bir ön denemesi Orta Asya halkları arasında yapılmıştır. Bölgenin etnik yapısındaki çeşitlilik, başlangıçta böyle bir uygulama için elverişli görülmüştü. Bu yüzden milli-coğrafi sınırlara müdahale edilerek Cumhuriyetler parçalanmıştır. Öyle ki, hiçbir topluluk kendi bölgesinde çoğunluk oluşturmayacak duruma getirilmiştir. Zaten tarih boyunca birbirleriyle mücadele etmiş olan Orta Asya halkları arasındaki etnik çatışmalar, Sovyet yönetimi tarafından ustaca kullanılarak milli birlik bilincinin gelişmesi engellenmeye çalışılmıştır. Bolşevik parti liderleri, Orta Asya Cumhuriyetlerini etnik düzeyde parçalanmış halde tutarak Sovyet Sosyalist Birliği'ni daha kolay gerçekleştirebileceklerini düşünmüşler ve bunu, devrimi tüm dünyaya yaymak için bir adım olarak görmüşlerdir. Bu nedenle, Bolşeviklerin yaydığı demokrasi ve bağımsızlık sloganlarına rağmen, pratikte uygulanan ilkeler bambaşka bir nitelik taşımaktadır. Sınırlar ve bu sınırlar içinde yer alan toplumların kaderi yeniden çizilirken, pratikte hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir ütopyadan hareket edilmiştir. Bu, Sovyet politikalarının, ülkenin gerçek ihtiyaçlarını ve toplumsal yapısını dikkate almadığını göstermektedir. Buna rağmen kısa bir zaman diliminde tüm Orta Asya'nın yönetim statüsü değişmiş, özerk Cumhuriyetler kurulmuştur.

Üretim araçlarının devletleştirilmesiyle birlikte SSCB'de baskı mekanizması da harekete geçmiş ve ülkenin her yerinde toplama kampları kurulmuştur. Bolşevikler, "bizden olmayan bizim karşımızdadır" düşüncesinden hareketle, ülke çapında siyasi katliamlara girişmişlerdir. Ayrıca, sosyalist devrimin ateşi, sürekli bir düşman arayışı

içinde körüklenmiş, “sınıf çatışması” tezi canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu yöntemle, totaliter baskılar haklı bir gerekçe bulmuştur.

Kazak aydınları, basın- yayın alanında yoğun faaliyetlere girişerek milli bağımsızlık mücadelesini başlatırlar. Ardından kongreler toplanır, halk direnişe geçer. Sovyetlerin kültür emperyalizmi, tüm çabalara rağmen amacına ulaşamaz. SSCB ideolojisi, uygulamada büyük bir yenilgiye uğrar.

Çarlık ve Sovyet Rusya dönemlerinde eritmek istenilen Orta Asya’daki Türk kimliği, SSCB’nin dağılması ve bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin kurulmasıyla yeniden kendi kaderini belirleme hakkına kavuşacaktır.

КАУНАКЛАР

Абдиров, М. Ж., *“История казачества Казахстана”*, Даур, Алматы, 1994

Абылхожин, Ж. В., *Новое о коллективизации в Казахстане. История Казахстана*, Алматы, 1998

Абылхожин, Ж. В. , *История Казахстана: белые пятна*, Даур, Алматы, 1998

Абусейтова, *История Казахстана и Центральной Азии*, Даук-Пресс, Алматы, 2001

Алдажуманов, К. С., *Депортация народов – преступление тоталитарного режима*, Исторический Институт, Алматы, 1997

Алексеев, А. Н. , *Население Казахстана*, Онер, Алматы, 1993

Алексеев, Н. В., *О постановке инороднического образования в Туркестанском Крае*, “Туркестанские Ведомости” Gazetesi, No 177, 4 Aralık, 1905

Алексеев, Н. В., *“Историческая демография Казахстана”*, Университет, Усть-Каменогорск, 2001

Алексеева, П. Е. , *Сибирь: Страницы пережитого*, Литература, Москва, 1990

Аманжолова, Д. , *Алаш в этнополитической истории Казахстана*, Исторический Институт, Алматы, 2009

Анушкин, Д. , *Из опыта коренизации в Казахской ССР/ Революция и национальности*, Наука, Москва, 1998

Асфендияров, Санжар, *История Казахстана с древнейших времен*, Санат Ұауындары, Алматы, 1998

Аяған, Бүркіт, *Қазақстан Тарихы*, Атамұра, Алматы, 2009

Аяған, Бүркіт, “Центральная Азия в составе Российской империи”, *Казахская Энциклопедия*, Алматы, 2004

Бабабеков, Х. Н., “*Руссия Орта Азияны Басып Алған бы?*”, Кыргызстан Маданият Gazetesi, № 49, 1990

Баишев, С. В. , “*Очерки экономической истории Казахстана*”, КазГУ, Алматы, 1989

Баишеев, С. В. , *Социально- экономическое развитие советского Казахстана*, ЕкономУН, Алматы, 1979

Байғалиев, Азамат, “*Суровые уроки*”, “Егемен Қазақстан” Gazetesi, 01.06.2007.

Бензин, М. А. , *Колхозный двор в Российском Черноземье*, Наука, Москва, 1991

Бензин, М. А., *Экономика и организация социалистического сельского хозяйства у Туркменистана*, Академический центр “Российские исследования”, Ашхабад, 1958

Бехочин, Н. , *Қазақ Баспасөз Тарихының Очеркі (1860–1958)*, Атамұра, Алматы, 1981

Векмаханов, Е. В. , *Қазақстан в 20–40-е годы XIX.века*, Атамұра, Алматы, 1992

Бекмухаметов, Е. Б. , *Социалистическое строительство Казахской СССР за 20 лет*, Алма-Ата, Алматы, 1940

Бендриков, К. У., *Очерки по Истории Народного Образования в Туркестанском Крае (1865-1924)*, Наука, Москва, 1960

Бөкейханов, А. , *Шығармалар*, Наз. Мамбет Қойгельдиев, Атамұра, Алматы, 1994

Брошеван, В. – Тыйглынтс, Р. , *Изгнание и возвращение*, Москва, Симферополь, 1994

Бугай, Николай, *История СССР*, Наука, Москва, 1989

Бугай, Николай, *Казачество России: Оторжение, признание, возрождение (1917- 1941)*, Елиста, Москва, 1999

Бугай, Н. Ф.- Броев, Т. М., *Советские курды: Времы перемен*, Академия, Москва, 1993

Бугай, Н. Ф- Кавказ, А. М., *Народы в эшалонах: 20- 60 годы*, Новый мир, Москва, 1998

Бухарин, Н.И. , *Проблемы теории и практики коммунизма*, Правда, Москва, 1989

Валовой, Д. , *Экономика в человеческом измерении*, Наука, Москва, 1988

Верт, Н. , *История советского государства*, Весь Мир, Москва, 1992

Волобуев, *Октябрь: величайшее собрание века или социальная катастрофа?*, Политиздат, Москва, 1991

Галиев, А. В. , “*Социально-демографические протесты в Казахстане*”, Даур, Алматы, 1991

Граменитский, С., “*Иностранческое Образование в Туркестанском Крае*”, ‘Туркестанские Ведомости’ Gazetesi, sayı 6 (18) Ocak 1900

- Григорьев, В. К. , Разгром мелкобуржуазной контрреволюции в Казахстане, Алма-Ата, Алматы, 1984
- Дахшлейгер, К. Ф. , *Социально-экономическое преобразования в ауле и деревне Казахстана*, Наука, Москва, 1979
- Двоскин, Б. У., *Экономико-географическое районирование Казахстана*, АлматыКітап, Алматы, 1986
- Дильманов, С. Д. , *Исправительно-трудовые лагеря НКВД- МВД СССР на территории Казахстана (20- 50 гг. XX в.)* , Исторический институт, Алматы, 2002
- Дизендорф, В. , *Прощальный взлет*, Прогресс, Москва, 1997
- Добромыслов, А.И, “*Тургайская область Исторический Очерк*”, Книга, Свердловск, 1992.
- Дробижева, Л. М., *Интеллигенция и национализм/Этничность и власть в полиэтнических государствах*, Литература, Москва, 1994.
- Жексенбаева, Г. , "Орыс-Қазақ және Отарлау Саясаты", *Қазақ Тарихы*, Сілт 1, Атамұра, Алматы, 1996
- Жиренчин, К.А, “*Политическое развитие Казахстана в XIX в начале XX веков*”, Казахский Университет, Алматы, 1996
- Жұмабаев, М. , *Шығармалар*, Атамұра, Сілт 2–3, Алматы, 1996
- Земсков, В. Н. , *ГУЛАГ: историко-социологический аспект*, Социологические исследование, Москва, 1991
- Зима, В. Ф. , *Послевоенное общество: голод и преступность/отечественная история*, Наука, Москва 1995
- Зиманов, С.З, *Политический Строй Казахстана в конце XVIII века в Первой Половине XIX века*. Жалын, Алматы, 1960

Инояттов, Х. Ш. , *Против фальсификации истории победы Советской власти в Средней Азии и в Казахстане*, Наука, Ташкент, 1955

Инояттов, Х. Ш. , *Победа Советской власти в Туркестане*, Политиздат, Москва, 1978

Қазақстан тарихы (Үлліклар)), Атамұра, Алматы, 1994

“Қазақ” Gazetesi, Sayı: 25, 1917

Қазақ тарихы, Оқулық, Атамұра, Алматы, 1994

Камилов, К. Ф. , *В борьбе с реакцией за Советский Туркестан*, Наука, Ташкент, 1963

Қасенов, К. Төреханов, Е., *Қызал Қырғын: 37де апат болғандар*, Рауан, Алматы, 1994

Қашқара, Айбаты, “*Жинақтар және білгілер*”, Тарих институты, Алматы, 1995

Кастельская, З.Д. , *Из Истории Туркестанского Края (1865–1917)*, Наука, Москва 1980

“Қызыл Қазақстан” dergisi, sayı, 4, 1926

Кекишев, С. , *Ахаң туралы ақиқат*, Білім, Алматы, 1992

Кененсариев, Т. , *Кыргызстандын Оруссияга каратылышы*, Учкун, Вишкек, 1997

Клеер, Е, “*Анализ общественно-экономических структур третьего мира*”, ЕкономС, Москва, 1968

Климович Л.И., *Ислам в Царской России*, Наука, Москва 1936

Ковальский, С. П. , *Освоение целинных земель в Казахстане*, Наука, Алматы, 1986

- Козина, В. В. , *Демографическая история Казахстана*, Білім, Караганда, Алматы, 2007
- Коржихина, Т. П. , *История российской государственности*, Интерпракс, Москва, 1999
- Конов, А.И, *История изучения Тюркских языков в России*, Прогресс, Москва, 1982
- Койгельдиев, “*Алаш Харекеті*”, Атамұра, Алматы 1995
- Қойгельдиев, Мамбет, *Қазақстан Тарихы*, Атамұра, Алматы, 1994
- Койгельдиев, М., *Алаш Қозғалысы*, Алаш, Алматы, 1996
- Кузембаев, А. – Абиля, Е. , *История Республики Казахстан*, Атамұра, Алматы, 1998
- Курашвили, В. Н. , *Политическая доктрина Сталина /История СССР*, Наука, Москва, 1989
- Кунаев, Д. О. , *О моем времени*, АлматыКітап, Алматы, 1992
- Кузнецов, Е. Б. , *Карлаг: по обе стороны колючей колючки*, Сургут, Алматы, 2001
- Кыикбаев, Н. , *Торжество Ленинской национальной политики в Казахстане*, АлматыКітап, Алматы, 1968
- Кукушкина, А. Р. , *Акмолинский лагерь жен изменников Родины; история и судьбы*, исторический институт, Караганда, 2002
- Лифшиц, М. А. , *Нравственное значение Октябрьской революции*, Скепсис, Москва, 1988

- Малышева, М. П. , *Национально-территориальное размежевание Сибири и Казахстана*, Калем, Семипалатинск, 1999
- Мырзахметов, М., “Қазақ қалай мәңгүртленді?”, ‘Түркістан’ Gazetisi, No: 8 Sayı 658, 23 Şubat 2007
- Минжан, Н, *Қазақтың қысқаша тарихы*, Атамұра, Алматы, 1994
- Могильнитский, В. , *Звезды ГУЛАГ*, Алаш, Астана, 2001
- Нурмахамедов, С. В. , *Очерки истории социалистического строительства в Казахстане*, АлмаАта, Алматы, 1966
- Нурпеисов, К. Н. , *Становление Советов в Казахстане*, Алма-Ата, Алматы, 1987
- Нұрпеисов, К. , “*Жетісулік алаш қайраткерлері*” Қазақ Тарихы, Атамұра, Сілт 1, Алматы, 1996
- Нұрпейсов, К., *Алаш және Алашорда тарихының зерттеуі хақында*, Қазақ тарихы, Оқулық, Алматы, 1994
- Нуриллин, Р. , *Борьба Компартии Туркестана за осуществление политики “военного коммунизма”*, у.е.у. Ташкент, 1975
- Нусунбеков, А. Н. , *Объединение казахских земель в Казахской ССР*, АлмаАта, Алматы, 1953
- Нұртазина, Н. , “*Ресейдің көпұлтты Түркістанда жүргізген саясаты*”, Оқулық, Қазақ тарихы, 1996
- Омарбеков, Галас, “*Ұлысын жас күні*”, ‘Ақиқат’ Gazetesi, Алматы, 31 Mayıs, 2005
- Остроумов, Н. , *Туркестанской Учительской Семинарии за 25 лет его существования*, Академия, Ташкент, 1924
- Пірманов, А. , *Қазақ интелегенциясы*, Алаш, Алматы, 1997

- Покровский, С. Н. , *Разгром интервентов контрреволюции в Казахстане 1918–1920 года*, АлмаАта, Алматы, 1967
- Раскольников, Федор, *Открытое письмо Сталину*, Политиздат, Москва, 1991
- Рысқұлов, Тұрар, “*Көтеріліс және Түркістанның жерлі халқы*”, у.е.у. Ташкент, 1925
- Рысқұлов, Т., “*Таңдамалы білгілер*”, Тарих институты, Алматы, 1984
- Рысқұлов, Н. , “1916 жылғы Қазақстандағы халық көтерілісі”, Жинақтар, АлмаАта, Алматы, 1947
- Садовская, Е., “*Миграция в Казахстане на рубеже XXI. Века*”, АлматыКітап, Алматы, 2001
- Сафаров, Г., *Колониальная революция*, Жалын, Алматы, 1996
- Семенов, Юрий, *Большевики приходят к власти: Революция 1917 год в Петрограде*, Весь мир, Москва, 2001
- Сейдин, Н. В. , *Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасы*, Рауан, Алматы, 2006
- Сымағұлова, С. , “*Қарқаралы петисясы*”, Оқулық, Қазақ Тарихы, Сілт 1, Almatı, 1996
- Солтонаев, Велек, *Кызыл Кыргыз тарихы*, Учкун Ұауынагі, Вишкек, 1993
- Солженин, А. И., *Архипелаг ГУЛАГ*, Новый Мир, Москва, 1989
- Сталин, Иосиф- Берия, Лаврентий, “*Их надо депортировать*”, Свобода, Москва, 1992

- Субханбердина, У. , - Сейфулина, Д. С. , *Қазақ Кітабының Шежіресі*, Білім, Алматы, 1996
- Татимов, М. Б., *Развитие народонаселения и демографическая политика*, АлматыКітап, Алматы, 1978
- Тынышбаев, М., *Материалы к истории киргиз-казахского народа*, Восточное отделение киргизского государственного издательство, Ташкент, 1925
- Тишков, Б. А. , *Россия как многонациональная общность и перспективы межэтнического согласия*, Академический центр “Российские исследования”, выпуск IV, Москва, 1994
- Тоган, Заки Велиди, *Воспоминания*, Кн.1, Россия, Уфа, 1994
- Тулбаев, Б. А., *Торжество Ленинских идей социалистического преобразования сельского хозяйства Средней Азии и Казахстана*, Жалын, Алматы, 1988
- Фромм, Е. , *Бегство от свободы*, Прогресс, Москва, 1990
- Хасанов, В. Н. , *Механизмы введения и реализации Закона о языках в Казахской ССР и пути внедрения языка в различные сферы жизни*, Ғылым, Алматы, 1990
- Цаплин, В. В. , *Статистика жертв сталинизма в 30- е годы*, Вопросы истории, Москва, 1989
- Шаймуханов Д. А. , Шаймуханова, С. Д. , *КарЛаг*, издательство Пресс, Караганда, 1997
- Шаймуханов Д. А. , Шаймуханова, С. Д. , *Полические репрессии в Казахстане*, Алаш, Алматы, 1998

- Шахин, Т. , “*Четыри модели развития советского сельского хозяйства*”, Свобода, Москва, 1987
- Шаяхметов, Н. У. , *Қазақстан Тарихы*, АлматыКітап, Алматы, 2002
- Шойынбаев, И. , *Добровольное вхождение казахских земель в состав России*. Атамұра, Алматы, 1982
- Шоқай, Мұстафа, *Түркістанның ащы өмірі*, Кошым-Ногай, Алматы, 1992,
- Шоқай, Мустафа, “Туркестан под властью Советов”, Простор, Алматы, 1993
- Штомпка, Р. , *Социология социальных изменений*, Статистика, Москва, 1996
- Элагин, А. С. , *Казачество и казачьи войска в Казахстане*, Дауір, Алматы, 1993
- Akyol, Taha, *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye*, C.I, Ötüken, İstanbul, 1976
- Boranbayeva, Gülnur Smagulkızı, “SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazak Dilinin Genel Durumu”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (Kasım 2004)
- Conquest, Robert, *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and Terror-Famine*, y.e.y. London, 1986
- Egamberdiyev, M, “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’daki Eğitim Politikası(1870–1917)”*Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2005

Gündüz, Ahmet, “1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1,2005

Haghayeghi, M., *İslam and Politics in Central Asia*, St. Martin’s Press, New York, 1995

Olcott, M.B. “The Collectivization Drive in Kazakhstan”, *The Russian Review*, y.e.y. Stanford, 1981

Olcott, M.B., *The Kazakhs*, y.e.y. Stanford, 1987

Pipes, Richard, *Russia Under the Bolshevik Regime*, Penguin History, New York, 1993

Sabol, S. , *Russian Colonization and The Genesis of Kazak National Consciousness*, Newyork, y.e.y. 2003

Yıllıklar: *Қазақ ССР Тарыхы/ Көне замандан бүгине дейін* , С:4, Тарих институты, Алматы, 1981, s. 309

Yiğit, Ali, “Kazakistan’ın Değişen Etnik Yapısı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Elazığ, 2001

Zey, Katz, “Kazahstan and the Kazaks”, *Handbook of Major Soviet Nationalities*, London, 1975

DİZİN

A

A. Janbosinov, 84
A. Kari, 110
A. Orazbaeva, 43
A. Temirbekov, 110
A.Alekseev, 99
A.G.Hüseynov, 93
A.Guseev, 99
A.İmanov, 84
A.Kalmenov, 93, 100
A.Kudaybergenov, 99
A.Seyitov, 102
Abdulgaffar Cambusun, 83
Abdurahman Rahmetdinov, 93
Abubakir Divayev, 114
Ahmet Baytursunov, 44, 46, 76, 77, 89, 105, 107, 109
Ahmet Toktabaev, 44
Ahmetova Küncan, 114
Aimautov, 77
Akbaev, 77, 103
Akkagaz Doşanov, 94
Akmola, 24, 25, 27, 32, 38, 39, 46, 51, 59, 62, 80, 81, 82, 84, 93, 95, 102, 108, 112, 116, 118
Aktöbe, 39, 51, 52, 54, 59, 63, 68, 72, 84, 89, 93
Alaş, 29, 30, 32, 33, 34, 38, 39, 40, 44, 46, 67, 81, 83, 92, 93, 95, 100, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 125, 129, 130
Alaş Orda, 29, 38, 40, 93, 106, 107
Alaş Partisi, 38, 40, 95, 107, 108, 110
Alaşorda, 34, 35, 77, 107, 108, 110, 130
ALCİR, 112, 114, 115, 116, 117, 118
Aldabergenova Albusina, 114
Aldonğarov, 39
Alihan Bökeyhan, 30, 31, 104, 105
Alimhan Ermekov, 103
ALJİR, 76
Alman, 8, 15, 26, 75, 116
Almatı, 13, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 42, 43, 45, 46, 53, 57, 58, 60, 62, 63, 65, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 95, 96, 99, 100, 101, 104, 105, 107, 111, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133
Altay, 70, 103, 108, 120
Altıbayeva Balakız, 114
Altıbayeva Habiba Muzaffarova, 114
Amur, 80
Aral Gölü, 58
Argun, 83
asimilasyon, III, VII
Askeri komünizm, 59
Astrahan, 80, 82, 102
ateizm, 48
Atlas Kalmenov, 114
Avrupa, 1, 4, 6, 9, 20, 78
Avusturya, 27
Aykap' dergisi, 95, 97
Ayş Kabilova, 114

Ayş Kulumbetova, 114
Ayteke Musi, 114
Ayupov, 54
Azerbaycan, 72, 79, 118, 119
Aziza Riskulova, 113, 114

B

B.Karatayev, 95
Babayeva Hanay, 114
Bağzıbayeva Suluhan, 114
bağımsızlık, III, VIII, 2, 46, 76, 87, 98, 104, 106, 116, 118, 120, 121, 122, 123
Baidildin, 77
Barşın Kalmenova, 114
Başkurdistan, 91, 120
Belarus, 25, 27, 56
Berezov, 80
Beyaz Ordu, 38, 59, 110
Beyimbet Mailin, 76
Beyimbet Maylin, 113
Biahmet Sarsenov, 103
Bibijamal Sırgabekova, 114
Birlik Tuğ, 46
Bişkek, 82, 112, 113, 128, 131
Bokey Hanlığı, 102
Bokeyhanov, 31, 39, 45, 46, 87, 88, 89, 102, 103, 107, 108
Bolşevik, i, III, VII, VIII, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 16, 17, 19, 24, 29, 34, 37, 42, 43, 44, 47, 53, 63, 67, 71, 75, 88, 109, 110, 116, 118, 121, 122, 123, 128
Buhara, 42, 56, 105
Bulgar, 27
burjuva, 1, 5, 8, 9, 10, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 52, 54, 109, 110
Buşuyeva Nataliya İvanovna, 114

C

Cakıp Akbayev, 115
Cetisu, 80
Cetisu, 30, 31, 33, 38, 39, 58, 59, 70, 81, 82, 85, 92, 95, 99, 100, 104, 110
Cetisu (Yedisu), 30, 33

Ç

Çarlık, 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 25, 28, 30, 31, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 47, 48, 50, 55, 65, 69, 74, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 89, 99, 100, 106, 107, 108, 119, 122, 124, 127
Çeçen-İnguş Muhtar Cumhuriyeti, 121
Çek, 27
Çuvaşistan, 120

D

D.A.Şaymuhanov, 116

Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti, 121
Dala (Bozkır) Vilayeti, 45
Dameş Ermekova (Jürgenova), 113
Daulet Orazov, 114
devrimci, 5, 10, 15, 16, 18, 20, 45
Doğu Türkistan, 26, 33, 53, 83, 86, 119
Dolgan-Mens Muhtar Bölgesi, 120
Don Kazakları, 38, 70
Donbas, 72
Dosmuhamedov, 77, 100, 101
Dosmuhametov, 39
Duma, 8, 12, 13, 17, 88, 93, 96, 97, 100
Dungan, 26
Dzerjinskii, 36

E

E.İtbayev, 92
E.Tokbaev, 102
Ekibastuz, 58, 62
Ekim Devrimi, 5, 16, 21, 38, 107
Elizaveta Saduakasova, 113
Embi, 57, 58, 62
Emperyalist, 6, 31, 57
Enesei, 80
enternasyonal, 1
Enternasyonalist, 2
Erejep İtbaev, 102
Ernst Mariya Timofeyevna, 114
Ertiş, 58
Erubayeva Zeyne, 114
ESER, 34, 38, 88, 89, 110
Esil Dalası, 45
Estonya, 2
Etnografya, 45

F

F. Karimov, 89
Fatima Divayeva, 114
Fedor Ruzaev, 43
feodal, 6, 9, 21, 76
Fergana, 42, 80, 85, 92, 105, 120
Fleyşer Kseniya Viisariyonovna, 114
Folbauym, 82

G

G. Alibekov, 101
G. Bizyanov, 88
G.Ordabaev, 99
Gabbas Toğjanov, 113
Gani Muratbaev, 43
Geçici Hükümet, 12, 15, 17, 18, 21, 22, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 40, 98
Geçici Hükümeti, 16, 17, 18, 32, 36, 88, 94
Genel Kazak Kurultayı, 32, 94, 96, 103
Goloşekin, 65
Goloşekin, 77
Gorno-Altay Muhtar Bölgesi, 120
GULAG, 83, 113, 114, 130, 131, 133

Gülbahram Seyfullina, 114

H

H. Dosmuhamedov, 101
halk düşmanı, 43, 74, 75, 77, 112, 113, 115
Halk Edebiyatı, 45, 46
Hamza Esenjanov, 115
Harkov, 72
Havas, 120
Hazar Denizi, 86, 92
Hıristiyan, 99
Hive, 56, 105
Hive Hanlığı, 56
Hokant, 38, 111

I

Ibrayım Jaynakov, 99
İrgız, 84
Isık Göl, 82

İ

İ. Jaynakov, 92
İ. Zakonov, 88
İbragimova Amina, 114
ideoloji, III, VII, 4, 5, 121, 122
İdeolojik, 56
İdil, 79
ihtilal, III, VII, 2, 9, 10, 25, 40, 74, 81, 107
İktidar, 16, 19, 37
İliyas Kabilov, 114
İlminsky, 47
İlyas Jansugirov, 76
İmam Alimbekov, 94
İnavanova Habiba İbragimovna, 114
İsen Turmuhamedov, 94
İslam, 1, 48, 55, 56, 66, 79, 99, 110, 128, 129
İslamiyet, 42, 56, 79
işçi sınıfı, 1, 5
İtalya, 27

J

Janaydar Saduakasov, 113
Janbike Şanina, 114
Jandosov, 70
Japon, 75, 79
Jarkent, 82
Jas Alaş, 46
Jayık, 58, 69
Jeskazgan, 71
Jumat Şanin, 114

K

K.Şegirov, 99
Kabardin-Balkar, 120
Kabilbek Sarmoldayev, 114
Kabulova Abişa Kurbanbekovna, 114

Kadet, 31
Kadişa Musina, 114
Kafkas, 60, 91
Kamçatka, 80
Kamenev, 5, 17, 18, 36
Kamlık, 25
Kaniş Karimov, 93
Kaniş Satpaev, 44
kapitalist, 3, 6, 7, 9, 21, 56, 71, 78, 116
Karaçay-Çerkez Muhtar Bölgesi, 121
Karagandı, 57, 68, 71, 112, 115
Karakalpklar, 25, 56
KARLAG, 76, 112, 114, 116, 129
Kaysar Taştıtov, 114
Kazak, III, VII, 2, 3, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 116, 118, 123, 126, 127, 130, 131, 133
Kazak dili, 45, 46
Kazak Gazetesi, 45
Kazak halkı, 2, 24, 30, 33, 38, 53, 67, 75, 85, 86, 87
Kazakistan, i, III, VII, VIII, 2, 3, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 92, 95, 99, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 122, 125, 126, 129, 133
Kazan, 20, 42, 47, 62, 89, 93, 102
Kerenski, 13, 15, 30
Kerey Turumov, 94
Kıpçak, 83, 84
Kırgız, 25, 39, 42, 45, 51, 52, 70, 79, 81, 82, 86, 109, 112, 120, 131
Kırgızistan, 27, 41, 51, 52, 53, 92, 115, 120, 125, 133
Kırım, 6, 60, 73, 79, 116, 120
Kızıl Ordu, 22, 29, 59, 77, 111, 118, 121
Kiev, 72, 104
Kislovodsk, 114
kolhozlaşma, 29, 57
Kolonizasyon, 42
Komünist, VII, 1, 5, 19, 40, 43, 47, 53, 54, 60, 65, 66, 67, 74, 115, 116, 119
Koreli, 73, 116
Kostanay, 39, 51, 59, 63, 81, 84
Kökşetav, 54
Kölbay Togusoğlu, 106
Krasnoyarsk, 115
Kuban, 80
Kulandan Kojanova, 113
Kurpankin, 82
Kuzbas, 72
Küncamal Maylina, 113

L

Latin Alfabesi, 50

Lenin, 2, 4, 5, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 35, 36, 40, 42, 44, 55, 57, 60, 61, 63, 65, 76, 79, 109, 122
Leningrad, 72, 73
Leninizm, 5
Leninşil Cas, 115
Levon Mirzoyan, 68
Liberal, 9, 107
Lisina Akılcan, 114
Litvanya, 2

M

M. K. Abdulraşidhanov, 110
M. Siriusun, 89
M.Ayuevov, 86
M.Dulatov, 93, 94, 102
Macaristan, 27
Madina Orazova, 114
Magjan Jumabaev, 102
Majit Şombalov, 102
Makina İliş, 114
Maldıbayeva Sara Nurmanovna, 114
Mangıstau, 71
Mariyam Eskarayeva, 113
Mariyam Togjanova, 113
Marksist, 4, 5, 34, 55, 64, 79
Marksizm, 4, 5
Marsekov, 39, 92, 103
Maynur Sarmoldayeva, 114
Menşevik, 5
Menşevikler, 4, 8, 13, 16, 38, 110
milli mücadele, 116
Mirasbek Tolepov, 43
Mirjakub Dulatov, 82
Moskova, 13, 37, 40, 41, 43, 49, 51, 55, 57, 62, 65, 66, 68, 72, 73, 75, 76, 94, 101, 110, 113, 114
Mugaljar, 71
Muhametali Bağıstayev, 115
Muhametali Bapızbayev, 114
Muhammedcan Tınışbayoğlu, 30
Muhammetkali Tatimov, 114
Muhan Aitpenov, 109
Muhış Boştaev, 103
Mustafa Şokai, 91
Mustafa Şokay, 30, 31, 88, 110, 111
Mustafa Şokayoğlu, 30
Mustahım Maldıbaev, 103

N

N. Arıkova, 43
N. Kuljanova, 43
N.A.Nazarbayev, 117, 118
N.Jakıpbaev, 99
N.Kadkin, 99
Nayman, 83
Nazipa Kuljanova, 103
Nıgmet Nurmakov, 115
Nıgmet Sırgabekov, 114
Nikola, 8, 10, 79
Novosibir, 115

Nursultan Nazarbaev, 118

O

O. Almasov, 89
O. Almaz, 82
Omar Almasov, 93
Omar İsenkulov, 94
Ombı, 32, 39, 45, 87, 92, 95, 102, 103, 110
Omsk, 27
Oral, 24, 25, 38, 39, 45, 46, 51, 57, 58, 59, 60, 63, 80,
87, 88, 92, 95, 100, 101, 102, 107, 108, 110
Oraz Tatiev, 94
Orest Şkapski, 100
Orta Asya, VII, VIII, 3, 24, 25, 26, 27, 47, 50, 56, 73,
74, 75, 78, 79, 81, 85, 107, 111, 118, 120, 122,
123, 124
Ortodoks, 47, 55
Orunbor, 24, 25, 40, 51, 56, 58, 63, 84, 87, 89, 91, 93,
95, 96, 101, 103, 105, 107, 108, 110
Oskemen, 59

Ö

Özbek, 24, 25, 27, 42, 79, 86, 119
Özbekistan, 27, 41, 119

P

Panislamist, 106
Pantürkist, 46, 76, 106
Pavlodar, 27
pedagogik enstitüler, 54
Peter Paskinov, 80
Petersburg, 7, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22,
35, 36, 38, 45, 62, 99, 100, 104, 108, 109
Petropavl, 26, 39, 59, 87, 102
Polonyalı, 25, 26, 116
Pravda, 17, 18, 19, 61
Prebalsk, 82
Primore, 80
proletarya, 4, 13, 17, 21, 23, 34, 36, 37

R

Rabiğa Asfandiyarova, 113
Raziya Mendeşova, 113
Ridder, 58
Romanya, 27
Rozıbakiyev, 70
Ruslaştırma, 8, 40, 46, 48, 49, 78, 80, 122
Rusya, III, VII, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15,
16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 31, 32,
34, 35, 36, 37, 40, 42, 46, 47, 48, 50, 53, 55, 56,
57, 62, 72, 73, 78, 79, 80, 81, 84, 87, 90, 91, 92,
95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
110, 111, 118, 119, 120, 122, 124

S

S. Kadirbayev, 89

S. Kaldırbayev, 90
S.D.Şaymuhanova, 116
S.Kadirbayev, 94
S.Korsak, 99
S.M.Kirov, 113
S.Mukanov, 86
Sadıkova Sulukül, 114
Sagadat Taşitova, 114
Sagınderey Bokeev, 46
Sağadat Taşitova, 115
Saha Muhtar Cumhuriyetleri, 120
Sahalin, 80
Saken Seyfullin, 32, 76, 113
Sakıpjamal Nazarova, 114
Samarkand, 80
Samatov, 68, 102
Sanjar Asfandiyarov, 113
Sanjar Asfendiyarov, 45, 76
Sarsenbayeva Fatima, 114
Semerkant, 42
Semey, 24, 25, 27, 28, 38, 39, 45, 46, 51, 59, 62, 72,
74, 80, 81, 84, 88, 92, 93, 95, 102, 103, 107, 108,
115
Serke, 45
Seyitkali Mendeşov, 113
Seyitnezim Kadirbayev, 93
Seyitnezim Kadirbayev, 94
Sırderya, 80, 93
Sır-ı Derya, 38
Sibir, 25, 58, 59, 80, 81, 110, 125
Slav, 26, 27, 33, 53, 65, 105
Sofiya Tastemirova, 115
Sofya Alekseevna, 86
Solovyev, 93
sosyalist, III, VIII, 1, 2, 9, 19, 21, 36, 41, 56, 66, 76,
106, 110, 123
Sovyet, III, VII, VIII, 1, 2, 3, 5, 6, 12, 13, 14, 15, 16,
17, 18, 22, 27, 28, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 43, 44,
47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 61, 63,
64, 66, 67, 70, 71, 73, 75, 76, 79, 87, 109, 110,
111, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 122,
123, 143, 124, 125
Sovyet Cumhuriyeti, 23
Sovyet Hükümeti, VII, 22, 38, 49, 54, 63, 120
Stalin, 1, 5, 17, 18, 36, 37, 40, 42, 43, 44, 48, 49, 55,
57, 65, 66, 68, 69, 71, 75, 76, 117, 118, 131
Steplag, 76
Sultanbek Kojanov, 113
Sultangazı İskakov, 94
Suluhan Bağısbayeva, 115
Suluhan Bağızbayeva, 114
Surgut, 80, 117, 129
Süleymen Eskarayev, 113
Svredlovski, 72

Ş

Ş. Bekmuhamedov, 89
Şafhat Bekmuhamedov, 102
Şahizada Şonanova, 115
Şakarım Kudaiberdiyev, 103

Şakitay Tatimova, 114
Şalköde, 82
Şimkent, 54, 58, 70, 115
Şokpargöl, 84
Şu, 68, 69, 82, 89
Şubat İhtilali, 9, 10, 13

T

T.Riskulov, 80
Tacik, 27, 42
Taldikorğan, 54
Taşkent, 13, 30, 36, 39, 40, 42, 46, 52, 56, 58, 64, 84,
85, 103, 106, 110, 111, 120, 128, 130, 131, 132
Tatar, 25, 26, 45, 88, 89, 120
Tataristan, 91, 120
Tekes, 82
Teljan Şonanov, 115
Temirbek Jürgenov, 113
Tımbaşev, 39, 77, 100, 107
Tıva, 120
Tırşilik, 46
Tobıl, 80
Tobol, 25
Togısov, 46, 109
Tolstov, 47
Tomsk, 25, 81, 103
Torgay, 30, 31, 34, 38, 39, 52, 63, 71, 80, 82, 83, 84,
87, 88, 89, 91, 98, 101, 102, 108
totaliter, III, VII, 21, 43, 76, 77, 117, 118, 121, 123
Troçki, 4, 36, 44
Turar Riskulov, 32, 38, 65, 113
Turgay, 24, 25, 93, 94, 95, 96
Türkçe, 45, 47, 50
Türkistan, 24, 30, 31, 33, 34, 39, 40, 42, 45, 47, 49,
50, 56, 57, 58, 63, 64, 70, 74, 79, 81, 83, 84, 85,

87, 88, 90, 91, 92, 94, 106, 110, 111, 119, 122,
127, 132
Türkistan Vilayeti, 45
Türkmen, 25, 42, 79, 85, 120
Türkolog, 92
Türkoloji, 48

U

Ualihan Tanaşev, 102
Ukrayna, 33, 55, 60, 70, 73
Ulu Türkistan, 42, 50
Uzakkbay Kulumbetov, 114

Ü

Üç Cüz, 106, 109

V

V.Petrov, 99
Verny, 99
Vernyi, 39, 81
Volga, 58, 60

Y

Yakut, 80, 120
Yedisu, 30, 33, 88

Z

Zagaynov, 98
Zakaspisky, 108
Zarap Temirbekov, 114, 115
Zelenskaya Nataliya İllarovna, 114